

KIMMO KILJUNEN

PIENEN MAAN SELVIYTYMIS-TARINA

– ei ja kyllä
sotilaalliselle liittoutumiselle

2

TSL
Työväen Sivistysliitto

JULKAISUSARJA

Omistettu: Post mortem Ilkka Kanervalle

Kimmo Kiljunen
Pienen maan selviytymistarina –
ei ja kyllä sotilaalliselle liittoutumiselle

© Työväen Sivistysliitto

Työväen Sivistysliiton julkaisuja
ISBN 978-952-393-065-0

Etusivun layout: kasma.fi
Taitto: Noora Laine

Kuvat: Kimmo Kiljusen kuva-arkisto
Kannen kuvaajatiedot: finna.fi, J. K. Paasikivi ja valtionvarainministeri Väinö Tanner saapumassa neuvotteluista Moskovasta. Sotamuseo (valokuvaaja tuntematon), Suomi 100 vuotta, Kuva taulusta *Hyökkäys* (tekijä Isto Eetu, 1899), Suomen kansallismuseo, Suomi–Ruotsi-maaottelu Stadionilla 1980 (Valokuvaaja, Pasanen Reijo), Mannerheimin patsas (Kimmo Kiljusen kuva-arkisto), EU-lippu (Wikimedia Commons)

Painopaikka: Hansaprint Oy, Turenki

Julkaisuvuosi: 2022

Me työllistämme Suomea

TSL
Työväen Sivistysliitto

SISÄLLYS

Lukijalle 4

1. Pienet maat ja suurvallat 6
2. Yksin ”suuressa isänmaallisessa sodassa” 12
3. Itsenäistynyt Suomi etsii paikkaansa 18
4. Pohjoismaiden puolustusliitto 22
5. Aseveliliitto Saksan kanssa 28
6. Ei ketään vastaan 36
7. Yya-sopimus 42
8. Pohjolan tasapaino 46
9. Suomettuminen 52
10. Suomi Uudessa Euroopassa 60
11. Liittoutuminen Euroopan unioniin 66
12. Naton ovi auki Venäjälle? 70
13. Venäjä, Venäjä, Venäjä 76
14. Turvatakuut 84
15. Nato-optio 94
16. Tihenevä Nato-yhteistyö 98
17. Pienet vihreät miehet mustalla asialla 110
18. 24. helmikuuta 2022 118
19. Suomi ja Ruotsi yhtä jalkaa? 124
20. Ei vai kyllä? 130

Lukijalle

Olin pulassa. Torstai 24. helmikuuta 2022 mursi Euroopan turva-arkkitehtuurin perustan. Yhteinen turvallisuus muuttui yhteiseksi turvattomuudeksi. Suomeen ei kohdistunut suoraa sotilaallista uhkaa, mutta kansalaisten turvallisuuden tunne romahti. Uhkan tunne muutti turvallisuusympäristön.

Hetkessä kansalaismielipide sotilaallisesta liittoutumattomuudesta kääntyi päälaelleen. Alettiin vaatia pienen Suomen liittymistä massiivisen Naton suojaan. Toisen maailmansodan jälkeen harjoitettu puolueettomuus ja sittemmin sotilaallinen liittoutumattomuuspolitiikka asetettiin kyseenalaiseksi. Tämä siitä huolimatta, että osin sen ansiosta Suomi on voinut elää historiansa pisimmän yhtenäisen rauhanjakson. Ja tämä ilman Naton 5. artiklan turvatakuita – tosin jos Natoon liitytään 5. artikla saattaa olla hyvin tarpeen.

Olin pulassa. Kansanedustajana joudun vastaamaan ei tai kyllä, kun Nato-jäsenyyskysymys tulee eduskunnan päätettäväksi. En halua tehdä päätöstä mielijohteesta, tunnesyistä, tarkoitushakuisesti tai opportunistisesti. Halusin ymmärtää, mitä päätämme ja miksi.

Historiasta voidaan oppia, vaikka sen vangiksi ei pidä jäädä. Suomen selviytymistarinalla on kulmikkaat vaiheensa. Poliittiset päätöksentekijämme ovat kautta aikojen painineet samojen tuskallisten realiteettien kanssa kuin me painimme nyt. On hyvä tuntea tuon polun kuopat ja mutkat, jotta kansakunta selviää..

Yksi sääntö pätee, kun on puhe pienen maan selviytymisestä. Presidentti Mauno Koivisto sen niin pohditusti ilmaisi kulmikkaalla tyylillään: ”Pieni ja iso mies törmäsivät kapeassa tunnelissa. Minä en mölöjä väistä, uhosi iso. Minä väistän, huikkasi pieni.”

Olin pulassa. Eduskunta sai valtioneuvoston kiireellisen selonteon muuttuneesta turvallisuustilanteesta. Lähetekeskustelu pidettiin 20. huhtikuuta ja sen jälkeen pikatahtia oli tehtävä ratkaisu Suomen Nato-jäsenyydestä. Oli neljä viikkoa aikaa. Mitä tehdä? Halusin selvittää ajatukseni ja auttaa muitakin selvittämään. Kirjoitin tämän kirjan.

Kiitän ensimmäiseksi vaimoani Svetlanaa. Hän antoi täyden työrauhan tukien minua omalla kauniilla tavallaan. Kiitän avustajaani Merja Pulliaista, joka kai-

kin tavoin järjesti aikataulujani, kirjeenvaihtoani ja teknistä ympäristöäni intensiivisen työrupeamani aikana sekä auttoi kuvien valinnassa. Kiitän Kari Paasosta, joka tuotti kirjan graafiset esitykset. Kiitän Eero Heinäluomaa, Markku Kangaspuroa, Veikko Kiljusta, Jouni Ovaskaa, Antti Rinnettä, Heikki Savolaa, Jouko Sillanpäätä, Vappu Taipaletta ja Erkki Tuomiojaa kommenteista käsikirjoitukseen, joskaan heillä ei ole mitään vastuuta lopputuloksesta. Kiitän eduskunnan, Ulkopoliittisen instituutin ja Maanpuolustuskorkeakoulun kirjastoja arvokkaasta ja nopeasta avusta kirjallisen tausta-aineiston hankinnassa. Erityinen kiitos lankeaa TS-L:n toiminnanjohtajalle Jouko Muurille, joka vahvasti kannusti ja otti järjestönsä vastuulle tämän kirjan tuottamisen.

Yhtä kollegaa en voi kiittää. Elämä ei ollut myötä. Tiedän, että Ilkka Kanerva olisi halulla ja kannustaen lukenut käsikirjoituksen. Hänen aikansa tuli ennen kuin tämä kirja syntyi. Iken valtiomiesmäisyyttä kuvaa se, että hän otti minut, oppositiokansanedustajan esikuntaansa ETYJ-asioiden erityisedustajaksi tullessaan ulkoministeriksi.

Tiistaina 19. huhtikuuta eduskunnan täysistunnon aluksi oli hiljainen hetki Ilkka Kanervan muistoksi. Laistoin hetken. En epäkunnioituksesta Ikeä kohtaan, vaan kunnioituksesta. Tämä kirjan loppusuora vaati jokaisen minuutin. Päätin omistaa kirjani Ilkka Kanervan muistolle.

Enää en ole pulassa. Nyt tiedän kuinka toimin, kun eduskunta päättää Suomen Nato-jäsenyydestä. Toivon, että lukijankin ymmärrys ratkaisun mittakaavasta ja historiallisesta merkityksestä vahvistuu tämän kirjan myötä. ■

VANTAALLA 20. HUHTIKUUTA 2022
Kimmo Kiljunen

1. PIENET MAAT JA SUURVALLAT

Helsingin edustalla Suomenlinnan eteläkärjessä on Kuninkaan portti, joka aikoinaan oli Viaporin linnoituksen pääsisäänkäynti. Linnoituksen perustaja Augustin Ehrensvärd sijoitti vuonna 1754 portille kivitaulun ja tekstin: *Eftervard, stå här på egen botn, och lita icke på främmande hielp* – Jälkimaailma, seiso täällä omalla pohjallasi äläkä luota vieraaseen apuun.

Suomen valtiojohto on usein viitannut Ehrensvärdin sanoihin kiteyttäen näin Suomen ulko- ja turvallisuuspolitiikan lähtökohdat. J. V. Snellman kirjoitti vuoden 1863 Puolan kapinan aikoihin artikkelin Sota vai rauha Suomelle, jossa hän paalutti reaalipoliittista kantansa: ”Kansakunnat uhrautuvat toistensa puolesta ainoastaan nuorison unelmissa” eikä ”mikään valtio ole koskaan käynyt sotaa muun kuin omien etujensa tähden.” Snellmanin aikalainen, historioitsija E. G. Palmén, lausui myöhemmin: ”Pienen kansan tulee asemansa pelastamiseksi osata älykkäällä aloitteella torjua vaarat ennen kuin ne tulevat liian suuriksi.”

Presidentti J. K. Paasikiveä on pidetty jopa inhorealistina. Kyynisesti hän on todennut, ettei suurvalloilla ole moraalia. Niillä on vain omat valtaintressit. Pienten maiden on tunnustettava tosiasiat ja yritettävä pysyä suurvaltojen vastakkainasettelusta syrjässä. Välirauhan aikaan vuonna 1940 hän kirjoitti Moskovasta Väinö Tannerille: ”Me olemme eläneet illusionien maailmassa, eikä realiteettien.

J. K. Paasikivi:
”Suurvalloilla ei ole moraalia.
Niillä on vain omat
valtaintressit.”

Me luotamme ’oikeuteen’ ja ’suvereenien’ valtioiden samanarvoisuuteen. Näin ei ole asian laita. Tämä on meille pienille surullinen ja vaarallinen tosiasia. Historia opettaa, että on olemassa suuri ero pienen valtion ja suurvallan välillä. Pienvallan on pakko väistää, vieläpä sietää nöyryytyksiäkin selviytyäkseen.” Kreml ei ole mikään kihlakunnan oikeus, Paasikivi opetti.

Muistelmissaan Paasikivi varoitti ylimielisyyden vaaroista ja kehotti varovaiseen ja harkittuun politiikkaan. Erityisesti pienelle maalle turha sankarillisuus, hurmahenki ja uho ovat erityisen turmiollisia. ”Tämä varovaisuuden, neuvottelujen ja sovittelun politiikka on ollut se ’Paasikiven linja’, jota omasta puolestani olen noudattanut.”

Paasikiven seuraaja U. K. Kekkonen kirjasi saman asian poliittiseen testamenttinsa *Tamminiemi*, vuodelta 1980: ”Pienen maan ulkopolitiikassa ei ole kerta kaikkiaan varaa sekoittaa tunteita – sympatioita tai antipatioita – ratkaisuihin. Realistisen ulkopolitiikan tulee pohjautua tietoisuuteen kansainvälisen politiikan olennaisista tekijöistä, nimittäin valtioneduista ja valtioiden välisistä voimasuhteista.” Kekkosen mukaan maailmanhistorialle antaa leimansa suurten kansojen kamppailu vallasta. Pienen maan on tähän realiteettiin vain sovittauduttava. ”Suomen ulkopolitiikan perustehtävä on kansakunnan olemassaolon ja Suomen geopoliittista ympäristöä hallitsevien suurvaltaetujen yhteensovittaminen.”

Keskeisintä ulko- ja turvallisuuspolitiikkaa – *high security* – ovat kysymykset, jotka koskevat kansakunnan eksistenssiä, suvereeniutta ja alueellista koskemattomuutta. Kyse on valtion ja sen kansalaisten oikeudesta elää rauhassa, turvallisesti ja itsenäisinä.

Pienen valtion määritelmä lähtee siitä, että maa on kyvytön varmistamaan turvallisuuttansa pelkästään omin voimin. Sen ratkaisut ovat ennen muuta reaktioita suurempien valtojen aloitteisiin ja toimenpiteisiin.

Pieni valtio joutuu selviytyäkseen tuketumaan muihin valtioihin. Tällöin on kyse joko sopeutumisesta suurvaltojen luomaan voimapoliittiseen todellisuuteen tai osallisuudesta keskinäisriippuvaiseen, sääntöpohjaiseen ja kaikki kattavaan turvallisuusjärjestelmään. Voimapolitiikka on asevaraista turvallisuutta. Yhteinen, jakamaton turvallisuus nojautuu ennen kaikkea avoimiin, monenkeskisiin instituutioihin ja kansainväliseen oikeuteen.

Suurvallat ovat määritelmän mukaan riippumattomia ja ne voivat tahtoessaan toimia omilla pelisäännöillään. Ne noudattavat yhteisesti sovittuja sääntöjä ja normeja vain, jos se on niiden kansallisten etujen mukaista. Viktoriaanisen ajan brittipääministerin Henry Palmerstonin tunnettua kantaa mukaillen: ”Suurvallalla [Englannilla] ei ole pysyviä ystäviä eikä pysyviä vihollisia. Sillä on vain pysyviä intressejä.” Nämä suurvallan valtaedut käyvät kaiken edellä. Niitä saatetaan kuorruttaa juridisilla tai arvopohjaisilla argumenteilla, mutta raadolliset valtaintressit ovat silti kaiken perustana.

L. H. Palmerston:
”Suurvallalla ei ole pysyviä
ystäviä eikä pysyviä vihollisia.
Sillä on vain pysyviä intressejä.”

Kaikkina aikoina pienillä ja keskisuurilla valtioilla on voimapoliittisessa todellisuudessa ollut kaksi vaihtoehtoista tapaa varmistaa turvallisuutensa: pyrkiä pysyttelemään sivussa suurvaltojen konflikteista tai liittoutua muiden valtioiden kanssa. Puolueettomuus tarkoittaa jättäytymistä aseellisen vastakkainasettelun ulkopuolelle, erityisesti sodan aikana. Puolueeton valtio yrittää varmistaa alueellisen koskemattomuutensa omin diplomaattisin ja puolustuskykyään vahvistavin toimin sekä nojautuu kansainväliseen oikeusjärjestykseen. Se ei salli alueettaan käytettävän ketään vastaan.

Liittoutuminen vuorostaan merkitsee jäsenyyttä kahden tai useamman valtion sotilasliitossa. Sen kautta valtio hakee kollektiivista suojaa. Samalla se lisää riskiä joutua mukaan konflikteihin, joihin se ei itse olisi muuten suoraan osallinen. Puolueettomuus on aina suhteellista, sen sijaan liittoutuminen on objektiivinen asia.

Urho Kekkonen piti Tukholmassa jatkosodan aikana vuonna 1943 puheen, jossa totesi: ”Sille seikalle, että tämä suurvalta [Neuvostoliitto] on naapurimme, me emme mahda mitään. Tästä tosiasiasta meidän on tehtävä johtopäätöksemme. On torjuttava sellainen vaihtoehto, että pyrkisimme etsiytymään Neuvostoliiton vastaisten voimien rintamaan, koska Suomi silloin muodostuisi Neuvostoliitolle vihamielisen suurvaltaryhmittymän eteentyönnetyksi tukikohdaksi, joka joutuisi taistelutantereeksi, milloin tahansa siitä riippumattomat suurpoliittiset ristiriidat johtavat sotaan.”

Kekkonen esitti Suomen sodanjälkeiseksi ulkopoliittiseksi linjaksi puolueettomuuspolitiikan, jonka kulmakivinä olisi naapurisopu ja pohjoismainen yhteistyö. Eipä siinä oikeastaan muuta vaihtoehtoa ollutkaan. Liittoutuminen Neuvostoliittoa vastaan oli juuri solmitun rauhansopimuksen jälkeen mahdotonta. Liittoutuminen Neuvostoliiton kanssa länsimaita vastaan oli yhtä mahdotonta. Jäljelle jäi pyrkimys puolueettomuuteen.

Mauno Koivisto:
”Itsenäinen Suomi ei ole liittoutunut Venäjää vastaan – ja on selvinnyt.”

U. K. Kekkosta seurasi tasavallan presidenttinä Mauno Koivisto. Presidenttikautensa jälkeen hän kirjoitti 2001 ilmestyneen kirjan *Venäjän idea*. Siinä hän avasi Venäjän historiaa aikojen alusta ja totesi: ”Venäjän laajentumisessa yhdistyi kolme tekijää: pyrittiin saamaan haltuun arvokasta maata, pyrittiin levittämään uskoa ja pyrittiin yhdistämään slaaveja Venäjän johtoon. Se oli Venäjän idea.” Koivisto päätti kirjansa pohtimalla Suomen asemaa: ”Meidän kannaltamme ensiarvoisen tärkeätä on, miten naapurisuhteemme kehittyvät.” Hän summasi: ”Itsenäinen Suomi ei ole liittoutunut Venäjää vastaan – ja on selvinnyt.”

Mauno Koivistolta kysyttiin vuoden 1981 presidentinvaalien jälkeen, miten hän kolmella sanalla määrittelisi Suomen ulkopoliittisen linjan. Vastaus oli välitön: ”Hyvät suhteet naapureihin.” Hänen mukaansa erityisesti pienelle maalle on tärkeätä, että ystävät ovat lähellä ja viholliset, jos sellaisia välttämättä pitää olla, kaukana kuin että vihollinen on lähellä ja ystävät kaukana. Viime sodan päättyessä ja laskiessaan pikakiväärinsä mättäälle totesi alikersantti Koivisto, että täytyy olla toisenlainen tapa tulla toimeen naapurin kanssa.

2. YKSIN ”SUURESSA ISÄN-MAALLISESSA SODASSA.”

Toisen maailmansodan alkaessa Suomen viholliset olivat lähellä – ja ystäviä ei tahtonut löytyä. Suomi oli yksin kohtalonsa kanssa. Maailmansota oli täysi katastrofi: ei enää koskaan, oli eurooppalaisten kansojen yhteinen tahtotila.

Moskovassa 23. elokuuta 1939 Neuvostoliiton ulkoministeri Vjatšeslav Molotov ja Saksan ulkoministeri Joachim von Ribbentrop allekirjoittivat keskinäisen hyökkäämättömyyssopimuksen. Kun tarvitaan hyökkäämättömyyssopimuksia, ollaan aikeissa hyökätä. Sen sai Suomi karvaasti kokea.

Kului viikko sopimuksesta, kun Saksa hyökkäsi. Se valtasi Puolan. Toinen maailmansota oli syttynyt.

Hyökkäämättömyyssopimuksessa oli salainen lisäpöytäkirja, jolla Saksa ja Neuvostoliitto paloittelivat etupiireihinsä välissään sijaitsevat pienet valtiot: Saksalle Puola ja Neuvostoliitolle entiset keisarillisen imperiumin alueet eli itäiset osat Puolaa (Valko-Venäjä), Baltian maat ja Romaniasta Bessarabia (Moldova) – sekä Suomi.

Neuvostoliitto miehitti saman tien Puolan itäiset osat. Se painosti pienet Baltian maat turvallisuussopimuksiin hankkien sieltä sotilastukikohdat. Perään Stalin esitti Suomelle aluevaihtosopimusta. ”Maantieteelle emme voi mitään, ettekä te voi sille mitään” oli tyly peruste. Stalin jatkoi geopolitiikan peruskurssiaan J. K. Paasikivelle Moskovassa: ”Emme pelkää hyökkäystä Suomen taholta, mutta Englanti tai Saksa voi harjoittaa painostusta pakottaakseen Suomen osallistumaan hyökkäykseen Neuvostoliittoa vastaan.”

Aluevaihtosopimusehdotuksessaan Neuvostoliitto vaati Leningradin suojaksi palan Karjalan Kannasta, eräitä ulkosaaria ja tukikohdan Suomenlahden suulle.

J. V. Stalin:
”Maantieteelle me emme mahda mitään, ettekä te voi sille mitään.”

Vaihtokaupassa Neuvostoliitto luovuttaisi Repolan ja Porajärven pitäjät Itä-Karjalasta. Stalin muistutti, että valtakuntien raja kulki vain 32 kilometriä Leningradista, ja Venäjä oli menettänyt kaikki rannikkolinnoituksensa Suomenlahdella Kronstadtia lukuun ottamatta. Epäluulo ei kohdistunut Suomeen vaan siihen, että joku saattaisi käyttää Suomen aluetta hyväksi, mistä oli historiallista kokemusta. Suomen hallitus oli valmis vähäisiin rajatarkistuksiin, mutta se ei riittänyt. Neuvottelut ajautuivat umpikujaan. Puna-armeija hyökkäsi Suomeen 30. marraskuuta 1939.

Stalinin esikunnassa laskettiin, että ”pieni paikallinen sotilaallinen selkkaus” eli ”Suomen kampanja” kestäisi rapiat 12 päivää. Talvisota kesti 105 päivää. Suomalaiset pistivät sitkeästi kampoihin, mutta haavat olivat ammottavat. Lähes 30 000 suomalaista kuoli, venäläisiä uhreja oli arviolta viisinkertainen määrä.

Kansainliitolle Neuvostoliitto vakuutti, ettei se rauhantahoisena valtiona ollut sodassa Suomea vastaan, eikä neuvostokansa uhannut Suomen kansaa. Puna-armeija vain tuki Suomen kansanhallitusta, joka oli kutsunut sen avukseen taistelussa ”valkosuomalaisia kapinallisia” vastaan. Kansainliitto erotti muitta mutkitta Neuvostoliiton. Jäsenmaita kehotettiin auttamaan Suomea. Sympatiaa pieni ja sisukas Suomi saikin runsaasti.

”Pyöveleille” ja ”sotaprovokaattoreille” annettiin Suomessa kovaa kyytiä, paasasi neuvostolehdistö. Pravdassa pääministeri A. K. Cajanderia solvattiin ”tunkiolla kiekuvaksi kukoksi” ja ”imperialistien sätkynukeksi”, joka kävi sotaisaa seikkailuaan brittihallituksen yllytyksestä. ”Uljas ja voittamaton” puna-armeija tuki vahvasti Suomen Kansanvaltaisen Tasavallan hallitusta. Vain sen kanssa Neuvostoliitto hoitaisi vastaisuudessa Suomen asioita.

Mikä ihmeen Suomen kansanhallitus? Moskovan radio kertoi 1. joulukuuta sellaisen perustetun Terijoella Otto Wille Kuusisen johdolla. Tosin kyseinen kirkonkylä kuului vielä tuolloin Suomen tasavallan hallituksen valvontaan.

Stalin ja maanpaossa olleet suomalaiset kommunistit laskivat väärin. Parikymmentä vuotta aikaisemmin repivän sisällissodan ja julkeat vankileirit läpikäyneen Suomen kuviteltiin olevan jyrkän jakautunut. Uskottiin, että puna-armeija otettaisiin vapauttajina vastaan, ainakin punaisen Suomen taholta.

Mutta maahantunkeutujat yllätettiin. Heitä vastassa oli talvisodan ihme. Sekä valkoinen että punainen Suomi nousivat yhdessä ja häkellyttävän yksituumaisesti ”suureen isänmaalliseen sotaansa”.

Ensimmäisen kerran Suomen historiassa suomalaiset eivät taistelleet muiden sotia, vaan omaansa. Kyse oli suvereenin kansakunnan olemassaolosta. Se yhdisti koko pienen maan yhteisen lipun alle. Ensi kerran siniristilippu hulmusi koko kansakunnan jakamattomana tunnuksena. Punainen tai valkoinen, työmies tai talonpoika, herra tai narri, suomalaisten kohtalo oli sodan taistelutovereina ja uhreina yhteinen.

Talvisota osoitti poliittisesti pahasti jakautuneen Suomen kansan pitävän yhtä. Paljastui itsenäisyyden alkuvaiheen sisällissodalle annetun vapaussotatulkinnan onttous. Kun tuli se hetki, jolloin kyseessä oli kansakunnan olemassaolo, maa ravisteli itsestään sisäiset jaot. Suomi taisteli itsenäisyydestään yhtenäisenä. Talvisota oli Suomen vapaussota.

”Talvisota oli Suomen vapaussota.”

Stalinin oli pakko antaa periksi. Terijoen hallitus siirrettiin takavasemmalle ja välirauha solmittiin 13. maaliskuuta 1940.

Rauha tehtiin kovemmin ehdoin kuin neuvostohallitus oli ennen sotaa esittänyt – ”verta oli virrannut”, tokaisi Stalin kylmän lakonisesti. Jatkossa Suomen itäraja tuli karkeasti seuraamaan Pietari Suuren vuonna 1721 piirtämää Uudenkaupungin rauhan rajaa ja Hankoniemi vuokrattiin 30 vuodeksi tukikohdaksi. Maa menetti 11 prosenttia pinta-alastaan ja 430 000 karjalaista siirtyi evakkoon kotiseduiltaan. Suomalaiset kokivat jääneensä yksin. Lähimmät kumppanit, muut Pohjoismaat

linnoittautuivat puolueettomuuspolitiikkansa taakse, eivätkä halunneet suoraan sotilaallisesti sotkeutua Suomen käymään sotaan. Tosin lähin naapuri Ruotsi ei julistautunut puolueettomaksi, vaan omaksui ”ei-sotaakäyvän” maan aseman. Vakinaisten joukkojen lähettäminen ei tullut kyseeseen, ilmoitti pääministeri P. A. Hansson. Tämä olisi vienyt Ruotsin suursodan osapuoleksi. Sen sijaan se lainoitti Suomea, luovutti sotamateriaalia ja lähetti vapaaehtoisia, mukaan lukien ilmavoimiensa vapaaehtoiset parikymmentä lentokonetta, jotka puolustivat Lapin ilmatilaa suomalaisten rinnalla.

Läntisen Euroopan suurvallat olivat toista maata. Saksa oli hyökkäämättömyyssopimuksensa sitoma ja lojaali Neuvostoliitolle. Pikemminkin Hitler kaavaili julistavansa sodan Suomelle. Saksan ilmeinen tavoite oli miehittää demilitarisoitu Ahvenanmaa ja varmistaa malminkuljetukset Pohjois-Ruotsista.

Sama strateginen tavoite oli Ranskalla ja Britannialla, kun ne päättivät helmikuussa sotilasosaston lähettämisestä Norjan ja Ruotsin kautta Suomen avuksi. Kyse oli ensi sijassa Kiirunan ja Jällivaaran kaivosalueiden kontrollista ja rautamalmin viennin tyrehdyttämisestä Saksaan. Norjan ja Ruotsin hallitukset eivät olleet halukkaita sallimaan läpikulkua.

”Mikään valtio ei ole koskaan käynyt sotaa muun kuin omien etujensa tähden”, kirjoitti J. V. Snellman vuonna 1863.

J. V. Snellman:
”Mikään valtio ei ole koskaan käynyt sotaa muun kuin omien etujensa tähden.”

Talvisodan päätyymispäivän 13. maaliskuuta 1940 liputus.

3. ITSENÄISTYNYT SUOMI ETSII PAIKKAANSA

Itsenäinen Suomi syntyi 6. joulukuuta 1917 suurvaltojen sodan jälkiselvittelyissä. Ensimmäisessä maailmansodassa pirstoutui kolme keisarikuntaa Venäjä, Saksa ja Itävalta sekä Ottomaanien imperiumi. Suomi oli kuulunut hieman yli sata vuotta Venäjän imperiumiin autonomisena suuriruhtinaskuntana. Tuo ajanjakso muovasi maasta kansakunnan kansakuntien joukkoon.

Itsenäisyytensä Suomi saavutti kuitenkin pahasti jakautuneena. Yksimielisyyttä ei ollut edes siitä, keneltä ensimmäisenä pyytää itsenäisyysjulistuksen tunnustamista. Porvaripuolueet halusivat tunnustuksen länsimailta, sosialistit bolševikkien kaappaamalta Venäjältä.

Suomessa ajauduttiin sisällissotaan. Sen voittivat valkoiset Saksan armeijan tuella. Saksalaisten maihinnousu Suomeen oli jatkoa jo tehdylle Baltian valtaukselle tavoitteena viime kädessä hyökkäys Pietariin. Punaiset saivat aseapua Venäjältä, ja sen tyrehdyttyä käännyttiin epätoivoisesti Murmanskin vallanneiden brittien puoleen. Suurvaltojen vastakkainasettelu leimasi Suomen sisäistä valtakamppailua maan itsenäistyessä.

Suomesta kaavailtiin kuningaskuntaa, mutta mistä monarkki? Kotikutoisia ruhtinaita ei maasta löytynyt. Keisarillisen Saksan maassa olevia joukkoja komentanut, *Der Deutsche General in Finnland* -arvonimeä kantanut kenraali ja kreivi Rüdiger von der Goltz ilmoitti, että saksalaisen kuninkaan valinta oli edellytys maiden väliselle luottamukselle.

Suomen armeijaa alettiin rakentaa saksalaisen mallin mukaan, mitä helpotti se, että valtaosa upseeristosta oli Saksassa koulutettuja jääkäreitä. Maiden välistä sotilasliittoa valmisteltiin, eikä Suomi voinut järjestää suhteita muihin maihin ilman Saksan suostumusta. Kaiken kruunasi Hessenin prinssin Friedrich Karlin valinta 9. lokakuuta 1918 Suomen kuninkaaksi. Väinö I ei kuitenkaan koskaan

ehtinyt vierailla kuningaskunnassaan. Tasan kuukausi eduskunnan tekemästä kuninkaanvaalista Saksan keisarikunta romahti ja antautui ensimmäisessä maailmansodassa.

Ympärysvallat, Iso-Britannia ja Ranska, vaativat saksalaisten joukkojen välitöntä poisvetämistä Suomesta ja brittien riveissä pohjoisessa taistelleiden punaisten kotiinpaluun turvaamista. Länsivaltojen ukaasit olivat ehdottomia. Saksalaisten sijaan britit saivat perustaa lento- ja laivastotukikohdan Koivistoon, josta käsin he 1919 tekivät sekä ilma- että torpedovenehyökkäyksiä Kronstadtiin.

Kuningasseikkailu oli ohitse. Suomen hallitusmuodoksi tuli tasavalta, jossa presidentti sai vahvat valtaoikeudet. Oikeusvaltio ja demokratia voittivat ja asteittain sisällissodan hävinneet punaiset löysivät paikkansa päätöksentekojärjestelmässä.

Ensimmäisen maailmansodan voittajavaltiot tunnustivat kauttaaltaan toukokuuhun 1919 mennessä Suomen itsenäisyyden. Se vakaannutti maan aseman eurooppalaisessa valtiojärjestelmässä. Mutta Suomen rajat olivat vielä kiistanalaiset – tai pikemminkin Suomessa oli voimia, jotka kiistivät valtakunnan rajat. Kaavailtiin Suur-Suomea ja vaadittiin Itä-Karjalan vapauttamista.

Vuosina 1918–1922 yli 9 000 suomalaista aktivistia tunkeutui eri vaiheissa rajan yli Vienan ja Aunuksen Karjalaan sekä Petsamoon. Porajärven ja Repolan rajapitäjät anoivat 1919 Suomeen liittämistä ja Suomen armeija miehitti kunnat. Naapurimaiden keskinäissuhde ei ollut paras mahdollinen: jos suomalaiset eivät pitäneet ”ryssistä”, eivät venäläisetkään luottaneet ”valkosuomalaisiin”.

”Jos suomalaiset eivät pitäneet ”ryssistä”, eivät venäläisetkään luottaneet ”valkosuomalaisiin.”

Lopulta Tarton rauhassa 14. lokakuuta 1920 sovittiin, että Suomi luopuu hallitsemistaan Repolan ja Porajärven kunnista ja saa Neuvosto-Venäjältä vastineeksi Petsamon alueen Jäämeren rannalta. ”Häpeärauha!”-huudoin tervehdittiin suomalaisia rauhanneuvottelijoita, kun he palasivat Tartosta. Heimosodatkaan eivät rauhantekoon heti talttuneet.

Suomen suhde ikiaikaiseen entiseen emämaahan Ruotsiin oli myös rasitteinen. Sitä häiritsi sekä aitosuomalaisten haastama kaksikielisyys että kysymys Ahvenanmaan asemasta. Ruotsissa oli ilmeistä tahtoa liittää täysin ruotsinkielinen saariryhmä alueisiinsa. Myös ahvenanmaalaiset itse kannattivat ajatusta, mikä oli epävirallisella kansanäänestyksellä vahvistettu. Suomen sisällissodan aikana ruotsalaisia joukkoja oli tullut saaristoon turvaamaan rauhaa. Kansainliitto ratkaisi 1921 Ahvenanmaan aseman kaikkia tyydyttäväksi. Saariryhmä kuuluu Suomeen, mutta se sai poikkeuksellisen laajan autonomian.

Epäluulo Neuvosto-Venäjää kohtaan ajoi Suomea yhteistyöhön niin sanottujen reunavaltioiden kanssa. Nämä valtiot – kolme Baltian maata sekä Puola ja Suomi – omasivat saman historiallisen taustan: ne olivat kuuluneet Venäjän keisarilliseen imperiumiin ja vapautuneet Venäjän vallankumousten myötä. Niille kaikille suhde itään oli ensiarvoinen turvallisuuspoliittinen haaste.

Vuodesta 1919 reunavaltiopolitiikka oli Suomen ulkopolitiikan valtalinja poiketen pohjoismaisesta puolueettomuuspolitiikasta. Säännölliset vuosittaiset kokoukset, mukaan lukien sotilasyhteistyö, johtivat Puolan aloitteesta vuonna 1922 hyväksyttyyn Varsovan sopimukseen. Sen tavoitteena oli luoda poliittinen, taloudellinen ja sotilaallinen liitto vastavoimaksi Neuvosto-Venäjälle ja Saksalle. Reunavaltioiden ulkoministerien allekirjoittama sopimus kaatui, kun eduskunta antoi ulkoministeri Rudolf Holstille epäluottamuslauseen ja tämä joutui eroamaan. Lopullisesti Suomi irtisanoutui reunavaltiopolitiikasta vuonna 1935 ilmoittaessaan sitoutuvansa pohjoismaiseen yhteistyöhön ja puolueettomuuteen.

4. POHJOISMAINEN PUOLUSTUSLIITTO

Ruotsin ulkoministeri Carl Hederstierna oli aikaansa edellä. Hän esitti yllättäen puheessaan vuonna 1923 puolustusliiton solmimista Ruotsin ja Suomen kesken. Sillä hän halusi vahvistaa Kansainliiton toimintakykyä. Ehdotus synnytti suuren kohun Pohjanlahden molemmilla rannoilla. Ulkoministeri joutui eroamaan. Suomen valmius pohjoismaiseen yhteistyöhön ei vielä ollut ajankohtainen.

Väinö Tannerin johtama sosialidemokraattinen vähemmistöhallitus nosti 1927 esiin aiempaa tiiviimmän yhteistyötarpeen Ruotsin kanssa, mukaan lukien puolustuspolitiikka ja kriisiolojen huoltovarmuuden vahvistaminen. Sosialidemokraatit katsoivat Suomen kuuluvan Pohjoismaihin ja jakavan niiden harjoittaman puolueettomuuspolitiikan.

Suomi alkoi osallistua Pohjoismaiden ulkoministerikokouksiin kuitenkin vasta 1934 alkaen. Neljä vuotta myöhemmin hyväksyttiin yhteiset puolueettomuussäännöt, joilla toivottiin ulkomaailman tunnustavan Pohjoismaiden koskemattomuuden ja halun pysyttäytyä sotien ulkopuolella.

Pohjoismainen yhteistyö ei kuitenkaan päätynyt puolustusliiton perustamiseen, vaikka erityisesti Ruotsilla oli intressejä ajaa sitä. Maa piti kuitenkin tiukasti kiinni 120 vuotta jatkuneesta puolueettomuudestaan ja tavoitteli yhteistä pohjoismaista puolueettomuuspolitiikkaa. Sen sinettinä olisi yhteinen puolustusliitto.

Suomessa vahvimpia skandinavisteja olivat 1930-luvun lopulla Väinö Tannerin ohella Tukholman silloinen suurlähettiläs J. K. Paasikivi ja puolustusneuvoston puheenjohtaja vapaaherra C. G. Mannerheim. He pitivät pohjoismaista puolustusliittoa varteenotettavana vaihtoehtona.

Suomen itsenäisyys on Ruotsille elintärkeä, sillä sen etujen mukaista on sijoittaa maan itärajan puolustus Suomeen eikä Tornionjoelle ja Pohjanlahteen. Suomelle taas sotilaallinen liittoutuminen Ruotsin ja muiden Pohjoismaiden kanssa tarjoaisi kahdenlaisen edun: parhaassa tapauksessa se pitää Suomen sotaakäyvien ryhmittymien ulkopuolella, pahimmassa tapauksessa se voi taata Suomelle avun hyökkäystä vastaan.

Mannerheimin mielestä ilman pohjoismaista tukea Suomi ei selviä. Puolustusliitto Ruotsin kanssa on ehdoton etappi, mutta alakuloisesti hän myönsi: ”Ehkä se on vain utopia, pelkkä unelma.”

C.G. Mannerheim:
Puolustusliitto Ruotsin kanssa:
”Ehkä se on vain utopia,
pelkkä unelma.”

Pohjoismainen puolustusliitto ei toteutunut. Pohjoismaiden intressit sen suhteen olivat liian erisuuntaiset, jopa vastakkaiset. Suomelle tärkein haaste oli Neuvostoliitto, Ruotsille sekä Neuvostoliitto että Saksa, Tanskalle Saksa ja Norja ei kokenut uhkaa nojatessaan vahvasti Britanniaan. Olisiko Suomi ollut valmis antamaan Ruotsille sotilaallista apua Saksaa vastaan tai Tanska lähettämään sotilaitaan Suomeen Neuvostoliittoa vastaan – näihin kysymyksiin ei ollut vastausta.

Se mitä pohjoismaisesta puolustusliittoajatuksesta ehkä kehkeytyi, oli Suomen ja Ruotsin pyrkimys sotilaallisen yhteistyöhön Ahvenanmaan saaristossa. Testaamatta jäi, olisiko Suomen ja Ruotsin yhteinen puolustus voinut estää talvisodan. Päivä talvisodan päättymisestä, 14. maaliskuuta 1940, tasavallan presidentti Kyösti Kallio ilmoitti radiopuheessaan Suomen esittäneen Ruotsille ja Norjalle puolustusliiton perustamista. Raju kokemus sodasta oli palauttanut vanhan unelman. Pohjoismaiden kohtalonyhteys oli ilmeinen.

Ulkoministeri Väinö Tanner oli helmikuun lopussa tehnyt tunnustelumatkan Tukholmaan ja tavannut pääministeri P. A. Hanssonin. Välirauha oli ovella, mutta

Neuvostoliiton jatkoaikeista ei ollut varmuutta, pohdiskeli Tanner. Siksi tarvittaisiin puolustusliitto Ruotsin ja toivottavasti myös Norjan kanssa. Hansson oli myötämielinen ja arveli, että tokkopa Neuvostoliitto olisi hyökännyt Suomeen, jos pohjoismainen puolustusliitto olisi ollut olemassa. Asia vaati hänen mielestään kuitenkin perusteellisen valmistelun.

Valmisteluja ei paljoa tarvittu. Molotov tyrmäsi pohjoismaisen puolustusliiton kategorisesti. ”Sillä valmistellaan sotilaallista revanšia juuri tehdylle rauhansopimukselle.” Varmemmaksi vakuudeksi Molotov ilmoitti Ruotsin hallitukselle, että liiton solmiminen Suomen kanssa merkitsisi luopumista Ruotsin puolueettomuudesta.

Molotov ilmoitti Ruotsin hallitukselle,
että liiton solmiminen Suomen
kanssa merkitsisi luopumista
Ruotsin puolueettomuudesta.

J. K. Paasikivi, tuolloin Moskovan lähettiläänä, torjui jyrkästi Molotovin väitteet. ”Ruotsi ja Norja eivät solmi mitään hyökkäysliittoja. Kyse on nykyisten rajojen turvaamisesta, siis status quon säilyttämisestä. Suomi pyrkisi liittoon ihan toisten valtojen kanssa, jos todella haluaisimme revanšia.”

Paasikivi pohdiskeli syvästi ja monesta kulmasta Suomen asemaa puolustusliitossa kirjoittamalla vuonna 1940 muistion ”Kysymys puolustusliitosta Suomen ja Ruotsin välillä”. Oli varottava vaaraa, että herätettäisi kuvitteluja, jotka eivät vastaisi maan tosiasiallista asemaa. Kaiken arvioinnin lähtökohtana on turvallisuus, se kuinka puolustaa Pohjolan rauhaa, vapautta ja riippumattomuutta. On parempi luvata vähemmän ja pitää enemmän, muistutti Paasikivi.

Molotov väitti, että kyse oli sotaisasta kostoliitosta, mutta oliko tämä vilpitöntä puhetta vai tekosyy? Venäläiset yleensä, eivätkä vähiten bolševikit, ovat tavattoman epäluuloisia, kirjaa Paasikivi tuntojaan. Neuvostoliitolla on legitiimi tarve varmistaa Leningradin turvallisuus ja toivoa naapurin ylläpitävän ystävällisiä suh-

teita. ”Mutta Neuvostoliitto noudattaa kursailematonta ’reaalipolitiikkaa’, niin kuin suurvallat yleensä, ja etsii oikeudellisia selityksiä” valtapolitiikalleen.

J. K. Paasikivi:
”Mutta Neuvostoliitto noudattaa kursailematonta ’reaalipolitiikkaa’, niin kuin suurvallat yleensä, ja etsii oikeudellisia selityksiä” valtapolitiikalleen.

Miksi Kreml niin yksiselitteisesti tyrmäsi Suomen ja Ruotsin puolustusliiton? Epäilikö se, että liiton takana luurasi joku suurvalta, kaiketi Saksa? Vai oliko tavoitteena pakottaa Suomi elämään yksin, muista Pohjoismaista erillään, jolloin se jäisi heikoksi ja Neuvostoliiton vaikutusvallan alaiseksi? Paasikivelle vastaus oli ilmeinen. Suurvallalle valtaintressit ovat määräävät. Pienen maan on vain pystyttävä sovittautumaan ja siten selviytymään.

Molotov oli jyrkkänä: ”Suomen hallitus harjoittaa kaksoispeliä: se julisti noudattavansa rauhansopimusta, mutta samanaikaisesti juonitteli vanhan rajan takaisinsaamiseksi.”

Epäilemme aina eniten vastapuolta asioissa, joita itsellemme olemme valmiita sallimaan.

J. K. Paasikivi:
Suurvallalle valtaintressit ovat määräävät. Pienen maan on vain pystyttävä sovittautumaan ja siten selviytymään.

Hakiko Suomi revanssia? Paasikiven mukaan pohjoismaisella puolustusliitolla ei sellaista tavoiteltu. Jos vanhojen rajojen palauttamista olisi todella haluttu, Suomi olisi pyrkinyt liittoon aivan toisten valtojen kanssa.

Pohjoismaiden suurin linnoitus.

5. ASEVELILIITTO SAKSAN KANSSA

Talvisodan päättyminen toi Suomelle rauhan, mutta Eurooppa oli tulessa ja myös Suomessa elettiin poikkeustilan aikaa. Saksa kävi intensiivistä sotaa länsirintamalla. Se oli vallannut Tanskan ja Norjan, joiden puolueettomuusjulistuksilla ei ollut virkaa. Se oli hyökännyt Ranskaan, ja Englantia pommitettiin rajusti. Suomi oli tukalassa tilanteessa, puun ja kuoren välissä. Saksa ja Neuvostoliitto olivat näennäisesti liittoutuneet hyökkäämättömyyssopimuksella, mutta tosiasiassa valmistautuivat keskinäiseen sotaan.

Suomi joutui tilanteeseen, jossa kahden totalitaarisen suurvallan joukkoja oli maassa. Syyskuussa 1940 Neuvostoliitolle annettiin oikeus joukkojensa junakuljetuksiin itärajalta Hangon sotilastukikohtaan. Viikkoa myöhemmin saksalaisille joukoille myönnettiin kauttakulkulupa Suomen läpi miehitettyyn Norjaan. Hitler oli jo käynnistänyt operaatio Barbarossan, itään suuntautuvan hyökkäyssuunnitelmansa valmistelun, ja se sisälsi Suomen alueen hyväksikäytön.

Samanaikaisesti syksyllä 1940 Suomen hallitus tutkaili Ruotsin kanssa kulisseissa mahdollisuutta keskinäisestä puolustusliitosta ja jopa personaaliunionin kaltaisesta valtioliitosta. Marsalkka Mannerheim kirjasi muistelmissaan 1952: ”Saksan kanssa tehty kauttakulkusopimus ei merkinnyt periaatteellista poikkeamaa pohjoismaisesta puolueettomuusajatuksesta. Sopimuksen teon jälkeen jatkuivat liittoneuvottelumme Ruotsin kanssa. Me emme olisi mitään halunneet hartaammin kuin saada korvata Saksan kanssa tehty kauttakulkusopimus Ruotsin ja Suomen välisellä puolustusliitolla.”

Ajatus törmäsi realiteetteihin: Ruotsille suurin uhka oli Saksa, Suomelle Neuvostoliitto – eikä kumpikaan näistä suurvalloista ilahtunut Suomen ja Ruotsin lähentymisestä.

C. G. Mannerheim:
”Me emme olisi mitään halunneet hartaammin kuin saada korvata Saksan kanssa tehty kauttakulkusopimus Ruotsin ja Suomen välisellä puolustusliitolla.”

Saksa havitteli ”elintilaa” idässä, ja Suomi haluttiin liittolaiseksi idän sotaretkeen. Täällä oli valmiina kansalaismielipide: talvisodan vääryys piti korjata. Mutta Suomessa oli muitakin haluja. Nojautuminen ”Uutta Eurooppaa” luovaan Saksaan saattaisi tarjota oivan tilaisuuden toteuttaa suuri isänmaallinen tehtävä: yhdistää kaikki suomensukuiset kansat yhden Suuren Suomen alaisuuteen. Vihdoinkin ”ivana” työnnettäisiin kauas itään, pois näiltä ”raukoilta rajoilta”.

Raja railona aukeaa,
edessä Aasia, itä.
Takana Länttä ja Eurooppaa:
varjelen, vartija, sitä.

Uuno Kailas kiteytti runoonsa *Rajalla* ajankohdan tunnot. Enää ei kuitenkaan ollut kyse vain lännen etuvartiona olemisesta, vaan nyt oli tilaisuus siirtää raja kauas itään luottaen lännen rautanyrkkiin. Saksasta hankittiin aseita ja siellä alettiin suomalaisen SS-pataljoonan koulutus.

Kesän 1941 koittaessa Pohjois-Suomi oli käytännössä saksalaisten miehittämä. Siellä oli Nurmeksesta Petsamoon yli 40 000 saksalaista sotilasta, ja Suomen armeijan pohjoiset yksiköt oli alistettu Saksan Norjan armeijan esikunnan johdettavaksi.

Saksa hyökkäsi 22. kesäkuuta 1941 koko itärintamansa leveydeltä Neuvostoliittoon käyttäen myös Suomen aluetta hyväksi. Hitler ilmoitti radiopuheessaan ”Saksan taistelevan yhdessä Suomen kanssa”. Ilmoitus oli kiusallinen Suomen hallitukselle, joka vakuutti ulospäin puolueettomuuttaan. Sitä kesti kolme päivää. Suomen joukot ylittivät valtakunnan rajan 25. kesäkuuta. Sotatoimet olivat käynnistyneet jo sitä ennen Neuvostoliiton ilmapommituksina.

Neuvostoliitossa kansa koki Suuren isänmaallisen sodan alkaneen. Suomessa kansakunta ymmärsi jo taistelleensa suuren isänmaallisen sotansa. Nyt oli kyse jatkosodasta. Sitä käytiin yhdessä Saksan kanssa, mutta erillään tämän maailmanvalloituksesta.

Suomi ei kirjaimellisesti ollut Saksan liittolainen, sillä mitään liittosopimusta ei ollut solmittu. Käytännössä maat olivat kuitenkin sotilaallisessa liitossa ja kutsuivat toisiaan aseveljiksi. Suomi antoi aluettaan Saksan käyttöön, altisti joukkojaan Saksan komennettavaksi, sai aseapua Saksalta ja soti Saksan kanssa.

Saksa toteutti täsmälleen ennakkosuunnitelmien mukaisesti operaatio Barbarossaa ja eteni vakuuttavasti koko laajalla rintamallaan syvälle Neuvostoliittoon. Suomen armeija hoiti kunnialla oman rintamalohkonsa. Suomen 1 348 kilometriä pitkä itäinen raja oli jaettu kahteen lohkoon. Eteläinen osa oli suomalaisten joukkojen vastuulla. Pohjoisen osan, Lapin ja Kainuun rintamasta vastasivat saksalaiset.

Parissa kuukaudessa suomalaiset olivat saavuttaneet entisen rajan. Siniristiliput kohosivat juhlallisesti talvisodassa menetetyillä alueilla ja siirtokarjalaiset pääsivät vielä kerran palaamaan kotiseuduilleen.

Iso-Britannia katkaisi diplomaattisuhteensa Suomeen. Pääministeri Winston Churchill kirjoitti yksityiskirjeen vanhalle tutulleen, ylipäällikkö Mannerheimille. Kirjeessään hän pahoitteli, että Iso-Britannia joutunee julistamaan sodan Suomelle. Churchill antoi neuvon. Hän kehotti Suomea olemaan ylittämättä vanhaa rajaa. Tämä saattaisi auttaa pidemmän päälle.

Mutta pullon henki oli päässyt jo irti. Mannerheim oli vanhaan miekkavalaansa viitaten antanut 17. heinäkuuta 1941 miekantuppipäiväkäskynsä:

> ”Helmikuussa 1918 lausuin Suomen ja Vienan karjalaisille, etten tulisi panemaan miekkaani tuppeen ennen kuin Suomi ja Itä-Karjala olisivat vapaat. Kaksikymmentäkolme vuotta on Viena ja Aunus odottaneet tämän lupauksen täyttymistä.
>
> Uusi päivä on koittanut. Karjalan vapaus ja suuri Suomi väikkyy edessämme maailmanhistoriallisten tapahtumien valtavassa vyöryssä. Suokoon kansojen kohtaloita ohjaava kaitselmus Suomen armeijan täyttää Karjalan heimoille antamani lupauksen.

Sotilaat: Se kamara, jolle astutte, on heimomme veren ja kärsimysten kyllästämää pyhää maata.”

Ja Karjalan pyhälle maalle astuttiin. Karjalais-suomalaisen neuvostotasavallan pääkaupunki Petroskoi valloitettiin 1. lokakuuta. Presidentti Otto Wille Kuusista ei näkynyt, mutta hänen hallintopalatsinsa edustalla jökötti Leninin patsas ihmetellen maailman menoa. Se siirrettiin pois ja korvattiin suomalaisella kenttätykillä.

Suomen itsenäisyyspäivänä 6. joulukuuta 1941 siniristiliput liehuivat kaikkialla Itä-Karjalassa. Samana päivänä Suomi palautti hallinnollisesti Tarton rauhan aikaiset rajansa. Tämä ei ollut ongelma, mutta Itä-Karjalan valtaus oli. Tuona samana päivänä Iso-Britannia julisti Suomelle sodan ja sitä seurasivat Australia, Kanada ja Uusi-Seelanti. Anglosaksien sodanjulistukset olivat symbolisia, eivät todellisia tekoja.

Jatkosodan aikana Suomen hallinnassa oli historiansa laajin alue. Se ulottui idässä Syväriltä Äänisen rantaan ja sieltä Karhumäkeen ja Vienan Karjalaan Uhtuan rajoille. Suomen armeija kuitenkin pysäytti etenemisensä ja rintamalinjat jumittuivat asemasodaksi.

Ylipäällikkö Mannerheimilla oli pidäkkeitä. Hän ei langennut villeimpiin Suur-Suomi-haaveisiin. Saksalaiset olivat ennen sotaa lupailleet Suomelle koko Pohjois-Venäjää Uralille asti.

Mannerheim ei kuitenkaan halunnut osallistua saksalaisten yritykseen vallata Leningrad. Hän ei olisi kestänyt entisen kotikaupunkinsa hävittämistä maan tasalle, kuten Hitler oli uhonnut. Mannerheim oli viettänyt Pietarissa parhaat miehuusvuotensa, yli 30 vuotta keisarillisen Venäjän palveluksessa. Muurmannin rata, Leningradin henkireikä, jätettiin Suomen armeijan puolesta koskemattomaksi. Mannerheim ei myöskään halunnut ottaa komentoonsa Lapissa toimivia saksalaisia joukkoja, jottei joutuisi alistumaan Berliinistä annettaville käskyille.

Suomi kävi erillissotaa, se oli ylipäällikön ehdoton lähtökohta. Tämä lähtökohta saattoi pelastaa Suomen ja myös Mannerheimin itsensä, kun sotaonni kääntyi ja rintamat alkoivat vyöryä vastakkaiseen suuntaan.

Vyörytys alkoi lähes täsmälleen kolme vuotta myöhemmin siitä, kun Suomen armeija oli ylittänyt valtakunnan rajan jatkosodan alkaessa. Neuvostoliiton suurhyökkäys kesäkuussa 1944 oli johtamassa rintaman täydelliseen luhistumiseen. Suomelta vaadittiin ehdotonta antautumista. Ulkoministeri Ribbentrop ilmoitti, että Saksa lopettaa Suomen tukemisen, jollei tämä solmi sotilasliittoa sen kanssa ja jatka sotimista. Vaihtoehdot olivat vähissä.

Presidentti Risto Ryti allekirjoitti 26. kesäkuuta omissa nimissään ns. Ryti-Ribbentrop-sopimuksen. Se ei ollut sitova valtiosopimus, vaan ainoastaan Rytin henkilökohtainen vakuutus, ettei hänen johtamansa Suomi solmi erillisrauhaa Neuvostoliiton kanssa ilman Saksan hyväksyntää. Kun aselevon hetki koitti 4. syyskuuta 1944, presidentti Ryti oli jo eronnut tehtävästään ja marsalkka Mannerheim valittu poikkeuslailla presidentiksi.

Suomi ei antautunut, mutta rauhanehdot olivat kovat. Tärkein ehto oli, että Suomen katkaisee välittömästi suhteet Saksaan ja poistaa Pohjois-Suomesta, lopulta asevoimin, kaikki 200 000 saksalaista sotilasta. Suomi menetti talvisodassa kertaalleen jo menetetyt alueet sekä Petsamon. Porkkalan alue, 30 kilometrin päässä Helsingistä, vuokrattiin 50 vuodeksi laivastotukikohdaksi. Päälle tulivat vielä rankat sotakorvaukset sekä neuvostovastaisten ja ”fasististen” järjestöjen lakkauttaminen ja sotasyyllisten rankaiseminen.

”Sosialististen Neuvostotasavaltojen Liitto voitti, mutta hyvänä kakkosena tuli maaliin pieni sisukas Suomi, khihihihihi”, sotamies Vanhala hykertää tirritteli Väinö Linnan romaanin *Tuntematon sotilas* viimeisellä sivulla.

Totta, Neuvostoliitto voitti sodan. Helsinki jäi kuitenkin Lontoon ja Moskovan ohella ainoaksi sotaa käyvän Euroopan maan pääkaupungiksi, jota ei toisessa maailmansodassa miehitetty.

”Kuinka armollisia olimme Suomea kohtaan” totesi ulkoministeri Molotov myöhemmin muistelmissaan. ”Olimme silti fiksuja, kun emme vallanneet sitä. Siitä olisi tullut märkivä haava. Ihmiset siellä ovat itsepäisiä, hyvin itsepäisiä. Epäonnistuimme Suomen demokratisoimisessa.”

V. Molotov:
”Ihmiset Suomessa ovat itsepäisiä, hyvin itsepäisiä.”

Demokratian juurruttaminen asein tahtoo epäonnistua, mutta oli Suomen torjuntavoittokin kallis. Jatkosodassa yli 65 000 suomalaista menehtyi ja päälle vielä Lapin sodassa saksalaisia vastaan kuolleet tuhat ihmistä. Huonokin rauha voittaa aina sodan.

”Sosialististen Neuvostotasavaltojen Liitto voitti, mutta hyvänä kakkosena tuli maaliin pieni sisukas Suomi, khihihihihi”

6. EI KETÄÄN VASTAAN

Heti sodan päätyttyä vuonna 1944 pääministeri ja tuleva tasavallan presidentti J. K. Paasikivi määritti itsenäisyyspäiväpuheessaan Suomelle uuden ulkopoliittisen linjan. Sodasta irtautumisen perustavoite oli saavutettu: Suomen kansa säilytti itsemääräämisoikeutensa. Ulkopolitiikan muutos tapahtui suhtautumisessa itäiseen naapuriin. Suomella ei enää saanut olla ”perivihollista”.

> ”Suhde Neuvostoliittoon on meidän varsinainen ulkopoliittinen ongelmamme. Epäluulo on poistettava, ystävyys perustettava. Kansamme perusetujen mukaista on, että tulevaisuudessa Suomen ulkopolitiikkaa niin johdetaan, ettei se tule kulkemaan Neuvostoliittoa vastaan.”

J. K. Paasikivi:
”Kansamme perusetujen mukaista on, että tulevaisuudessa Suomen ulkopolitiikkaa niin johdetaan, ettei se tule kulkemaan Neuvostoliittoa vastaan.”

Paasikivi paalutti puheessaan realiteetit. Suomi sijaitsee maantieteellisesti idän ja lännen välissä. Paasikiven aukiolla Helsingissä, eduskuntatalon kupeessa on J. K. Paasikiven muistomerkki *Itä ja Länsi*. Siinä on kiveen hakattu teksti: ”Tosiasioiden tunnistaminen on viisauden alku.”

J. K. Paasikivi: ”Tosiasioiden tunnistaminen on viisauden alku.”

Naapureitaan ei voi valita. Geopoliittinen tosiasia on, että suomalaiset ovat koko historiansa ajan sijainneet Euroopan kartalla idän ja lännen vedenjakajalla. He ovat omineet vaikutteita molemmilta suunnilta. Vahva itsetunto on sitä, että tunnistaa ja hyväksyy juurensa. Tänään Suomi on arvoiltaan, yhteiskuntamalliltaan, poliittisilta ja taloudellisilta siteiltään sekä kulttuuriltaan osa ns. läntistä maailmaa.

Vahva itsetunto on sitä, että tunnistaa ja hyväksyy juurensa.

Suomen ja sen kansan kohtalona on kautta vuosisatojen ollut joutua sotketuksi toisten sotiin. Pahimmillaan vihan vuosia on kärsitty sen omalla maaperällä. Suomen historian raskaimmat luvut ovat olleet niitä, kun maa on joutunut etumaastoon muiden sodissa. Historiasta voidaan ja pitää oppia.

Professori ja ministeri Jan Magnus Jansson tuotti vuonna 1966 artikkelin ”Paasikiven linja”. Hän kirjoitti Paasikivi-seuran pitkäaikaisena puheenjohtajana vahvoista epäluuloista, joita sekä venäläisillä että suomalaisilla oli toisiaan kohtaan sotia edeltävinä vuosikymmeninä. ”Suomen ja Neuvostoliiton perusvastakohtaisuus johti Suomen etsimään ulkopuolista tukea Neuvostoliittoa vastaan. Kahdesti turvauduttiin Saksan apuun.” Samaa tavoitteli reunavaltiopolitiikka 1920-luvulla ja myöhempi pohjoismainen suuntaus. ”Kaikki yritykset taata Suomen turvallisuus hakemalla ulkopuolisilta valtioilta tukea Neuvostoliittoa vastaan päättyivät epäonnistumiseen”, kirjoittaa Jansson.

Paasikiven linjan lähtökohdaksi tuli, että vastaisuudessa ulkopolitiikkaa harjoitetaan tavalla, joka ei kulje Neuvostoliittoa vastaan ja antaa sille riittävät takeet,

Jan-Magnus Jansson: ”Kaikki yritykset taata Suomen turvallisuus hakemalla ulkopuolisilta valtioilta tukea Neuvostoliittoa vastaan, päättyivät epäonnistumiseen”

ettei sen alueeseen kohdistu Suomen taholta suoraa eikä epäsuoraa uhkaa. Suomen geopoliittinen asema määräsi tahdin. Aatteellisilla tai ideologisilla näkökohdilla ja vastakohtaisuuksilla ei ollut sijaa. Ne kuuluivat sisäpolitiikkaan.

Presidentti Kekkonen vieraili vuonna 1970 Yhdysvalloissa. Matka oli onnistunut ja edisti liennytyspolitiikkaa. Yhdysvallat arvosti Suomen puolueettomuutta. Presidentti Richard Nixon totesi ykskantaan, että Suomi voi olla Yhdysvaltain ystävä olematta minkään kansakunnan vihollinen. Tämä lausunto kiteytti Paasikiven-Kekkosen linjan ytimen.

> ”Johtoajatuksena Suomen ulkopolitiikassa on ollut, että emme voi ratkaista turvallisuusongelmiamme hakemalla suojaa jostakin suurvaltaliittoutumasta toista vastaan, vaan pysyttäytymällä suurvaltain eturistiriitojen ulkopuolella ja viljelemällä hyviä suhteita kaikkiin valtioihin.”

Ei ketään vastaan, vaan kansakunnan itsenäisyyden, rauhan ja hyvien kansainvälisten suhteiden puolesta, kirjasi presidentti Kekkonen turvallisuuspoliittisen ydinajatuksensa *Tamminiemi*-kirjaansa. Hän jatkoi viitaten Suomen geopoliittisen aseman väistämättömiin tosiasioihin:

> ”Suomen etu ei voi olla, että se on jonkin suurvallan äärimmäisenä, Venäjän rajalla alituisesti varuillaan olevana ja ensimmäiseksi vihollisen jalkoihin joutuvana liittolaisena. Sillä ei edes ole sellaista poliittista vaikutusvaltaa, että sen sanalla olisi mitään merkitystä, kun sodasta ja rauhasta päätetään. Se joutuisi aina taistelutantereeksi, milloin tahansa siitä riippumattomat suurpoliittiset ristiriidat johtaisivat sotaan.”

Kaikki voitava on tehtävä, ettei Suomi päädy olemaan lännen etuvartio idässä, vielä vähemmän idän etuvartio lännessä. Siksi Suomi pyrkii jättäytymään sotilasliittojen ulkopuolelle. Joukkotuhoaseiden aikakaudella kyseessä on jopa apokalyptinen eksistenssihaaste, jonka Kekkonen kirjaa lohduttomana:

> ”Ydinasehyökkäyksen kohteeksi joutumisen vaara on suurempi sotilasliittoihin kuuluvilla mailla kuin niihin kuulumattomilla puolueettomilla valtioilla.”

Puolueettomuuspolitiikka ei siis ollut itseisarvo, vaan keino pitää maa suurvaltojen eturistiriitojen ja sotien ulkopuolella, ja siten turvata kansakunnan olemassaolo. Tämä oli ulko- ja turvallisuuspolitiikan perimmäisin tehtävä.

U. K. Kekkonen:
”Ydinasehyökkäyksen kohteeksi joutumisen vaara on suurempi sotilasliittoihin kuuluvilla mailla kuin niihin kuulumattomilla puolueettomilla valtioilla.”

Mauno Koivisto kirjoitti presidentinvaalien alla vuonna 1981 kirjassaan *Tästä lähtien:*

> ”Suomen asemaa ja politiikkaa voidaan ymmärtää vain, kun mieleen palautetaan se tila, jossa Suomi oli toisen maailmansodan loppuvaiheessa. Suomen kansa osoitti riittävää halua ja kykyä itsenäiseen elämään. Suomi selvisi sen valtiomiestaidon ansiosta, jonka sodanjälkeisinä aikoina ovat luoneet presidentit Paasikivi ja Kekkonen. Se on perustunut kansallisten etujemme ja geopoliittisen asemamme oikeaan oivaltamiseen. Vain ottamalla huomioon Neuvostoliiton elintärkeät turvallisuusedut saattoi Suomi turvata omat perusetunsa ja turvallisuutensa.”

Koivisto korosti, ettei se ole keneltäkään pois, jos Suomi rakentaa hyvän naapuruussuhteen Neuvostoliittoon. Päinvastoin se on edellytys hedelmälliselle vuoro-

vaikutukselle muun maailman kanssa. Mitä suurempi luottamus Suomen ja Neuvostoliiton välillä, sitä paremmat edellytykset meillä on läheiseen yhteistoimintaan läntisten maiden kanssa.

7. YYA-SOPIMUS

Välittömästi sodan jälkeen ylipäällikkö C. G. Mannerheim ehdotti lyhyellä presidenttikaudellaan Suomen ja Neuvostoliiton välistä puolustussopimusta Saksan uhan torjumiseksi vastaisuudessa. Aloite torjuttiin neuvostojohdon puolelta, mutta asiaan haluttiin palata lopullisen rauhansopimuksen jälkeen, joka tehtiin Pariisissa 1947.

Tasan vuosi kului Pariisin rauhansopimuksesta, kun Stalin ehdotti, että Suomi ja Neuvostoliitto solmisivat keskinäisen ystävyys-, yhteistyö- ja avunantosopimuksen. Vastaavanlaiset YYA-sopimukset Neuvostoliitto oli tehnyt sodassa hävinneiden pienten Itä-Euroopan maiden kanssa vakiinnuttaakseen valta-asemansa alueella. Näiden sopimusten pohjalta syntyi 1955 kollektiivinen puolustusjärjestö Varsovan liitto, vastapainona 1949 perustetulle Pohjois-Atlantin liitolle (Nato).

Eurooppa oli jakautumassa kahtia. Suurvaltojen vastakkainasettelu kärjistyi kylmäksi sodaksi ja rajuksi asevarustelukierteeksi. Kaksi sotilasliittoa oli vastakkain: Neuvostoliiton hallitsema Varsovan liitto ja Yhdysvaltojen johtama Nato.

Kylmän sodan aikana vakaus ja turvallisuus Euroopassa perustui kahden suurvallan johtaman sotilasliiton väliseen ja ydinaseisiin nojautuvaan kauhun tasapainoon. Eräät pienet maat ottivat etäisyyttä blokkijakoon puolueettomuusjulistuksin.

Suomi sijaitsi idän ja lännen vedenjakajalla. Paasikiven linja oli selvä: pysyttäydytään suurvaltaselkkausten ulkopuolella ja varmistetaan, että Suomea ja sen aluetta ei voida käyttää ketään vastaan. Tässä suhteessa erityisesti naapureilla tulee olla varmuus Suomen tavoitteista. Paasikiven lähtökohta oli, että Neuvostoliitolla on suhteessa Suomeen ensi sijassa legitiimi strateginen intressi, varmistaa luoteisrajansa turva.

Suomi solmi Neuvostoliiton kanssa YYA-sopimuksen 1948. Sopimuksen ensimmäisen artiklan mukaan, jos Suomi joutuu Saksan tai sen kanssa liitossa olevan maan hyökkäyksen kohteeksi, Suomi torjuu sen ”tarpeen vaatiessa Neuvostoliiton avustamana”. Avun antamisesta sovitaan erikseen. Sopimus estää myös sopijaosapuolia tekemästä liittoja tai osallistumasta liittoutumiin, jotka suuntautuvat toista vastaan.

Presidentti Paasikivi oli kuitenkin tarkka. YYA-sopimus ei tehnyt Suomesta Varsovan liiton jäsentä. Suomen YYA-sopimus ei ollut kollektiivinen keskinäisen avunannon sopimus, jossa hyökkäys yhtä osapuolta vastaan torjutaan kaikin keinoin ja automaattisesti yhdessä.

YYA-sopimus koski vain Suomen aluetta tai sen kautta tehtävää hyökkäystä. Alueensa puolustaminen jäi Suomen itsensä tehtäväksi – tarvittaessa Neuvostoliiton avulla. Apua annetaan, jos sitä pyydetään, ja keinoista sovitaan erikseen. Suomi oli saanut erikoislaatuisen sopimuksen. Se ei sisällöltään vastannut Neuvostoliiton länsirajalleen luomaa kattavaa YYA-sopimusverkostoa, jonka pohjalle perustettiin Varsovan liitto.

Sekä Paasikivi että Kekkonen tulkitsivat sopimuksen vahvistavan Suomen puolueettomuuspolitiikan. YYA-sopimuksen johdantoon oli selkeästi kirjattu: ”Suomen pyrkimyksenä on pysyä suurvaltojen välisten eturistiriitojen ulkopuolella.” Suomi ei osallistuisi suurvaltojen johtamiin sotilasliittoihin ja vältteli ottamasta kantaa niiden välisiin kiistakysymyksiin.

YYA-sopimuksen johdantoon oli selkeästi kirjattu: ”Suomen pyrkimyksenä on pysyä suurvaltojen välisten eturistiriitojen ulkopuolella.”

Merkitsikö YYA-sopimus tosiasiallisesti kuitenkin Suomen sotilaallista liittoutumista? Presidentti Kekkosen kanta oli selvä. Hän totesi Nuoren polven ulkopoliittisen yhdistyksen tilaisuudessa Helsingissä vuonna 1965:

> ”YYA-sopimus ei ole varsinainen sotilaallinen liittosopimus, niin kuin sitä usein virheellisesti tulkitaan. Ensiksikin sopimuksen alueellinen ulottuvuus. Suomi on sitoutunut puolustamaan alueensa koskemattomuutta omien rajojensa sisäpuolella, minkä se tietenkin tekee ilman sopimustakin. Jos Neuvostoliitto joutuu hyökkäyksen kohteeksi muualta kuin Suomen alueen kautta, emme sopimuksen nojalla kytkeydy mukaan sotaan. Päinvastoin pyrkimyksemme on tällöin kaikin keinoin säilyttää puolueettomuutemme. Tässä suhteessa ero sotilasliittosopimukseen on ilmeinen.
>
> Erityisen tärkeää Suomen kannalta on, että YYA-sopimukseen ei sisälly mitään automaattisesti toimivaa mekanismia, niin kuin esimerkiksi Natossa ja Varsovan liitossa.”

Sotilasliitosta YYA-sopimus eroaa Kekkosen mukaan siinä, että sotilaallinen yhteistoiminta rajoittuu Suomen alueeseen ja toiseksi, että yhteistoiminta ei synny automaattisesti, vaan vaatii erikseen neuvottelut. YYA-sopimuksen sotilaalliset artiklat ovat yksinomaan puolustuksellisia. Niiden perimmäisenä tarkoituksena on säilyttää rauha ja estää sellaisen tilanteen syntyminen, joka aiheuttaisi sopimusmekanismin käynnistämisen.

Koivisto arvioi kirjassaan *Tästä lähtien*, että YYA-sopimus on täyttänyt sille asetetun tehtävän. Se on luonut vakautta Suomen geopoliittiselle lähialueelle ja pitänyt maan suurstrategisten spekulaatioiden ulkopuolella.

> ”YYA-sopimus on selkeydellään poistanut epävarmuustekijät myös Suomen lännen suhteista, ja osaltaan vakauttanut maan kansainvälistä asemaa. Sopimus ei ole estänyt Suomea harjoittamasta aktiivista puolueettomuuspolitiikkaa, päinvastoin tukenut tätä toimintaa.”

8. POHJOLAN TASAPAINO

Haminan linnoituksen komendantin virka-asunnossa allekirjoitettiin 17. syyskuuta 1809 rauhasopimus, joka päätti toista vuotta kestäneen Suomen sodan. Ruotsi luovutti Haminan rauhassa Pohjanlahden itäpuolella sijainneet kuusi lääniään Venäjälle. Ruotsalaiset yrittivät viimeisenä oljenkortenaan pitää edes Ahvenanmaan saariston, mutta turhaan.

Katastrofi oli totaalinen. Ruotsi menetti yli kolmasosan pinta-alastaan ja väestöstään. Ruotsin kuningas Erik Pyhä oli vuonna 1157 purjehtinut sotajoukkoineen Pohjanlahden yli tavoitteenaan valloittaa ”Maan ääri”, Finland. Siitä alkaen ruotsalaiset olivat pala palalta laajentaneet valtakuntaansa itään. Ja nyt 650 vuotta myöhemmin kaikki oli ohi. Ikiaikainen yhteys Suomen ja Ruotsin välillä katkesi.

Haminan rauha oli ruotsalaisille suuri järkytys ja nöyryytys. Välittömästi alettiin haikailla revanssia, mutta kenen johdolla? Ruotsin hallitsijahuone oli halvaantunut ja Örebron valtiopäivillä 1810 kruununprinssiksi valittiin ranskalainen marsalkka Bernadotte, joka kruunattiin Ruotsin kuninkaaksi Kaarle XIV Juhanaksi. Tämä tunteilematon ja tervejärkinen reaalipoliitikko oli Ruotsin J. K. Paasikivi.

Bernadotte toteutti 1812 rohkean suunnanmuutoksen. Hän arvioi kylmästi Ruotsin ja Venäjän voimasuhteet ja päätti olla tavoittelematta Suomea takaisin. Se pyrkimys olisi Ruotsille ”sotaan ja onnettomuuksiin johtava testamentti”, Bernadotte muotoili. Hän teki sopimuksen Venäjän keisarin Aleksanterin kanssa ja sai kelpo korvauksen, Norjan, jonka valtasi Tanskalta vuonna 1814. Tämä oli Ruotsin ainakin toistaiseksi viimeinen sota.

Ruotsissa on voitu elää Euroopan maiden historian pisin yhtäjaksoinen rauhanjakso. Se on perustunut pragmaattiselle turvallisuuspoliittiselle ajattelulle. Suhteissa suurvaltoihin Ruotsissa on pyritty säilyttämään tasapaino liittoutumatta

”Vuoden 1812 politiikka”, joksi Ruotsin puolueettomuuspolitiikkaa kutsutaan, on ollut huikea menestystarina.

yhdenkään valtion kanssa sotilaallisesti. On vältetty sotkeutumasta mannermaan konflikteihin ja pidetty oma puolustuskyky vahvana. ”Vuoden 1812 politiikka”, joksi Ruotsin puolueettomuuspolitiikkaa kutsutaan, on ollut huikea menestystarina. Maa on ollut sotien ulkopuolella jo yli kaksi vuosisataa mukaan lukien molemmat maailmansodat.

Ruotsille naapurimaiden sotilaspoliittinen asemoituminen on ollut kriittisen merkityksellistä. Maan geopoliittinen asema suhteessa suurvaltoihin on määrittynyt siten, että idässä Suomi on ollut puskurina Venäjään nähden, etelässä Tanska Saksaan nähden ja lännessä Norja suhteessa Atlantin takaisiin suurvaltoihin. Yhteinen pohjoismainen puolueettomuuspolitiikka tuli jo varhaisessa vaiheessa Ruotsin ulkopolitiikan tavoitteeksi.

Vuonna 1864 Preussi hyökkäsi Tanskaan. Syynä oli rajakiista Schleswig-Holsteinin alueesta, joka oli kuulunut Tanskaan vuodesta 1460. Tanska hävisi sodan ja menetti Schleswig-Holsteinin. Jatkoa varten se arvioi geopoliittiset voimasuhteet realistisesti. Tanska päätyi puolueettomuuspolitiikkaan. Pienenä lohdutuksena sen onnistui palauttaa Saksalta pohjoisin osa Schleswigia Kansainliiton välityksellä kansanäänestyksen jälkeen vuonna 1920.

Norja, joka 1905 erosi unionista Ruotsin kanssa, hankki alueelliselle koskemattomuudelleen takuut Britannialta, Ranskalta, Saksalta ja Venäjältä. Ruotsin aloitteesta kolme Pohjoismaata hyväksyi 1912 yhteiset puolueettomuusmääräykset ja niiden onnistui luovia ensimmäinen maailmansota joutumatta konfliktiin mukaan.

Toisessa maailmansodassa puolueettomille Pohjoismaille kävi paljon huonommin. Erisuuntaisten turvallisuushuoliensa vuoksi niiden ei onnistunut ennen sotaa luoda Ruotsin ajamaa pohjoismaista puolustusliittoa. Lopputulos oli lohduton. Saksa hyökkäsi Tanskaan 9. huhtikuuta 1940 ja heti perään se miehitti Norjan.

Usko puolueettomuuteen oli sirpaleina. Ruotsi kuitenkin yritti taitavasti tasapainoilla suurvaltasodan ympäröidessä sitä joka puolelta – ja se vältti sodan.

Toisen maailmansodan jälkeen heräsi ajatus yhteisestä puolustusliitosta Ruotsin, Norjan ja Tanskan välillä uudelleen henkiin. Sitä juoksutti erityisesti Ruotsin tarve pitää tiukasti kiinni puolueettomuudestaan. Vuosi 1948 oli erityisen kriittinen. Tšekkoslovakiassa kommunistien valtaannousu ja Suomessa Stalinin ehdottama YYA-sopimus synnytti Ruotsissa huolta.

Ruotsin pääministeri Tage Erlander kirjasi 8. maaliskuuta 1948 muistiinsa: ”Poliittinen tilanne on muuttunut yhdellä iskulla. Venäläisten uudet hyökkäykselliset toimet Tšekkoslovakiassa ja Suomessa ovat nostaneet maassamme monia tuulia.” Pelättiin, että Neuvostoliitto saattaisi ehdottaa myös Norjalle YYA-sopimusta. Ennakoivana vastatoimena Norja kääntyi Yhdysvaltain puoleen tiedustellen puolustusliittomahdollisuutta.

Erlanderin johdolla Ruotsi ehdotti naapureilleen skandinaavisen puolustusliiton perustamista. Ajatuksena oli tasapainottaa turvallisuuspoliittinen tilanne Pohjolassa. Tanska oli valmiimpi kuin Norja tukemaan pohjoismaista hanketta, mutta Yhdysvalloille se ei kelvannut lainkaan. Tämä ajoi Pohjois-Atlantin puolustusliittoa, johon kaikkien Pohjoismaiden – Suomea lukuun ottamatta – olisi syytä liittyä. Ruotsissa oltiin tarkkoja. Laskettiin realistisen kylmästi eri vaihtoehtojen vaikutus Ruotsin itsensä kannalta. Sen oli huomioitava sekä lähinaapureiden tilanne että kärjistyvä vastakkainasettelu Neuvostoliiton ja Yhdysvaltain välillä. Pohdinnan ytimessä oli itäisen naapurin asema eli Suomen-kysymys.

Suomessa tapahtuva kehitys vaikuttaa *de facto* Ruotsin mahdollisuuksiin pysyttäytyä suurvaltojen johtamien sotilasliittojen ulkopuolella ja päinvastoin. Jos Ruotsi hakeutuu läntisen sotilasliiton piiriin, se merkitsee Suomen aseman ratkaisevaa heikkenemistä. Jos taas Suomi ajetaan itäiseen sotilasliittoon, se pakottaa Ruotsin liittoutumaan länteen. Tukholmassa ymmärrettiin hyvin realistisesti Pohjolan tasapainon peruspalikat.

Helpotus oli suuri, kun Ruotsissa nähtiin Suomen allekirjoittaman YYA-sopimuksen luonne. Se ei ollut sopimus keskinäisestä avunannosta ja siten sotilasliitto Neuvostoliiton kanssa, vaan kirjasi Suomen pyrkimyksen pysyä suurvaltojen eturistiriitojen ulkopuolella.

Vastaavasti Norjan ja Tanskan liittyminen Natoon vuonna 1949 sisälsi erinäisiä rajoituksia. Maat sitoutuivat ydinaseettomuuteen eikä niihin voida sijoittaa ulkomaisia tukikohtia eikä pysyviä joukkoja rauhan aikana. Norja rajasi lisäksi Ruijan alueen, 24. itäisen pituuspiirin itäpuolella, ”ei-provokatiivisen” puolustuksen alueeksi, jossa ei järjestetä sotaharjoituksia.

Pohjolan tasapaino on tarkoittanut tilannetta, jossa kunkin Pohjoismaan puolustuspoliittisilla valinnoilla vaikutetaan toistensa valintoihin. Kysymys on ollut herkästä tasapainoilusta. Vahvimmillaan Pohjolan balanssi -ajattelu on ollut Ruotsissa ja sen halussa todistaa, ettei maa luovu kovankaan paineen alla puolueettomuudestaan. Ytimessä on Ruotsin oma turvallisuuspoliittinen intressi. Se ei yhteistyön nimissä hevin tee omaa turvallisuuttaan koskevia ratkaisuja naapurimaiden ratkaisujen määräämänä. Kukapa tekisi.

Kylmän sodan aikana puolueettomuudesta tuli Ruotsille jotain enemmän kuin turvallisuuspolitiikkaa. Se oli kansallisen identiteetin ja henkisen suvereniteetin keskeinen osa. Puolueettomuus antoi vapausasteita osoittaa moraalista rohkeutta ja se nähtiin eettiseltä arvoltaan korkeampana kuin liittoutuminen. Ruotsi oli vahvasti ydinaseita vastaan globaalikehityksen ja rauhan puolesta. Moraalinen suurvalta saattoi aktiivisesti ja suoraan kritisoida epämoraalisia suurvaltoja.

Kansainvälisoikeudellisesti Ruotsin puolueettomuuspolitiikka on ollut puhdasoppista. Se ilmaistaan siten, että maa on rauhan aikana sotilaallisesti liittoutumaton, jotta se pystyisi kriisin oloissa olemaan puolueeton. Ruotsille puolueettomuus on ollut ehdoton itseisarvo.

Samoin Sveitsin ja Itävallan puolueettomuus on ankkuroitu kansainväliseen oikeuteen. Niillä on perustuslaillisia sopimuksia puolueettomuudesta, jotka koskevat sekä rauhan että sodan aikaa.

Suomen tilanne oli YYA-sopimuksen kaudella toinen. Se ei ollut puhdasoppisen puolueeton. Suomelle puolueettomuuspolitiikka ei ollut itseisarvo, vaan väline. Rauhan aikana pyrittiin puolueettomuuteen, jotta kriisin oloissa voitaisiin pysytellä sodankäynnin ulkopuolella. Sodanaikainen puolueettomuus ei ollut uskottavaa eikä edes mahdollista YYA-sopimuksen ollessa voimassa. Presidentti Kekkosen sanoin: ”Me voimme ylläpitää puolueettomuuttamme ainoastaan sillä edellytyksellä, että rauhantila säilyy Euroopassa.”

Rauhan aikana pyrittiin puolueettomuuteen, jotta kriisin oloissa voitaisiin pysytellä sodan ulkopuolella.

Asiaa on yksinkertaistettu toteamalla, että muut Euroopan puolueettomat maat noudattavat puolueettomuuspolitiikkaa, jotta ne voisivat olla puolueettomia, *kun* sota puhkeaa. Suomi taas noudatti puolueettomuuspolitiikkaa, *jotta* sota ei puhkeaisi. ”Sodan ja rauhan kysymyksissä Suomi ei ole puolueeton. Suomi on rauhan puolesta sotaa vastaan”, pelkisti Kekkonen.

Presidentti Urho Kekkonen ja Ruotsin pääministeri Tage Erlander.

9. SUOMETTUMINEN

Länsisaksalaiset oikeistopoliitikot, kuten Baijerin pääministeri Franz Josef Strauss, pitivät Suomea esimerkkinä siitä, kuinka suurvalta (Neuvostoliitto) määräilee pienempää naapuria siinä määrin, että tämän itsenäisyys muuttuu muodolliseksi. *Finnlandisierung*-termiä käytettiin lyömäaseena arvosteltaessa liittokansleri Willy Brandtin idänpolitiikkaa – *Ostpolitik* – liian neuvostomyönteiseksi. Brandt – aivan oikein – tuomitsi leimakirveen käytön suomalaisia loukkaavana.

Presidentti Koivisto vastasi liennytyspolitiikan vastustajille *Tästä lähtien* -kirjassaan (1981):

> ”Niille, jotka näkevät kansainvälisen politiikan jonkinlaisena nollasummapelinä, jossa toisen osapuolen saama etu voidaan saavuttaa vain toisen kustannuksella, näyttää jokainen askel liennytyksen suuntaan antautumiselta. Tässä hengessä on käyty ja edelleen käydään taistelua erityisesti länsieurooppalaisen leirin piirissä. Suomi, joka on tarpeeksi pieni ja sopivasti etäällä, on otettu lyömäaseeksi tässä propagandasodassa.”

Suurlähettiläs Max Jakobson oli kirja-arvostelussaan vuonna 1991 suorasukaisempi:

> ”Kun länsimainen arvostelija käyttää suomettumiskäsitettä kuvatakseen Suomen politiikkaa, me loukkaannumme ja suutumme. Vastaamme hänelle Mannerheimin talvisodan päättymisen johdosta antaman päiväkäskyn hengessä: olemme maksaneet velkamme lännelle viimeistä veripisaraa myöten. Kun länsi jätti Suomen yksin, sillä ei ole moraalista oikeutta arvostella niitä keinoja, joita käytimme selviytyäksemme hengissä.”

Suomettuminen terminä oli kuitenkin tullut jäädäkseen. Se alkoi elää omaa elämäänsä kunkin käyttäjän tarpeiden ja mielikuvien mukaan. Suomettumis-leima oli ja on edelleen tehokas terminologinen yksinkertaistus kansainvälisessä politiikassa, mutta myös sisäpolitiikassa eri puolilla maailmaa. Suomessa suomettuminen on vakiokäsite, kun halutaan mustamaalata toisen maailmansodan jälkeistä puolueettomuuspolitiikkaa ja erityisesti presidentti Kekkosta.

Suomettumis-leima oli ja on edelleen tehokas terminologinen yksinkertaistus kansainvälisessä politiikassa.

Kekkonen itse puolusti 1973 *Newsweekille* antamassaan haastattelussa linjaansa:

> ”Jos suomettumisella tarkoitetaan todellista tilannetta, sitä että sodan hävinnyt pieni eurooppalainen maa on säilyttänyt itsenäisyytensä ja omanarvontuntonsa, päässyt jaloilleen ilman ulkopuolista apua, luonut hyvät ja luottamukselliset suhteet suurvaltanaapuriinsa ja kehittänyt oman puolueettomuuspolitiikansa, niin pidän sanontaa imartelevana! Mutta näinkään määriteltynä suomettuminen ei ole vientitavaraa.”

Monet eivät kuitenkaan pidä suomettumista imartelevana, vaan suurvallalle mielistelynä ja nöyristelynä tai vielä pahempana, alistumisena. Ja kyse ei ole mistä tahansa suurvallasta, vaan Neuvostoliitosta – tänään Venäjästä.

Suomettumisen esimerkkeinä pidetään presidentti Kekkosen ylipitkää 25-vuotista presidenttiyttä korvaamattomana idänsuhteiden hoitajana tai kokoomuksen jättämistä sivuun hallitusvastuusta 21 vuodeksi ”yleisten syiden” vuoksi. Mediassa vallitsi itsesensuuria, kun erityisesti 1970-luvulla varottiin julkaisemasta Neuvostoliittoa negatiivisesti käsittelevää materiaalia ja kirjallisuutta.

Suomettumista pahimmillaan oli Leninin 100-vuotisjuhlan vietto ja juhlapostimerkin julkaisu YYA-sopimuksen 25-vuotisen voimassaolon kunniaksi tai vuonna 1990 paljastettu Maailman rauha -veistos Helsingin Hakaniemessä. Suomi ja Neuvostoliitto valmistivat myös kolme yhteistyöelokuvaa, joista erityisesti *Luottamus*-elokuvaa näytettiin kouluissa osana vuoden 1975 ETYK-kokousta koskevaa opetusta. Elokuvan aihe oli Suomen valtuuskunnan käynti Pietarissa vuonna 1917 hakemassa V. I. Leniniltä itsenäisyyden tunnustusta.

Epäilemättä eräät poliitikot ampuivat yli Neuvostoliiton mielistelyllään. Tehtaankadun suurlähetystön vastaanotoille oli suuri hinku ja jokaisella arvonsa tuntevalla poliitikolla oli oma kotiryssänsä. Tätä on kutsuttu ”suomalaispoliitikkojen opportunistiseksi itsesuomettumiseksi”. Ulkoministeri Ahti Karjalainen ehdotti 1973, että Yleisradion toimilupaan lisättäisiin määräys, joka velvoittaisi noudattamaan tiedottamisessa virallista ulkopoliittista linjaa. Ehdotus unohdettiin saman tien. Yhtä huonosti kävi keskustapuolueen eduskuntaryhmän puheenjohtajan Eino Uusitalon idealle vuonna 1974. Hän ehdotti Suomelle juhlittavaksi toista itsenäisyyspäivää jatkosodan päättäneen Moskovan rauhan päivämäärälle 19. syyskuuta.

Vastaansanomatonta suomettumista oli vuoden 1945 eduskuntavaalien kynnyksellä silloisen pääministeri Paasikiven kehotus kansalaisille äänestää ”viime vuosien erheellisessä politiikassa kulutettujen tilalle uusia voimia, joilla ei ole menneisyyden painolastia hartioillaan”. Se voitiin tulkita vaalivapauteen puuttumisena.

Suomettumista sanan kielteisessä merkityksessä oli myös Marshall-avusta pidättäytyminen vuonna 1947. Yhdysvallat tarjosi Euroopalle sodan jälkeistä jälleenrakennustukea, mutta presidentti Paasikivi kieltäytyi sen vastaanottamisesta ollakseen vaarantamatta suhteita Neuvostoliittoon.

Samoin Paasikivi otti aimo askeleen, kun hän puuttui sotasyyllisyysoikeudenkäyntiin sen jälkeen, kun ilmeni, että suunniteltu tuomio ei tyydyttänyt liittoutuneiden valvontakomissiota. Myöskään Neuvostoliitosta Suomen rajan yli tulleiden loikkareiden välitön palauttaminen ei ollut kansainvälisten pakolaissopimusten mukaista. Epäilemättä kaikki nämä toimet olivat vastenmielisiä silloisille suomalaisille päättäjille, mutta niitä pidettiin väistämättömänä hintana sodassa hävinneen pienen maan selviytymistarinassa.

Presidentti Koivisto kertoo kirjassaan *Historian tekijät* (1995), kuinka hän vastasi presidentti Boris Jeltsinille tämän Linnassa pitämään puheeseen, jossa Jeltsin totesi Neuvostoliiton sekaantuneen Suomen sisäisiin asioihin:

> ”Teillä on Helsingissä erinomainen suurlähettiläs (Juri Derjabin), joka eräässä haastattelussa luonnehti tilannetta hyvin: kyllä Neuvostoliitto sekaantui, mutta kyllä Suomessakin oli niitä, jotka pyysivät neuvostoliittolaisia sekaantumaan. Voisi sanoa, että me olimme sopeutuneet tähän tilanteeseen, emmekä nähneet siinä mitään erityistä uhkaa. Ei tästä mitään vahinkoa ollut, paitsi että NKP melkein tuhosi SKP:n.”

Koiviston sarkasmin vahvistaa SKP:n pitkäaikainen puheenjohtaja Aarne Saarinen muistelmissaan. Se mihin Koivisto ja Saarinen viittaavat, ei ollut suomettumista, vaan kunniattomuutta.

Kirjassaan *Tästä lähtien* Koivisto kiteyttää näkemyksensä suomettumisesta:

> ”Läntisissä maissa pidetään Suomen ja Neuvostoliiton välisten suhteiden parantumista usein Suomen kannalta jollakin tavalla surkuteltavana ja jopa pakon sanelemana tapahtumana. Suomettumisesta puhuvat antavat ymmärtää, että olisimme menettäneet jotakin itsenäisyydestämme ja riippumattomuudestamme Neuvostoliiton suuntaan noudattamamme ystävyyspolitiikan johdosta. Tosiasiat osoittavat päinvastaista.”

Ja Koivisto jatkaa:

> ”Läntisessä lehdistössä mitataan herkästi itsenäisyyttä desibelimittarilla: mitä äänekkäämpi naapurin olojen ja politiikan arvostelu, sitä itsenäisempi maa. Nämä mittaajat eivät arvioi toimintaamme sen tarkoituksenmukaisuuden, vaan näyttävyyden perusteella. Meitä sen sijaan kiinnostaa lopputulos.”

Lopputulos on ollut palkitseva. Hyvät suhteet Neuvostoliittoon olivat Suomen omien etujen mukaista eikä suinkaan taakka. Taloussuhteissaan Suomi onnistui kääntämään säädellyn bilateraalisen kaupan edukseen. Suomi oli Neuvostoliiton toiseksi tärkein kauppakumppani ja Suomen viennistä viidennes suuntautui sinne.

Suomettumisen tulosta lienee se, että Porkkalan sotilastukikohta palautettiin 1956 Suomelle 11 vuoden vuokra-ajan jälkeen, vaikka vuokrasopimus oli tehty 50 vuodeksi. Presidentti Paasikivi totesi palattuaan Moskovan-matkalta Suomeen, että tällä kertaa hän tulee kotimaahansa tyytyväisenä: ”Kynä on korjannut sen, minkä miekka särki.”

Jotta Suomen ulkopoliittinen linja ei muuttuisi, sovittiin samalla reissulla YYA-sopimuksen jatkamisesta 20 vuodella. Sopimus loi epäilemättä vakautta ja ennakoitavuutta Suomen silloiseen turvallisuusympäristöön. YYA-sopimuksen merkittävin ulottuvuus – legitiimit turvallisuusintressit puolin ja toisin – on yhä kirjattu hallitusohjelmaamme: ”Suomi ei salli alueensa käyttämistä vihamielisiin tarkoituksiin muita valtioita vastaan.”

Asehankinnoissa Suomi tasapainoili ja pyrki omavaraisuuteen tai hajauttamiseen välttääkseen liiallista kiinnittymistä johonkin suurvaltaan tai liittokuntaan. Asevoimien ensimmäiset suuret hankinnat tehtiin Neuvostoliitosta, Ruotsista ja Isosta-Britanniasta, jolloin luotiin pelisäännöt sotilaalliselle kanssakäymiselle. Suomen maaperällä ei sallittu sotakapasiteettia eikä koulutusta myyneen valtion sotilaskouluttajia.

Kun Neuvostoliiton puolustusministeri Dmitri Ustinov vieraili Suomessa 1978, hän esitti presidentti Kekkoselle maiden välisen sotilaallisen yhteistyön laajentamista, mukaan lukien yhteiset sotaharjoitukset. Kekkonen torjui ehdotuksen yksikantaan pitäen sitä ristiriidassa Suomen harjoittaman puolueettomuuspolitiikan kanssa. Kysymys oli presidentti Kekkoselle fundamentaalisen kriittinen, hänelle, joka niin monesti oli todennut Suomen puolueettomuuden turvaamisen olevan elämäntehtävänsä.

Rakentamalla omanarvontuntoiset ja toimivat suhteet itään, Suomi kykeni syventämään suhteensa länteen ja muuhun maailmaan. Suomi liittyi YK:n ja Pohjoismaiden neuvoston jäseniksi vuonna 1955 sekä EFTA:n liitännäisjäseneksi 1961. Läntiseen Taloudellisen yhteistyön ja kehityksen järjestöön, OECD:hen, Suomi liittyi 1969 ja EEC-vapaakauppasopimus solmittiin 1973.

Presidentti Kekkonen korosti, että kansainvälisissä suhteissa Suomen rooli on pikemminkin lääkärin kuin tuomarin. Muurien rakentelun sijasta avataan portteja. Kekkosen harjoittama aktiivinen puolueettomuuspolitiikka sisälsi lukuisia merkittäviä kansainvälisiä aloitteita. Niistä tärkeimmät olivat Pohjolan ydinaseeton vyöhyke ja erityisesti suomettumishistorian kruununjalokivi, Euroopan turvallisuus- ja yhteistyökonferenssi.

Helsingissä vuonna 1975 järjestetty ETYK oli presidentti Kekkosen elämäntyön huipentuma. Idän ja lännen johtajat kokoontuivat Finlandia-taloon vahvistamaan Euroopan silloisten rajojen koskemattomuuden. Maanosan taloudellista yhteistyötä tuli kehittää ja mikä tärkeintä, turvallisuus ymmärrettiin, ei vain valtioiden, vaan myös ihmisten turvallisuutena. Ihmisoikeudet tulivat osaksi turvallisuuspoliittista keskustelua.

ETYK Helsingissä 1975: Gerald Ford, Leonid Brežnev, isäntä Urho Kekkonen.

U. K. Kekkonen: ”Suomen rooli kansainvälisissä suhteissa on pikemminkin lääkärin kuin tuomarin.”

Kriitikot arvioivat ETYKin sementoineen *status quon*, Euroopan kahtiajaon. Tosiasiassa ”Helsingin henki”, yhteistyöhakuisuus ja ihmisoikeuskori osana turvallisuuspolitiikkaa murensivat kylmän sodan vastakkainasettelun.

Politiikan ironiaa oli se, että jos saksalainen oikeisto ei pitänyt suomettumisesta, ei siitä pidetty Neuvostoliitossakaan. Neuvostojohtoa kismitti, että Itä-Euroopan pienten sosialistimaiden maanalainen oppositio otti suomettumisen tavoitteekseen omissa maissaan.

Myöhemminkin suomettumis-ajattelutavalla on ollut käyttöä. Vuonna 2014 presidentti Jimmy Carterin turvallisuuspoliittinen neuvonantaja Zbigniew Brzezinski tarjosi Ukrainalle Suomen-mallia esimerkkinä idän ja lännen rauhanomaisesta rinnakkaisolosta. Samaa esitti entinen ulkoministeri Henry Kissinger *The Economist* -lehdessä (22.4.2021):

> ”Nykyisessä Venäjän tapauksessa vastustin Ukrainan jäsenyyttä Natossa. Ajattelin paremman tuloksen olevan Ukraina, joka voi toimia selkeästi idän ja lännen siltana eikä jommankumman puolen jakolinjana. Kannatan siis tulosta, joka on kuten Suomi, missä maan poliittinen asema on erittäin selvä, mutta turvallisuuspoliittinen asema on sellainen, ettei se johda välittömään törmäykseen.”

Tämän päivän Suomea ja Ukrainaa ei voida verrata turvallisuuspoliittiselta asemaltaan toisiinsa. Kissingerin ilmiselvä tarkoitus lienee kai ollut vain viitata Suomen asemaan sotilasliittoon kuulumattomana maana.

10. SUOMI UUDESSA EUROOPASSA

Symbolisesti kylmä sota päättyi vuonna 1989 Berliinin muurin murtumiseen. Muurin yli eivät vyöryneet Naton eivätkä Varsovan liiton tankit, vaan ihmiset. Uutta Eurooppaa eivät synnyttäneet sotilasliittojen turva-artiklat, vaan pikemminkin ETYKin ihmisoikeusartiklat. Eurooppalaiset ihmiset mursivat *status quon* ja sotilaspoliittiset realiteetit. Realismi joutui antamaan periksi idealismille.

Muutoksen rajuutta kuvaa poliittinen maantiede. Euroopan geopoliittiset rakenteet pantiin uusiksi. Esimerkiksi keskellä Eurooppaa sijainneen Puolan naapurit vaihtuivat täysin. Kun Puolalla oli 1980-luvun lopussa kolme naapuria, 1990-luvun alussa naapureita oli seitsemän. Entisistä naapureista yksikään ei enää ollut olemassa. Neuvostoliitosta sikisi Puolalle naapureiksi Venäjä, Liettua, Valko-Venäjä ja Ukraina. Itä-Saksa puolestaan sulautui Saksan liittotasavaltaan ja Tšekkoslovakia hajosi Tšekiksi ja Slovakiaksi.

Eikä Puolakaan ollut entisensä. Sen pääkaupungissa perustettua Varsovan liittoa vastavoimana Natolle ei enää ollut. Sen sijaan Nato oli, ja sen suojiin Puola hakeutui.

Euroopan poliittinen kartta on monesti vuosisatojen vieriessä piirretty uudelleen. Kertaakaan ei historian kuluessa ole koettu 1990-luvun vaihteen kaltaista geopoliittista maanjäristystä ilman suursotaa. Se jos mikä kertoo rauhanrakenteiden ja yhteistyövaraisen turvallisuuden voimasta Euroopassa, joka on kärsinyt raskaita vuosikymmeniä voimapolitiikan ruhjoessa maanosaa.

Yhteisen turvallisuuden ankkurina oli ”Helsingin hengessä” vuonna 1990 Pariisissa allekirjoitettu Uuden Euroopan peruskirja (*Paris Charter*). Sen pohjalta synnytettiin ETYK-prosessista Euroopan turvallisuus- ja yhteistyöjärjestö (ETYJ). Sen

tehtävänä oli toimia YK:n alueellisena turvallisuusjärjestönä ja luoda pelisäännöt uudelle eurooppalaiselle turva-arkkitehtuurille.

Kaikkien Euroopan maiden suvereniteetti ja alueellinen koskemattomuus sekä oikeus valita turvallisuusratkaisunsa vahvistettiin. ETYJ tarjosi foorumin suurvaltojen väliselle dialogille, sillä järjestön jäseninä oli Euroopan maiden lisäksi Yhdysvallat ja Kanada. ETYJin puitteissa on rajoitettu varustelukierrettä, otettu käyttöön luottamusta lisääviä toimia ja tuettu demokratiaa perustamalla vaalitarkkailuorganisaatio ODIHR.

Uuden Euroopan turvallisuuskäsite poikkesi kylmän sodan blokkiajattelusta, pelotteesta ja sotilaallisista turvatakuista. Alettiin puhua yhteisestä, laajasta turvallisuudesta. Sitä määritti kolme tekijää:

1. Turvallisuus on jakamaton. Yhden turvallisuusongelma on kaikkien yhteinen. Turvallisuutta ei haeta asevaraisesti naapurin kustannuksella, vaan yhteistyöstä.

2. Turvallisuus on kokonaisvaltaista. Se ei koske vain sotilaallisia uhkia, vaan yhteisöä koettelevia kaikkia turvallisuusuhkia.

3. Turvallisuus ei koske vain valtioita, vaan myös kansalaisia. Sen ytimenä on ihmisten turvallisuus, eikä vain valtioiden alueellinen koskemattomuus.

Uuden Euroopan turvallisuuskäsite liittyi globalisaatioon. Maailma pienenee. Katsottiin, että tehokas turvallisuuspolitiikka edellyttää yhä enemmän muuta kuin valtion rajojen puolustamista vihollisarmeijaa vastaan. Valtioiden alueellista koskemattomuutta uhkaavat aikaisempaa enemmän muunlaiset ulkoiset tekijät kuin perinteinen valloitussota. Kenraalien sodankuva – oikein tai väärin – on entinen, vaikka useimpiin uusiin uhkiin ei ole olemassa sotilaallisia vastauksia.

Ihmiskunnan eri osat ovat yhä riippuvaisempia toisistaan. Kansakuntien välillä on vahva kohtalonyhteys yhteisten ekologisten ja kehitysongelmien ratkaisemiseksi. Ydintuho, ympäristökatastrofit, ilmastonmuutos, terrorismi, pandemiat, joukkotuhoaseiden leviäminen, laiton asekauppa, hajoavat valtiot, kansanmurhat, pakolaisvirrat, vähemmistökonfliktit, järjestäytynyt rikollisuus, ihmiskauppa sekä energia- ja tietoverkkojen haavoittuvuus koettelevat ihmiskuntaa piittaamatta valtakuntien rajoista. Uusia uhkia vastaan eivät auta sotilasliitot eikä niiden antamat turvatakuut. Myöskään globaalihaasteiden suhteen ei ole syytä olla puolueeton.

Sotilasliitot ovat rakenteeltaan ongelmallisia turvallisuusratkaisuja. Ne ovat itse osa ongelmaa eli voimapoliittista vastakkainasettelua. Kestävä turvallisuus on viime kädessä luotavissa vain yhteisillä rakenteilla. Asevarainen turvallisuusajattelu ja sotilasliitot torjuvat uhkakuvaa pelotteella, mutta yhden pelote on vastapuolelle uhka.

Sotilasliitot ovat rakenteeltaan ongelmallisia turvallisuusratkaisuja. Ne ovat itse osa ongelmaa eli voimapoliittista vastakkainasettelua.

Syntyy noidankehä, jossa epäluulot, luottamuspula ja viholliskuvat ruokkivat toisiaan. Kun naapuri nähdään uhkana eikä yhteistyökumppanina, otamme myös omilla toimillamme etäisyyttä ja syvennämme vastakkainasettelua. Kestävä kehitys ja turvallisuus on yhteistä. Se perustuu tiivistyvälle kanssakäymiselle ja yhteistyölle.

Uudessa Euroopassa perinteinen suomalainen turvallisuuspolitiikka joutui haasteelliseen tilanteeseen. Kylmän sodan jakolinjojen purkauduttua aiempi puolueettomuuspolitiikka menetti merkityksensä. Blokkijaon murruttua ei enää ollut vastakkainasettelua, josta ottaa etäisyyttä puolueettomuusjulistuksin.

Myös turvallisuusriskit uudessa Euroopassa olivat lähtökohtaisesti muuta kuin perinteistä sotilaallista uhkaa. Uudet uhat vaativat jotain muuta kuin puolueettomuuspolitiikkaa. Niiden torjunta edellytti osallistumista ja vaikuttamista, ei pidättymistä ja väistämistä. Suomen ulko- ja turvallisuuspolitiikassa monenkeskinen yhteistyö, kriisinhallinta, rauhanvälitys, ihmisoikeudet ja kestävä kehitys tulivat painopisteiksi.

Välittömin muutos, joka Suomessa johti ulkopolitiikan doktriinin uudelleen arvioon, oli 1995 tapahtunut liittyminen Euroopan unioniin. Emme perinteisessä mielessä voineet olla puolueettomia, jos kerran osallistumme unionin yhteiseen ulko- ja turvallisuuspolitiikkaan.

Välineellisen merkityksensä vuoksi puolueettomuudesta luopuminen oli Suomessa helpompaa kuin Ruotsissa. Suomen ulkopoliittinen toimintakenttä laajeni

EU-jäsenyyden myötä. Ruotsi vuorostaan on pitänyt itseään maailmanpolitiikan vaikuttajana, jopa ”moraalinvartijana”, ja siksi siellä on koettu EU-jäsenyys osin toimintamahdollisuuksia rajoittavana. Ruotsi ei olekaan osallistunut EU:n integraatioon ja esimerkiksi puolustusyhteistyöhön samalla intensiteetillä kuin Suomi.

Presidentti Koivisto luotsasi Suomen uuteen Eurooppaan. Hän alleviivasi moneen kertaan, ettei kestävä turvallisuuspolitiikka ole nollasummapeliä. Ei ole niin, että ottamalla askelia liennytyksen ja hyvien naapuruussuhteiden suuntaan, se olisi antautumista tai poissa joltakin toiselta suunnalta. ”Hyvien ja huonojen suhteiden summa ei ole vakio. Suomen asema lännessä on vahvistunut, kun suhteet itään ovat kunnossa.”

Mauno Koivisto:
”Suomen asema lännessä on vahvistunut, kun suhteet itään ovat kunnossa.”

Kylmän sodan vuosina Suomen keskeisin ulkopoliittinen tavoite oli saada muiden maiden tunnustus puolueettomuudelleen. Viimeksi se saatiin sieltä, mistä sitä

Presidentti Mihail Gorbatšov ja presidentti Mauno Koivisto.

Mauno Koivisto:
”Maamme historian synkät luvut ovat olleet niitä, kun meidät on sotkettu muiden sotiin.”

eniten kaivattiin, kun presidentti Mihail Gorbatšov vuoden 1989 Suomen-vierailunsa yhteydessä tunnusti maamme puolueettomuuden. Se tapahtui myöhään osoittaakseen enää erityisesti mitään.

Presidentti Koiviston aloitteesta Suomi totesi yksipuolisesti Pariisin rauhansopimuksen sotilasartiklat mitätöityneiksi vuonna 1990. Perään hän purki YYA-sopimuksen. Sitä korvaamaan Venäjän kanssa solmittiin 1992 naapuruussopimus. Sen ydin on 4. artiklassa: ”Sopimuspuolet eivät käytä eivätkä salli aluettaan käytettävän aseelliseen hyökkäykseen toista sopimuspuolta vastaan.” Kriisitilanteessa nojaudutaan YK:n ja ETYJin tarjoamiin keinoihin ristiriitojen selvittämiseksi. Saksalla on vastaavanlainen sopimus Venäjän kanssa.

Koivisto oli tarkka, ettei Suomen maaperää voida käyttää muille maille vihamielisiin tarkoituksiin. Hänestä uhkakuvia ei pidä rakennella, koska viholliskuvista tulee helposti itseään toteuttavia. Maamme historian synkät luvut ovat olleet niitä, kun meidät on sotkettu muiden sotiin. Suomea itseä ei ole koettu uhkana, mutta ongelmana on ollut se, että ulkopuoliset käyttäisivät Suomen aluetta omiin tarkoituksiinsa.

Koivisto alleviivasi, että valtakuntien välinen raja on turvallinen, kun molemmat osapuolet kokevat niin. Siksi Suomen tulisi välttää sellaisia sotilaallisia liittoutumia, jossa se voisi joutua vastakkain naapurinsa kanssa ja osaksi suurvaltojen ristiriitoja, pahimmillaan etumaastoon.

ETYJin parlamentaarisen yleiskokouksen puheenjohtaja Ilkka Kanerva.

11. LIITTOUTUMINEN EUROOPAN UNIONIIN

Suomi liittyi Euroopan unionin jäseneksi vuonna 1995 neuvoa-antavan kansanäänestyksen jälkeen. Se tapahtui yhdessä kahden muun puolueettoman maan, Ruotsin ja Itävallan kanssa. Pääministeri Esko Aho määritteli Suomen turvallisuuspoliittisen linjan eduskunnalle 14. helmikuuta 1995 annetussa selonteossa:

> ”Suomi liittyi Euroopan unioniin sotilaallisesti liittoutumattomana maana, joka ylläpitää itsenäistä, uskottavaa kansallista puolustusta. Suomi ei EU-jäsenyyden kautta ollut etsimässä uusia turvallisuustakuita ja turvallisuuspolitiikan peruslinjauksia.”

Vaikka julkilausutusti Suomi ei korostanut kansallisia turvallisuusintressejään käynnistäessään EY:n jäsenyysneuvottelut vuonna 1993, ne olivat kuitenkin vahvasti taustalla mukana. Presidentti Koivisto avasi muistelmakirjassaan *Historian tekijät (*1995) EU-jäsenyysprosessin motiiveja:

> ”Turvallisuuspoliittiset syyt olivat mielestäni se näkökohta, joka kaikkein voimakkaimmin puhui siihen suuntaan, että meidän piti EY:öön liittyä. Taloudelliset syyt olivat kuitenkin toisen luokan kysymyksiä. Mutta tätä ei minusta saanut mennä julkisuuteen sanomaan.”

Koiviston mukaan Suomi ei tuntenut itseään uhatuksi, eikä ollut hakemassa turvatakuita, mutta maalla oli omat historialliset kokemuksensa ja sen pohjalta pyrittiin ylläpitämään hyviä suhteita kaikkiin naapureihin. EU-jäsenyyden turvallisuuspoliittisten vaikuttimien ilmaisemisessa piti kuitenkin malttaa. Jos jäsenyys ei syystä tai toisesta onnistuisi, Suomen asema heikkenisi, koska julkilausutusti omaisimme turvallisuusvajeen.

Vuonna 1993 voimaan tullessa Maastrichtin sopimuksessa Euroopan talousyhteisöt (EY) muutti nimensä Euroopan unioniksi (EU). Samalla asetettiin jäsenvaltioiden tavoitteeksi myös yhteinen ulko- ja turvallisuuspolitiikka. Sen tarkoitus määriteltiin Maastrichtin sopimuksen J.4 artiklassa:

> ”Yhteinen ulko- ja turvallisuuspolitiikka käsittää kaikki Euroopan unionin turvallisuuteen liittyvät kysymykset, mukaan lukien asteittain määriteltävä yhteinen puolustuspolitiikka, joka saattaa aikanaan johtaa yhteiseen puolustukseen.”

EU:n yhteinen ulko- ja turvallisuuspolitiikka oli kirjattu Suomen liittymissopimukseen. Suomi luopui puolueettomuuspolitiikasta ja itse asiassa myös liittoutumattomuudesta. Pääministeri Paavo Lipponen totesi 1995 muodostaessaan ensimmäistä hallitustaan: ”Me olemme liittoutuneet liittyessämme EU:n jäseneksi.”

Paavo Lipponen:
”Me olemme liittoutuneet liittyessämme EU:n jäseneksi.”

Euroopan unioni ei kuitenkaan ole sotilasliitto. Se ei myöskään ole liittovaltio. Ylipäätään se ei ole valtio, vaikka käyttää ylikansallista lainsäädäntövaltaa. Kaikki unionin vallankäyttö on viime kädessä jäsenvaltioista johdettua. Kyseessä on jaettu suvereniteetti.

Voidaan kysyä miksi EU:n jäsenvaltiot, Suomi yhtenä niiden joukossa, ovat luovuttaneet osan itsemääräämisoikeudestaan ylivaltiolliselle tasolle? Vastaus on yksinkertainen: tämän päivän yhteiskunnallisista haasteista yhä suurempi osa on sellaisia, etteivät ne ratkea kansallisin päätöksin, sillä ongelmat eivät kunnioita valtioiden rajoja. Turvallisuuskin on laaja-alaista ja kokonaisvaltaista eikä rajaudu vain sotilaallisiin uhkiin.

EU:n merkitys jäsenvaltioille korostuu laajan turvallisuuden kysymyksissä. Sellaisia ovat kyberturvallisuus, terrorismi, ääriliikkeiden uhka, energiaturvallisuus, hallitsemattomat muuttoliikkeet, pandemiat, korruptio ja kansainvälinen rikollisuus. Unionilla on taloudellisen ja lainsäädännöllisen integraationsa kautta monipuolinen välineistö tarttua näihin yhteiskunnallisiin haasteisiin. Pelkästään rahaliitto ja yhteisvaluutta euro sitovat jäsenvaltioita tiivisti kiinni toisiinsa luoden vahvaa turvallisuusyhteisöä. Lipposen sanoin olemme liittoutuneet.

EU-jäsenyys tuottaa koheesioturvallisuutta. Se on tärkein ja laajavaikutteisin turvallisuuslisä, minkä Euroopan integraatio saa aikaan. Näin myös suhteessa ympäröivään, keskinäisriippuvaiseen maailmaan. Viime kädessä vain yhteistyövarainen ja kokonaisvaltainen turvallisuus on kestävää.

12. NATON OVI AUKI VENÄJÄLLE?

Kylmän sodan vastakkainasettelun purkauduttua Nato antoi 1990 julistuksen, jonka mukaan se ei pitänyt Neuvostoliittoa eikä Varsovan liittoa vastustajanaan. Tähän ei ollut tarvettakaan, kun vuoden päästä kumpaakaan liittoa ei enää ollut. Välittömästi Neuvostoliiton hajottua 1991 Venäjän presidentti Boris Jeltsin lähetti Naton päämajaan kirjeen, jossa kertoi ”Venäjän pitkäntähtäimen tavoitteen olevan liittyä Naton jäseneksi”.

Varsovan liitto katosi, mutta Nato jäi henkiin. Se itse asiassa laajeni Saksan yhdistyessä. Yhdistymissopimuksessa vuonna 1990 määrättiin, ettei ulkomaisia Nato-maiden joukkoja tai ydinaseita sijoiteta entisen Itä-Saksan alueelle. Länsijohtajat, mukaan lukien Yhdysvaltojen presidentti George H. W. Bush, antoivat tapaamisissaan Mihail Gorbatšovin kanssa ymmärtää, ettei Nato lähde laajenemaan Varsovan liiton ja Neuvostoliiton entisille alueille. Lupaus oli suusanallinen, ei kirjallisen sitova.

Kylmän sodan päättyminen johti varustelukierteen katkaisuun ja puolustusmenojen laskuun kauttaaltaan. Määrällisesti eniten supisti Yhdysvallat, jossa mittavien puolustusmenojen BKT-osuus aleni 1990-luvulla yli kuudesta prosentista alle neljään prosenttiin. Suhteellisesti eniten putosivat Venäjän puolustusmenot, kymmenesosaan entisestä.

Neuvostoliitto oli varustellut ”itsensä kuoliaaksi”. Puna-armeijassa oli kylmän sodan lopulla yli neljä miljoonaa sotilasta, joilla oli käytettävissään muun muassa 50 000 panssarivaunua. Ydinaseiden määrä oli samaa luokkaa kuin Yhdysvalloilla, noin 30 000 ydinräjähdettä! Kilpavarustelu oli kiihtynyt järjettömyyksiin. Suurvalloilla laskettiin olevan kapasiteettia tuhota elämä maapallolta kolmekymmentäkertaisesti.

Yhtä mieltä oltiin ylivarustautumisen vähentämisen tarpeesta. Yhdysvaltain presidentti Ronald Reagan ja Neuvostoliiton uunituore johtaja Mihail Gorbatšov tapasivat 1986 Reykjavikissa. Tämä huippukokous muodostui käännekohdaksi kylmässä sodassa. Suurvaltajohtajat sopivat tavoitteestaan rajoittaa strategisia ydinaseita ja käynnistää asevalvontaneuvottelut. Tuloksia myös saatiin.

Yhdysvaltojen ja Venäjän kesken solmittiin 1987 sopimus keskipitkänmatkanohjuksista luopumiseksi (INF-sopimus). Tavanomaisten aseiden loitontamisesta Keski-Euroopassa käynnistettiin neuvottelut, jotka johtivat TAE-sopimukseen vuonna 1990. Sillä rajoitetaan ei-ydinaseiden määrää Euroopassa Atlantilta Uralille. TAE-sopimus on sittemmin uusittu ETYJin puitteissa. Järjestössä on myös otettu käyttöön luottamusta lisääviä toimia, kuten Avoin Taivas -sopimus *(Open Skies Treaty)*, joka sallii vastavuoroiset tarkkailu- ja ilmakuvauslennot sopimusvaltioiden ilmatilassa.

Neuvostoliiton hajottua sen ydinasearsenaali koottiin IVY-järjestön kautta yksinomaan Venäjän hallintaan. Ukraina, Kazakstan ja Valko-Venäjä julistautuivat ydinaseettomiksi. Niistä siirrettiin yli 7 200 ydinkärkeä Venäjälle purettaviksi osin Yhdysvaltojen auttamana. Budapestin sopimus (*Budapest Memorandum*) vuodelta 1994 vahvisti Ukrainan sitoumuksen luopua ydinaseista. Vastineeksi Ukraina sai Venäjän, Yhdysvaltojen ja Britannian – sekä myöhemmin Ranskan ja Kiinan – takeet turvallisuudesta, itsenäisyydestä ja alueellisesta koskemattomuudesta, mukaan lukien Krimin asema.

Kun Neuvostoliitto ja sen valtaintressejä varmistanut Varsovan liitto hävisivät, Yhdysvallat pyrki säilyttämään Naton luomalla sille uusia tehtäviä aiemman yhteisen aluepuolustuksen rinnalle. Näistä merkittävin on ollut sotilaallinen kriisinhallinta. Naton rooli laajeni. Yhdysvaltojen johdolla se alkoi ylläpitää kansainvälistä järjestystä ja vakautta myös yli oman alueen.

Yhdysvaltojen johdolla Nato alkoi ylläpitää kansainvälistä järjestystä ja vakautta myös yli oman alueen.

Nato käytti sotilaallista voimaansa ensimmäisen kerran oman alueensa ulkopuolella Jugoslavian hajoamissodissa Balkanilla 1990-luvulla. Bosnian pitkittyneen sisällissodan lopettamiseksi Nato teki 1995 aseellisen intervention, joka johti Daytonin rauhansopimukseen.

Sen perään vuonna 1999 Nato käynnisti ilmavoimaoperaation (*Operation Allied Force*) pakottaakseen Jugoslavian vetäytymään Kosovosta, jossa serbihallinto oli syyllistynyt vakaviin ihmisoikeusrikoksiin albaanienemmistöä vastaan. Naton pommituslennot Belgradiin ja muualle Serbiaan kestivät yksitoista viikkoa aiheuttaen myös merkittäviä siviiliuhreja. Ilman YK:n mandaattia tehty ilmaoperaatio katsottiin kansainvälisoikeudellisesti hyökkäykseksi itsenäistä valtiota vastaan, mutta toisesta näkökulmasta noudattavan kansainvälisen suojeluvastuun periaatetta. Joka tapauksessa ilmapommitusten tuloksena Kosovo irrotettiin Jugoslaviasta.

Kylmän sodan päättyminen muutti Naton toiminnallista luonnetta, mutta myös sen osallistujapohja laajeni. Luotiin rauhankumppanuusohjelma, johon tuli mukaan sekä sotilaallisesti liittoutumattomia maita että entisiä vastustajia. Venäjä oli ensimmäisten joukossa Naton rauhankumppanuusohjelmassa.

Boris Jeltsinin presidenttikaudella 1990-luvulla elettiin siinä uskossa, että Venäjä voisi hyvinkin tulla osaksi läntisiä liittoutumia, oli sitten kyse Natosta tai Euroopan unionista. Vuonna 1997 Venäjä ja Nato julistivat yhteisessä Pariisissa allekirjoitetussa perusasiakirjassa, etteivät ne olleet toistensa vastustajia. Saapuessaan Pariisiin presidentti Jeltsin totesi uuden aikakauden alkaneen ja ”kaikkien voittaneen, koko Euroopan voittaneen ja ennen kaikkea turvallisuuden voittaneen”.

Sovittiin Naton ja Venäjän välisen pysyvän yhteistyöneuvoston perustamisesta. Moskovassa avattiin Naton tiedotustoimisto ja Brysseliin vastaavasti Venäjän sotilaallinen edustusto. Venäläiset upseerit ilmestyivät Naton päämajan käytäville. Boris Jeltsinin vieraillessa 1994 Washingtonissa presidentti Bill Clinton oli kertonut vieraalleen, että Naton ovet ovat auki kaikille Euroopan uusille demokratioille, Venäjä mukaan lukien. Yhdysvaltain apulaisulkoministeri Strobe Talbott oli aktiivisesti viestimässä, ettei ole syytä tehdä mitään päätöksiä, jotka automaattisesti sulkisivat Venäjän tai vaikkapa Ukrainan Nato-jäsenyyden ulkopuolelle.

Brysselissä, Naton päämajassa, oltiin vastentahtoisempia. Sotilasliiton laajentumisasiakirjoissa vuodelta 1995 ei Venäjää nähty potentiaalisena jäsenenä. Kun

Nato sittemmin aloitti ensimmäisen laajentumiskierroksensa, joka johti Puolan, Tšekin ja Unkarin jäsenyyteen, venäläiset toivoivat sotilasliiton ainakin viittaavan Venäjän jäsenyysmahdollisuuksiin. Nato ei ollut tähän valmis. Sen sijaan ilmaistiin, ettei Natolla ole suunnitelmia sijoittaa ydinaseita tai pysyviä joukkorakenteita uusiin jäsenmaihin.

Presidentti Vladimir Putin pohdiskeli vielä vuonna 2001 lehdistötilaisuudessa Venäjän mahdollisuutta liittyä Natoon.: ”Tämä loisi yhtenäisen puolustusalueen.” Venäjän ja Yhdysvaltojen keskinäinen solidaarisuus ilmeni vahvana 11. syyskuuta 2001 terrori-iskujen jälkeen, kun Putin soitti Bushille Valkoisen talon bunkkeriin valaen uskoa parempaan: ”Hyvä voittaa pahan. Tässä taistelussa olemme yhdessä.” Ei ihme, että Yhdysvaltojen entinen ulkoministeri James Baker esitti Venäjän Nato-jäsenyyttä, ”ettei tehtäisi aikaisempia virheitä”.

Olisiko voitu tehdä enemmän? Ehkä menetettiin mahdollisuuksia. Venäjään ei uskottu, eikä sille annettu tilaa. Sitä ei otettu mukaan eurooppalaiseen yhteistyöhön asioissa, joissa yhteistyö olisi ollut luontevaa. Puolustusvoimien komentaja, kenraali Gustav Hägglund kertoo kuinka vuonna 2003 puolustusministeri Sergei Ivanov ehdotti yhteistoimintaa Venäjän ja EU:n välillä kriisinhallinnassa, erityisesti kemiallisten aseiden tutkintaan liittyvissä kysymyksissä. Hägglund innostui ajatuksesta, mutta se tyrmättiin EU:n sotilasesikunnassa. Hän aisti, että siellä venäläisiä inhottiin täydestä sydämestä.

Erkki Tuomioja kertoo ulkoministerikaudeltaan EU:n ulkoministerien kokouksesta, jossa Sergei Lavrov oli lounasvieraana. Tämä kertoi, että Venäjä oli ehdottanut komissiolle voivansa tulla tarkkailijajäseneksi EU:n perustamaan itäisen kumppanuuden ohjelmaan. Siihen oli vuonna 2008 kutsuttu mukaan kuusi entistä neuvostotasavaltaa ja ohjelman piti olla avoin yhteistyöfoorumi. Venäjä ei saanut mitään vastakaikua ehdotukselleen, eikä kukaan kommentoinut asiaa Lavroville lounaallakaan.

EU:n piirissä on myös esitetty sisäistä kritiikkiä siitä, ettei Venäjää otettu mukaan vuonna 2007 aloitettuihin neuvotteluihin vapaakauppasopimuksesta Ukrainan kanssa. Venäjällä oli Ukrainan kanssa kaupallisia intressejä ja aiempia sopimusjärjestelyjä. Niiden huomioon ottaminen olisi saattanut helpottaa myöhemmin vakavasti tulehtunutta asetelmaa, kun EU ja Ukraina solmivat assosiaatiosopimuksen.

Reykjavikin huippukokous 1986.

13. VENÄJÄ, VENÄJÄ, VENÄJÄ

Euroopassa on tänä päivänä vain kahdenlaisia valtioita; niitä, jotka ovat pieniä ja tietävät sen, ja niitä, jotka ovat pieniä eivätkä tiedä sitä.”

Nämä profeetaalliset sanat lausui Euroopan yhdentymiskehityksen alullepanija, Belgian pääministeri Paul-Henri Spaak. Hänen raporttinsa oli pohjana vuoden 1957 Rooman sopimukselle, jolla luotiin Euroopan talousyhteisö (EEC). Spaak tiesi, mistä puhui, olihan hän aiemmin toiminut Euroopan neuvoston presidenttinä ja sittemmin Naton pääsihteerinä.

Kautta historian on Euroopan turvallisuus raskaimmin kärsinyt entisistä suurvalloista, jotka eivät halua sopeutua siihen, etteivät enää ole suurvaltoja. Tätä tragediaa olemme yhä tänä päivänä katkerasti todistamassa.

Puolustusministeri Jyri Häkämies puhui vuonna 2007 Washingtonissa Suomen turvallisuuskysymyksistä selkokielellä. Hän arvioi puheensa lopussa itäisen naapurimme sotilaallista voimistumista ja muuttunutta asemaa maailmanpolitiikassa.

> ”Ne, jotka kylmän sodan päätyttyä julistivat geopolitiikan kauden loppuneen Pohjois-Euroopassa, olivat yksinkertaisesti väärässä. Ottaen huomioon maantieteellisen sijaintimme Suomen kolme pääasiallista turvallisuushaastetta ovat Venäjä, Venäjä ja Venäjä.”

Häkämiehen puhetta pidettiin suomalaiskollegojen mielestä veneenkeikuttamisena, sen painotuksia ”persoonallisina”, ja Venäjä haluttiin nähdä mieluummin mahdollisuutena kuin haasteena. Häkämies sai kaipaamansa selkokielisen vas-

tauksen, kun kenraaliluutnantti Nikolai Makarov puhui 2012 Helsingissä maanpuolustusjärjestöille:

> ”Venäjä näkee Naton ja lännen uhkana sekä konfliktin tullen vastustajana. Venäjä kokisi Suomen Nato-jäsenyyden Suomen sijainnin ja geopolitiikan takia itselleen erityiseksi uhaksi.”

Vuoroin vieraissa. Jos uhkakuvia rakennetaan, ne ruokkivat toisiaan, kumuloituvat ja pahimmillaan realisoituvat. Tämä ei ole kestävää turvallisuuspolitiikkaa.

Neuvostoliiton hajoamisen jälkeen maailmassa elettiin vahvasti yhden suurvallan johdolla. Yhdysvaltojen sotilaallinen, taloudellinen ja teknologinen ylivoima oli vertaansa vailla suhteessa muihin maihin. Tämän globaalin johtovallan säilyttäminen oli Yhdysvaltojen suurstrateginen tavoite kylmän sodan jälkeen.

Euroopassa sotilasliitto Nato on ollut keskeisin väline turvaamassa Yhdysvaltojen valtaintressejä maanosassa. Vahvalla sotilaallisella läsnäolollaan se on pyrkinyt luomaan sellaisen voiman ja pelotteen, joka estäisi alueellisten suurvaltojen valtakamppailun kärjistymisen sodiksi. Tässä roolissa Nato ja Yhdysvallat ovat lisänneet Euroopan turvajärjestelmän vakautta.

Pienemmät maat ovat vuorostaan hakeutuneet Yhdysvaltojen Naton kautta tarjoamien turvatakuiden suojaan. Eräät maat ovat kuitenkin jättäytyneet sotilaallisesti liittoutumattomiksi välttääkseen osallisuutta suurvaltavastakkainasetteluissa.

Venäjän ja Naton suhteessa suurin kivi kengässä on ollut läntisen sotilasliiton itälaajeneminen. Venäjä on suhtautunut asiaan kielteisesti alusta alkaen. Kyse on ollut Venäjän valtaintresseistä.

Nikolai Makarov:
”Venäjä näkee Naton ja lännen uhkana sekä konfliktin tullen vastustajana. Venäjä kokisi Suomen Nato-jäsenyyden Suomen sijainnin ja geopolitiikan takia itselleen erityiseksi uhaksi.”

Neuvostoliiton hajoaminen oli romahduttanut suurvallan. Valtakunta pirstoutui palasiksi ja sitä kohtasi taloudellinen ja poliittinen kaaos. Venäjä oli heikoilla. Tämä kävi entisen suurvallan itsetunnolle.

Ulkoministeri Jevgeni Primakov vaati, että Venäjän tulee palauttaa roolinsa itseriittoisena suurvaltana. Hän paalutti ”Primakovin doktriininsa” vuonna 1996:

> ”Yksinapainen Yhdysvaltojen johtama maailmanjärjestelmä on korvattava multipolaarisella järjestelmällä.
>
> Venäjän on panostettava entiseen Neuvostomaahan (*Post-Soviet space*) ja johdettava sen yhdentymistä.
>
> Venäjän on syytä vastustaa Naton laajentumista.”

Presidentti Jeltsinkin oli tyytymätön:

> ”Yhdysvallat rehentelee kylmän sodan voittajana ja ylivertaisuudellaan. Venäjän vaikeudet ovat vain väliaikaisia, eivätkä vain ydinaseittemme vuoksi, vaan taloutemme, kulttuurimme, hengellisen vahvuutemme vuoksi. Venäjä nousee jälleen!”

Venäjän valtapolitiikan ytimeen tuli tahto nousta takaisin suurvallaksi. Keskeisintä oli luoda voimatasapaino ennen kaikkea Yhdysvaltoihin. Venäjästä kehkeytyi tyytymätön valta. Se ei ollut sinut itsensä ja ympäröivän maailman kanssa. Se katsoi joutuneensa altavastaajaksi, eikä tyytynyt rooliinsa yhtenä maana Euroopan maiden joukossa.

Venäjä ei ollut sinut itsensä ja ympäröivän maailman kanssa. Se katsoi joutuneensa altavastaajaksi, eikä tyytynyt rooliinsa yhtenä maana Euroopan maiden joukossa.

Kun suuri alkaa rehennellä, pienet uhkaavat jäädä jalkoihin. Venäjän naapureilla Itä-Euroopassa ja ”lähiulkomailla” entisessä Neuvostoliitossa oli ja on kokemusta liikkumatilastaan suurvallan voimistuessa.

Neuvostoliittoon ei päästy, sinne pakotettiin, kertoo balttien historiallinen muisti. Varsovan liittoon ei hakeuduttu, sinne jouduttiin – ja kun tavoiteltiin omaehtoisuutta, se murskattiin sotilaallisella voimalla à la DDR 1953, Unkari 1956, Tšekkoslovakia 1968, Puola 1981.

Primakovin piikivenkova doktriini oli käänteiskuva Gorbatšovin ihanteesta ”yhteisestä eurooppalaisesta kodista”, jossa on monia huoneita ja sisäänkäyntejä. Yhteisessä kodissa on jokaisella Euroopan valtiolla oma paikkansa. Gorbatšov kutsui lähestymistapaansa Frank Sinatran laulun mukaan *My Way* -politiikaksi. Jokaisella maalla on oikeus kansallisiin ratkaisuihin ilman ulkopuolista ohjausta – ja kylmän sodan päätyttyä itäeurooppalaiset maat tekivätkin omia ratkaisuja.

Avainkysymyksesi nousi Naton laajeneminen itään. Venäjä katsoi, että mitä lähemmäksi maan rajoja Yhdysvaltojen johtama Nato tulee, sitä suurempi on turvallisuusuhka. Venäläisten historiallinen muisti lännen sotaretkistä itään painaa, ja niistä muistutetaan lähes paranoidisesti. Milloin kansakunnan olemassaoloa uhkasivat ruotsalaiset Kustaa Vaasasta aina Kaarle XII:ta asti, milloin taas maahan vyöryivät Napoleonin tykistö ja ratsuväki tai Hitlerin tankit ja divisioonat. Voitonpäiviä riittää ja niitä juhlitaan suurieleisesti.

Kyse on valtapolitiikasta. Naton laajeneminen on merkinnyt Venäjän vaikutusvallan vähenemistä Itä-Euroopassa. Se halutaan mieltää uhkana maan elintärkeille eduille. Naton laajeneminen itään on tästä näkökulmasta valtataistelua, jota suurvallat käyvät itäisen Euroopan hallinnasta.

Naton laajeneminen itään on valtataistelua, jota suurvallat käyvät itäisen Euroopan hallinnasta. Toisesta näkökulmasta Nato ei laajene itään, vaan pienet itäeurooppalaiset valtiot siirtyvät länteen.

Toisesta näkökulmasta Nato ei laajene itään, vaan pienet itäeurooppalaiset valtiot siirtyvät länteen. Nato ei niitä kaappaa tai Yhdysvallat valloita, vaan maat itse hakevat sotilasliiton jäsenyyttä säilyttääkseen itsenäisyytensä ja toimintavapautensa.

Jos venäläisillä on vainoharhainen kuva lännen uhasta, myös Länsi-Euroopassa on osin paranoidisia piirteitä Venäjän kyvyistä ja halusta tunkeutua länteen. Tosin Venäjään rajautuvien pienten naapureiden historiallinen muisti on elävä ja vahva – ja nykytodellisuudessa karmean reaalinen.

Helsinki nousi maailmanpolitiikan keskipisteeksi vuonna 1997. Täällä järjestettiin Yhdysvaltain presidentin Bill Clintonin ja Venäjän presidentin Boris Jeltsinin huippukokous. Agendalla oli Naton itälaajeneminen. Jeltsin ehdotti salaista ”herrasmiesopimusta”, jossa sovittaisiin, ettei yksikään entinen neuvostotasavalta liittyisi Natoon. Clinton torjui ehdotuksen siltä istumalta:

> ”Minkä hirveän viestin ehdottamanne sopimus lähettäisi. Ikään kuin me yhä organisoituisimme Venäjää vastaan, mutta olisi raja, jonka yli emme voi mennä. Sen sijaan meidän on luotava uusi Nato, joka auttaisi liikkumaan kohti yhdentyvää, jakamatonta Eurooppaa, jonka keskeinen osa on Venäjä.”

Presidentti Clinton ei halunnut sitoutua mihinkään sellaiseen, mikä näyttäisi vanhalta Venäjältä ja vanhalta Natolta. Etupiiripolitiikan aika oli ohitse. Tavoitteena tuli olla yhteinen, jakamaton turvallisuus. Sen pohjalta jokainen maa itse päättää omasta turvallisuusratkaisustaan.

Sen myönnytyksen Clinton teki, että Naton uusiin jäsenmaihin ei tuoda ydinaseita eikä perusteta pysyviä ulkomaisia sotilastukikohtia. Rajaus oli erityisen kriittinen Venäjän nimeämien ”lähiulkomaiden” eli Baltian maiden osalta. Lentokentällä Jeltsin saattoi vakuuttaa, että huippukokous ”ei ollut ensimmäinen kerta, kun Helsinki soitti koko maailmalle rauhan säveltä”.

Kylmän sodan päätyttyä Varsovan liitosta irtautuneet pienet itäiset Keski-Euroopan maat pelkäsivät ajautuneensa geopoliittiseen tyhjiöön. Saman – ja potenssiin – kokivat Baltian maat. Ne alkoivat joukolla hakeutua läntisiin organisaatioihin. Sekä Naton että EU:n ovia kolkuteltiin. Koputus kuultiin ja ovet avattiin.

Puola, Unkari ja Tšekin tasavalta hyväksyttiin Naton jäseniksi 1999. Varsinainen maanvyöry huipentui vuonna 2004, jolloin Euroopan unioniin otettiin jäseniksi tusina itäisen Euroopan entistä sosialistimaata. Samana vuonna näistä maista seitsemän liittyi Natoon, mukaan lukien kolme pientä Baltian maata. Muutos oli geopoliittisesti perustavanlaatuinen.

Venäjä oli hapan, ei niinkään EU:n laajentumisesta. Sen sijaan Naton laajeneminen entisen Varsovan liiton alueille, puhumattakaan Neuvostoliiton entisistä alueista, oli sen valtaintressien kannalta horjuttavaa. Ongelma tunnistettiin myös lännessä. Amerikkalainen huippudiplomaatti George F. Kennan, joka oli Neuvostoliiton patoamispolitiikan pääarkkitehteja toisen maailmansodan jälkeen, piti Naton itälaajentumista ”traagisena virheenä”. Seuraa reaktio ja vastareaktio, ja turvallisuustilanne heikkenee, järkeili Kennan.

Naton laajeneminen entisen Varsovan liiton alueille, puhumattakaan Neuvostoliiton entisistä alueista, oli sen valtaintressien kannalta horjuttavaa.

Kaikesta 1990-luvun toiveikkuudesta huolimatta ”vanha Venäjä” kurkisti nurkan takaa. Venäjän federaatiosta irti pyristelevässä islamilais-enemmistöisessä Tšetšeniassa aloitettiin mittava sotilasoperaatio vuoden 2000 presidentinvaalien alla. Se siivitti virkaatekevän presidentin Vladimir Putinin kansansuosioon ja vaaleissa voittoon. Uusi presidentti otti tehtäväkseen maan arvovallan ja kunnian palauttamisen. ”On tullut aika panna piste Venäjän hajoamiselle.”

Presidentti Putin käytti raskaita sanoja puhuessaan kansakunnan tilasta vuonna 2005. Hänen mukaansa Neuvostoliiton hajoaminen oli ”viime vuosisadan suurin geopoliittinen katastrofi”. Tällä julistuksella Venäjä ei jatkossa ollut enää *status quo* -valtio. Se haikaili mennyttä ”vanhaa Venäjää”. Entisen Neuvostoliiton alue katsottiin Venäjän etupiiriksi, jossa sillä oli pysyviä poliittisia, taloudellisia ja sotilaallisia intressejä puolustettavanaan, ja jossa sillä pahimmillaan oli oikeus voimankäyttöön. Tämän Eurooppa on myös saanut tuta ja raskaasti.

Vladimir Putin: ”Neuvostoliiton hajoaminen oli viime vuosisadan suurin geopoliittinen katastrofi”.

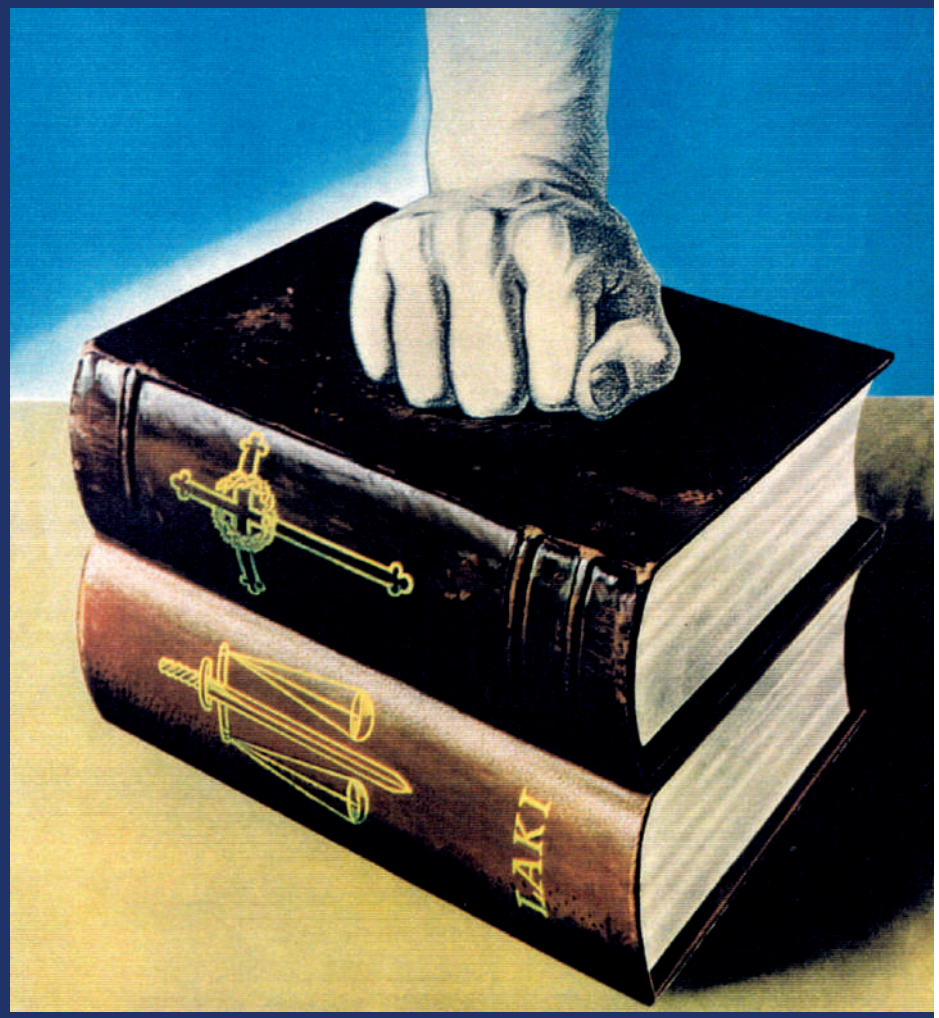
Presidentti Putin piti 2008 Naton huippukokouksessa Bukarestissa puheen, jossa kategorisesti saneli, ettei Venäjä tule koskaan hyväksymään Ukrainan liittymistä Natoon. Jos sitä yritetään, se tarkoittaa maan pirstomista. ”Ei Ukraina ole aito itsenäinen valtio. Jos Ukraina jatkaa liittymisprosessiaan Natoon, Krim ja Itä-Ukraina irrotetaan siitä”, Putin uhosi. Tämä oli tyly ja karmealla tavalla tulevaisuutta ennakoiva vastaus Naton ilmoitukseen, että se on valmis tarkemmin määrittelemättömänä aikana ottamaan Ukrainan ja Georgian sotilasliiton jäseniksi. Tosin eivät Nato-maatkaan olleet asiasta täysin samaa mieltä Ranskan ja Saksan pidätellessä.

Kuinka kauaksi Venäjän turvallisuuspolitiikka onkaan etääntynyt uudesta Euroopasta, jota kylmän sodan jälkeen oltiin luomassa. ”Viime vuosisadan suurin geopoliittinen katastrofi” ei ollut Neuvostoliiton hajoaminen, vaan se, ettei Gorbatšovin haaveilema ”yhteinen eurooppalainen koti” toteutunut. Katastrofi oli se, ettei kyetty rakentamaan Clintonin tavoittelemaa uutta Natoa. Se olisi perustunut yhdentyvään, jakamattomaan Eurooppaan, jonka elimellinen osa uusi Venäjä olisi ollut.

Sen sijaan Eurooppa on kohdannut sodan toisensa perään. Kaikki täällä viimeisen kolmenkymmenen vuoden aikana käydyt sodat ovat olleet seurausta hajoavista valtioista. Myös Suomen talvisotaa on perustellusti voitu pitää keisarillisen Venäjän hajoamisprosessin jälkinäytöksenä.

Yhtä perustellusti voidaan katsoa itäisen Euroopan jäätyneiden konfliktien tai Georgian ja Ukrainan kohtaamien julkeiden sotatoimien olevan suuren ja mahtavan Neuvostoliiton hajoamisen viimeisiä kuolinkouristuksia. Lopputuloksena lienee, että se viimeisinkin Euroopan maa, joka vielä luulee olevansa suuri, ymmärtää, ettei se sitä ole, ei ainakaan suuressa eristyneisyydessään.

14. TURVATAKUUT

Pääministeri Paavo Lipponen tapasi Washingtonin vierailullaan vuonna 1997 Yhdysvaltain varaulkoministeri Strobe Talbottin. Tällä oli tulenarka ehdotus esitettävänä. Voisiko Suomi antaa sotilaalliset turvatakuut Baltian maille yhdessä Tanskan ja mahdollisesti Ruotsin kanssa? *Across the board*, oikopäätä Lipponen torjui ajatuksen. Suomella ei ollut edellytyksiä toimia sotilaallisena suojelumaana eteläisille naapureilleen.

Talbotin ajatuksen taustana oli sotilaallinen tyhjiö, joka Baltiaan oli muodostunut, kun viimeiset Venäjän asevoimien sotilaat poistuivat alueelta vuonna 1994. Heitä oli alun perin ollut 130 000. Yhdysvalloissa arvioitiin, että baltteja ei voida ottaa Naton jäseniksi heidän toiveistaan huolimatta, koska maat olivat ”mahdottomia puolustaa”. Sen sijaan Suomi ja Ruotsi voisivat liittyä Natoon ja sitä kautta taata Baltian turvallisuuden.

Se, että Nato edellytti Suomen ottavan vastuuta Baltian puolustuksesta, oli pikemminkin vähentämässä kuin lisäämässä suomalaisten innostusta liittyä sotilasliittoon. Yhdysvaltojen toivottiin kuitenkin pitävän Naton jäsenyysmahdollisuuden Suomelle auki, mitä presidentti Martti Ahtisaari korosti tavatessaan presidentti Clintonin Helsingissä suurvaltojen huippukokouksen yhteydessä.

Baltian maiden ja Venäjän väliset suhteet ovat olleet jatkuvasti viileät, välillä jopa vihamieliset. Kiistaa on ollut maiden välisistä rajalinjoista ja venäläisen vähemmistön asemasta. Virossa neljäsosa ja Latviassa kolmasosa väestöstä on venäjänkielistä. Heistä suurella osalla ei ole tiukkojen kieli- ja kansalaisuuslakien vuoksi lainkaan kansalaisuutta ja heidän kielelliset oikeutensa ovat rajoitettuja. Tämä on potentiaalinen avohaava, sillä Venäjä on vuodesta 1993 ilmoittanut oikeudekseen puolustaa venäläisvähemmistöjä kaikkialla lähiulkomailla eli entisen Neuvostoliiton alueilla.

Venäjä painosti Baltian maita luopumaan Nato-jäsenyystavoitteistaan ja tarjosi omia turvatakuita. Baltit kieltäytyivät ja solmivat sen sijaan kumppanuussopimuksen Yhdysvaltojen kanssa vuonna 1998 ja kuten edellä kerrottiin, lopulta Viro, Latvia ja Liettua otettiin vuonna 2004 jäseniksi sekä Natoon että Euroopan unioniin. Nämä ratkaisut selkeyttivät ja myös vakauttivat Itämeren alueen turvallisuustilanteen. Tätä tukee oletus, että suurvaltojen välinen valtapoliittinen kilpailu laantuu alueella.

Presidentti Tarja Haloselta kysyttiin 2002 Prahassa presidentti Vaclav Havelin isännöimillä päivällisillä, miksei Suomi ole halukas liittymään Natoon Baltian ja useiden muiden Itä-Euroopan maiden tavoin. Halonen vastasi:

> ”Ei me oikein kuuluta tähän seuraan. Nyt jäseniksi kutsutuilla entisillä sosialistimailla on tietty yhteinen menneisyys ja yhteisiä turvallisuustarpeita.”

Presidentti Halonen korosti, että Suomi ei ole Pohjois-Baltiaa, vaan itäisin Pohjoismaa. Jo virkaanastujaisissaan hän oli todennut, että ”mikäli minusta riippuu, Suomi jää liittoutumattomaksi maaksi”.

Tarja Halonen:
”Mikäli minusta riippuu, Suomi jää liittoutumattomaksi maaksi.”

Jos Suomen turvallisuustarpeisiin virallisesti määriteltynä riitti sotilaallinen liittoutumattomuus ja uskottava, itsenäinen puolustus sekä EU:n jäsenyys, niin näin ei ollut Baltian maiden kohdalla. Niiltä puuttui lähes täysin oma puolustus eivätkä ne pitäneet korkeassa kurssissa EU:n yhteistä turvallisuus- ja puolustuspolitiikkaa. Naton turvatakuut ja sen pyhin, 5. artikla ovat niille kaikki kaikessa.

Sotilasliiton ydin on kollektiivisessa puolustusvelvoitteessa. Hyökkäys yhtä vastaan on hyökkäys kaikkia vastaan. Muskettisoturien ylevän iskulauseen ”yksi kaikkien ja kaikki yhden puolesta” mukaisesti sotilasliiton jäsenet puolustavat toisiaan. Tämä yhteinen puolustus*velvoite* on kirjattu Naton perussopimuksen 5. artiklaan – vai onko?

Naton perussopimus allekirjoitettiin Washingtonissa 1949. Tämän piti olla kopio eräiden Länsi-Euroopan maiden 1948 laatimasta Brysselin sopimuksesta, jolla perustettiin Länsi-Euroopan puolustusunioni (WEU). Sen turvatakuut antava 5. artikla on ehdottoman velvoittava:

> ”Osapuolet antavat hyökkäyksen kohteeksi joutuneelle osapuolelle kaikkea vallassaan olevaa sotilaallista ja muuta apua.”

Naton perussopimuksen 5. artikla on vähemmän velvoittava:

> ”… sen mukaan kuin YK:n peruskirjan artiklassa 51 todetaan auttaa hyökkäyksen kohteeksi joutunutta ryhtymällä välittömästi yksin tai yhdessä toisten osapuolten kanssa sellaiseen toimintaan, jonka se arvioi tarpeelliseksi, mukaan lukien aseellisen voiman käyttö.”

Naton 5. artikla ei velvoita jäsenmaita mihinkään tiettyyn toimenpiteeseen liittolaisen puolustamiseksi. Kukin jäsenmaa arvioi hyökkäyksen tapahtuessa, mitkä toimet ovat tarpeellisia, mihin ryhtyä vai ryhtyäkö lainkaan.

Tämä varaus 5. artiklaan oli erityisesti Yhdysvalloille tarpeen. Sen perustuslaki on ehdoton. Kongressi päättää sodasta ja rauhasta, eikä tätä suvereenia oikeutta voida siirtää millekään kansainväliselle organisaatiolle.

Naton 5. artikla ei velvoita jäsenmaita mihinkään tiettyyn toimenpiteeseen liittolaisen puolustamiseksi.

Washingtonin sopimusta allekirjoitettaessa amerikkalaiset päättäjät eivät olleet halukkaita automaattisesti sitoutumaan eurooppalaisten siirtomaavaltojen kahakoihin. Yhtä lailla ei haluttu ehdotonta velvoitetta puolustaa ydinasein jotakin amerikkalaisille tuntematonta Euroopan syrjäkulmaa ja vaarantaa näin Neuvostoliiton kostoiskussa omien suurkaupunkien olemassaolo.

Naton perussopimus oli aluksi pelkkä julistus keskinäisestä avunannosta. Vasta Korean sodan jälkeen 1950-luvulla muodostettiin sotilasliitolle kiinteät komento-

rakenteet ja operatiivinen suunnittelukoneisto, mikä loi mahdollisuudet yhteiselle puolustukselle.

Sen sijaan WEU:sta ei koskaan kehitetty kollektiivista puolustusjärjestöä. Se jäi Euroopan talousyhteisömaiden keskinäiseksi sotilaspoliittiseksi neuvonpitoelimeksi. Kylmän sodan jakamassa maailmassa Yhdysvallat ja Länsi-Eurooppa tukeutuivat toisiinsa. Siksi transatlanttinen sotilaallinen yhteistyö voitti eurooppalaisen.

Kylmän sodan jakamassa maailmassa Yhdysvallat ja Länsi-Eurooppa tukeutuivat toisiinsa. Siksi transatlanttinen sotilaallinen yhteistyö voitti eurooppalaisen.

Vasta kylmän sodan jälkeen, vuoden 1993 Maastrichtin sopimuksella Euroopan yhteisö halusi herättää henkiin WEU:n. Sille sälytettiin eurooppalaisen puolustusidentiteetin rakennustehtävä tasapainottamaan transatlanttisuutta, jonka nähtiin sitovan Euroopan Yhdysvaltojen valtaintresseihin.

Bonnin lähellä Petersbergin linnassa 1992 pidetyssä WEU:n kokouksessa määriteltiin Euroopan turvallisuus- ja puolustuspolitiikan (ETPP) toiminnallinen sisältö:

> ”… humanitaariset ja pelastustehtävät, rauhanturvaaminen sekä taistelujoukkojen tehtävät kriisinhallinnassa, rauhan palauttaminen mukaan lukien.”

Kyse ei ollut keskinäisistä puolustussitoumuksista. Niistä oli olemassa sekä Naton että WEU:n 5. artiklat. Kyse oli kriisinhallintakyvystä. Sotilaallisesti liittoutumattomat Suomi ja Ruotsi olivat aloitteellisia. Niiden ehdotuksen pohjalta Petersbergin tehtävät sisällytettiin EU:n perussopimuksiin vuonna 1997. Seuraavina vuosina EU:lle luotiin valmiusjoukot rauhanturva- ja kriisinhallintatehtäviin sekä nopeantoiminnanjoukot pienempiä evakuointi- ja avustustehtäviä varten. Päätöksentekoelimiksi synnytettiin turvallisuusasioiden komitea ja sen alaiset sotilaskomitea ja sotilasesikunta.

Se mitä EU:lta puuttui, oli sitoutuminen yhteiseen puolustukseen. Lissabonin perussopimuksessa vuonna 2009 otettiin tämäkin askel.

Sopimuksen solidaarisuuslauseke (artikla 222) velvoittaa unionin ja jäsenvaltiot toimimaan yhteisvastuun hengessä, mikäli joku jäsenistä joutuu terrori-iskun tai sen uhan, taikka luonnonkatastrofin tai suuronnettomuuden kohteeksi. Tällaisessa tilanteessa unioni ottaa käyttöön kaikki mahdolliset voimavarat. Solidaarisuuslauseke kattaa ensi sijassa siviilitoimintoja, kuten poliisi- ja pelastusyhteistyö, mutta se sisältää myös jäsenvaltioiden unionin käyttöön antamat sotilaalliset voimavarat.

Solidaarisuuslauseke liittyy EU:n tahtoon nähdä turvallisuus laajempana kuin vain sotilaallisena kysymyksenä. Unionin vahvuus on sen kokonaisvaltaisuudessa ja laajassa keinovalikoimassa. Sotilaallisten voimavarojen lisäksi EU:lla on käytettävissään välineitä, kuten siviilikriisihallinta, rauhanvälitys, taloudellinen apu ja yhteistyö, kauppasopimukset sekä tuki hyvälle hallinnolle ja valtioiden toimintakyvylle.

Lissabonin sopimuksessa on myös sotilaallinen turvatakuulauseke. Avunantovelvoite on määritelty artiklassa 42.7:

> ”Jos jäsenvaltio joutuu alueeseensa kohdistuvan aseellisen hyökkäyksen kohteeksi, muilla jäsenvaltioilla on velvollisuus antaa sille apua kaikin käytettävissään olevin keinoin.”

EU:n perussopimuksessa oleva turvatakuulauseke on velvoittavampi kuin Naton 5. artikla. Jälkimmäinen lupaa hyökkäyksen kohteeksi joutuneelle jäsenvaltiolle ”yksin tai yhdessä” annettavia toimia, jotka ”arvioidaan tarpeelliseksi”. EU:n turvatakuut ovat taas automaattisesti velvoittavia ja käytössä ovat kaikki keinot.

Naton 5. artikla lupaa hyökkäyksen kohteeksi joutuneelle jäsenvaltiolle ”yksin tai yhdessä” annettavia toimia, jotka ”arvioidaan tarpeelliseksi.”

Poliittisena velvoitteena EU:n turvatakuulauseke on epäilemättä vahvempi kuin Naton tarjoamat turvatakuut. Entä sotilaalliselta merkitykseltään? Eihän unionilla ole sellaista sotilaallista kapasiteettia, johon nojata uskottavat turvatakuut ja kollektiivinen puolustus. Vain Natolla on.

Ei ole olemassa EU-armeijaa, joka vastaisi yhteisestä puolustuksesta. Unioni vaikuttaa hampaattomalta ilman Naton sotilaallisia voimavaroja. Eivätkä tässä auta unionimaiden yhteiset kriisinhallinta- tai nopean toiminnan joukot.

Entä mihin Naton turvatakuulauseke nojautuu? Sotilasliitolla on pysyvä esikuntarakenne johtamis- ja viestijärjestelyineen. Sillä on puolustussuunnittelukoneisto, ilmavalvontaa ja harjoitustoimintaa. Mutta ei silläkään ole varsinaisia omia joukkoja. Nato-armeijaa ei ole olemassa. On vain kansallisia sotilaallisia voimavaroja, joita jäsenvaltiot luovuttavat tarvittaessa sotilasliiton käyttöön.

Eivätkö EU:n turvatakuut voisi samalla tavoin nojautua jäsenmaiden kansallisiin voimavaroihin? Näinhän jäsenvaltiot jo tekevät kriisinhallinnassa ja rauhanturvatoiminnassa eli antavat sotilaallisia suorituskykyjään eri järjestöjen käyttöön. Se, mitä turvatakuiden osalta tarvittaisiin, on puolustussuunnittelu ja johtokoneisto. Tällaista yhteisen puolustuksen valmiusjärjestelmää ei kuitenkaan ole EU-rakenteisiin luotu. Puuttuu poliittinen tahto.

Lissabonin sopimuksen turvatakuulausekkeessa 42.7 on virke: ”Pohjois-Atlantin liitto on jäseninään oleville valtioille edelleen niiden yhteisen puolustuksen perusta ja sitä toteuttava elin.”

Euroopan unionin 27 jäsenmaasta 21 kuuluu Natoon. Ne ovat ilmaisseet tahtonsa järjestää puolustuksensa Naton kautta. Ei kaivata päällekkäistä rakennetta. Maiden sotilaallinen avunanto ja vastaanottaminen tapahtuvat hyödyntämällä jo olemassa olevaa Naton koneistoa ja toimintamalleja.

Lissabonin sopimuksen 42.7 artiklassa on toinenkin loppulause: ”Tämä [avunantovelvoite] ei vaikuta tiettyjen jäsenvaltioiden turvallisuus- ja puolustuspolitiikan erityisluonteeseen.”

Lauseke viittaa yhtäältä Nato-maihin ja pelkoihin, että EU:n turvatakuut vesittäisivät niiden Nato-sitoumukset. Lausekkeen on toisaalta tulkittu tarkoittavan sotilaallisesti liittoutumattomien maiden, kuten Suomen mahdollisia laistamispyrkimyksiä, *opting out* avunantovelvoitteesta. Maat haluaisivat pysyä erillään sotilaallisista konflikteista ja pidättyä sotilaallisen avun antamisesta, mutta voisivat kyllä ottaa vastaan muiden apua. Tulkinta on yksioikoinen. Sotilaallisesti liittoutumattomat maat ovat johdonmukaisesti sitoutuneet EU:n yhteiseen ulko-, turvallisuus- ja puolustuspolitiikkaan, eivätkä ne ole puolueettomia, jos joku jäsenvaltio joutuisi ulkoisen hyökkäyksen kohteeksi.

Naton ja EU:n turvatakuulausekkeiden olennaisin ero ei ole niiden velvoittavuudessa. Siltä osin on aina kyse viime kädessä poliittisesta tahdosta, ei kirjaimellisesta sitoutumisesta.

Naton ja EU:n turvatakuulausekkeen uskottavuus ei myöskään ole kiinni eroista komentorakenteissa ja operatiivisessa suunnittelukoneistossa. Ne ovat tarvittaessa luotavissa ja siihen on toimintamallit olemassa.

Ero ei myöskään ole sotilaallisten voimavarojen käytön periaatteessa. Kummallakaan, ei Natolla eikä EU:lla ole varsinaisia omia joukkoja tai omia suorituskykyjä. Kyse on kansallisista kapasiteeteista, joita jäsenvaltiot asettavat eri järjestöjen käyttöön.

Naton ja EU:n turvatakuulausekkeiden tärkein substanssiero johtuu järjestöjen jäsenpohjasta. EU on koostumukseltaan puhtaasti eurooppalainen yhteistyöelin. Naton tärkein ja johtavin jäsen ei ole eurooppalainen. Naton perussopimus allekirjoitettiin Washingtonissa ja sotilasliittona se on alusta alkaen ollut vahvasti sidoksissa Yhdysvaltojen valtaintresseihin, jotka ovat globaaleja. Naton rakenteissa on ollut pysyvää diskurssia transatlanttisuuden ja eurooppalaisuuden välillä.

Yhdysvaltojen ylivoima ja johtovalta pelkistyy sen sotilaallisten suorituskykyjen täydelliseen ylivertaisuuteen. Maailman kaikista sotilasmenoista Yhdysvaltojen

Nato on alusta alkaen ollut vahvasti sidoksissa Yhdysvaltojen valtaintresseihin, jotka ovat globaaleja.

osuus on 40 prosenttia. Maan puolustusbudjetti, yli 780 miljardia dollaria, on suurempi kuin 12 seuraavaksi suuremman maan sotilasmenot yhteensä. Ylivoima on häkellyttävä.

Nato huolehtii EU:n yhteisestä puolustuksesta, sanotaan, koska suurin osa unionin jäsenmaista kuuluu sotilasliittoon. Näin varmaan on, mutta asiaa voidaan katsoa toisinkin päin. Naton voimakkain valtio Yhdysvallat sekä Kanada ja Turkki eivät kuulu unioniin. Niissä on asukkaita lähemmäs 450 miljoonaa eli saman verran kuin EU:ssa. Niiden pinta-ala on yhteensä 20,7 miljoonaa neliökilometriä, kun EU-alue on kooltaan 4,2 miljoonaa neliökilometriä. Yhdysvaltojen, Kanadan ja Turkin sotilasbudjetit ovat yhteensä 820 miljardia dollaria eli lähes neljä kertaa suuremmat kuin kaikilla EU-mailla yhteensä.

Natolla on siis puolustettavanaan viisinkertaisesti EU:n kokoinen alue ja tuplaten EU:n kokoinen väestö. Euroopan ulkopuolisella Yhdysvalloilla on taas sotilaallisilta voimavaroiltaan yli kolme kertaa mittavampi rooli Euroopan puolustuksessa kuin mihin EU itse kykenee – puhumattakaan valtapoliittisesta roolista.

Onko vanha manner todella näin heikoilla ja suorituskyvyiltään voimaton? Eikö EU itse kykene puolustamaan itseään? Onko Yhdysvaltojen sotilaallinen läsnäolo Euroopassa ehdottoman välttämätöntä, jotta EU-maiden suvereniteetti ja alueellinen koskemattomuus on turvattu? Vai palveleeko transatlanttisuus enemmän Yhdysvaltojen valtaintressejä kuin Euroopan turvallisuustarpeita? Onko unionin piirissä käytävä keskustelu strategisesta autonomiasta tuulen tupien rakentelua?

On oikeutettua pohtia, miksi 450 miljoonaa vaurasta EU-kansalaista tarvitsee 330 miljoonan amerikkalaisen apua 145 miljoonaista, vähemmän vaurasta Venäjää vastaan, jos nämä asettuisivat hyökkäyskannalle EU:ta vastaan. EU-mailla on pysyvästi aseissa kaksi miljoonaa sotilasta ja jäsenmaiden sotilasmenot ovat yhteensä 250 miljardia euroa. Venäjällä on aseissa 800 000 sotilasta. Sen puolustusbudjetti on neljäsosa EU-maiden yhteenlasketuista puolustusmäärärahoista ja ruplista valtaosa menee globaalin suurvaltapolitiikan tarpeisiin, lähinnä ydinaseisiin, avaruuspuolustukseen ja valtamerilaivaston ylläpitoon.

Ei ole epäilystä, etteivätkö EU:n jäsenmaat kykenisi omin sotilaallisin voimavaroin puolustamaan maanosaansa kaikkia potentiaalisia hyökkääjiä vastaan – lukuun ottamatta Yhdysvaltoja. Tätä taas ei koeta turvallisuusuhaksi Euroopassa, paitsi Venäjällä.

Palveleeko transatlanttisuus enemmän Yhdysvaltojen valtaintressejä kuin Euroopan turvallisuustarpeita?

Varustelumenot johtavissa maissa 2021

	mrd $	BKT osuus (%)
Yhdysvallat	778	3,7
Kiina	252	1,4
Intia	74	2,9
Venäjä	61	4,3
Britannia	59	2,7
Saudi Arabia	57	8,4
Saksa	52	1,4
Ranska	52	2,1
Japani	49	1,0
Etelä-Korea	45	2,8
Italia	28	1,6
Australia	27	2,1
Israel	21	5,6
Kanada	20	1,3
Brasilia	19	1,4
Turkki	17	2,0
Espanja	17	1,3
Iran	15	2,4
Puola	13	2,2
Alankomaat	12	1,3

Lähde: SIPRI Yearbook 2022

15. NATO-OPTIO

Paavo Lipposenkin ensimmäisen ja toisen hallituksen käyttämistä turvallisuuspoliittisista muotoiluista on löydetty syvälle meneviä liikahduksia Natoon päin. Lipposen I hallitus vuonna 1995 määritteli Suomen turvallisuuspoliittisen linjan ”sotilaalliseksi liittotumattomuudeksi ja *itsenäiseksi* puolustukseksi”. Lipposen II hallitus vuonna 1999 sen sijaan muotoili Suomen linjaksi ”sotilaallinen liittotumattomuus ja *uskottava* puolustuskyky”.

Kyylääkö sanan ”uskottava” takana Nato, se jäi avoimeksi. Varmuuden vuoksi presidentti Tarja Halonen käytti virkaanastujaisissaan vuonna 2000 tuttua ja turvallista määritelmää ”sotilaallinen liittotumattomuus ja itsenäinen puolustus”.

Englanniksi *option* todella tarkoittaa valinnan mahdollisuutta. Englanti on Nato-yhteensopiva kieli, joka hallitsee kansainvälistä turvallisuuspoliittista keskustelua. Suomeksi optio ei kuitenkaan tarkoita valinnan *mahdollisuutta*. Suomen kielen perussanakirjan mukaan optio on valintaoikeuden käyttö eli yksipuolinen valinnan *oikeus*.

Kirjaimellisesti sanottuna Suomella ei ole Nato-optiota. Sotilasliittoon ei pääse jäseneksi pelkällä Suomen ilmoituksella. Sinne otetaan jäseneksi, jos otetaan, siihen tarvitaan kaikkien 30 nykyisen jäsenvaltion vähintään ”hiljainen” hyväksyntä parlamenttien ratifiointipäätöksin. Saivartelua tai ei – kaikki ymmärtävät, mitä Nato-optiolla halutaan sanoa.

Muotoilun otti käyttöön pääministeri Matti Vanhasen hallitus turvallisuus- ja puolustuspoliittisessa selonteossaan vuonna 2004. Nato oli puoli vuotta aikaisemmin voimakkaasti laajentunut itään, muun muassa Baltian maiden tullessa jäseniksi:

> ”Suomi seuraa jatkuvasti Naton uudistumista, sen toimintakyvyn kehitystä ja kansainvälistä merkitystä. Jäsenyyden hakeminen säilyy Suomen turvallisuus- ja puolustuspolitiikan mahdollisuutena jatkossakin.”

Nato-optio sanaa ei käytetty, mutta sen sisältö määriteltiin. Seuraavassa selonteossa vuonna 2009 muotoilu tiukkeni:

> ”On olemassa jatkossakin vahvoja perusteita harkita Suomen Nato-jäsenyyttä.”

Jyrki Kataisen hallituksen ohjelmassa vuonna 2011 puolestaan todettiin, että ”Suomi ei tämän hallituksen aikana valmistele Nato-jäsenyyden hakemista”. Stubb syrjäytti Kataisen vuonna 2014 ja hänen hallituksensa ohjelmasta tuo passus jätettiin pois. Tosin ei Stubbinkaan hallitus ehtinyt Nato-jäsenyysvalmistelua käynnistää.

Ulkoministeri Alexander Stubbin mukaan oli merkittävä saavutus vaihtaa sanat ”jäsenyyden hakeminen säilyy” sanoiksi ”on vahvoja perusteita harkita”. Mikä linjamuutos! Nato-jäsenyystiellä otettiin aimo askel eteenpäin. Harmi, että seuraavassa selonteossa vuonna 2012 tyydyttiin tylsään ja kunnianhimottomaan muotoiluun ”Suomi ylläpitää mahdollisuutta hakea Nato-jäsenyyttä.”

Onneksi Alexander Stubb sai sentään Vanhasen II hallituksen ohjelmaan vuonna 2007 järisyttävän uudelleen muotoilun. Kun Vanhasen I hallituksen ohjelmassa vuonna 2003 oli kirjaus: Suomen ulko- ja turvallisuuspolitiikka perustuu ”sotilaalliseen liittoutumattomuuteen”, niin seuraava hallitus kirjasi ”sotilasliittoon kuulumaton Suomi”.

Puhutaanko samasta asiasta vai ei, sopii pohtia. Voi muutosta niinkin perustella, että EU:n jäsenenä Suomi ei ole liittoutumaton ja sille, kuinka pitkälle unionin puolustusulottuvuutta kehitetään, annetaan väljyyttä. Seuraaviin hallitusohjelmiin vakiintuikin muotoilu: ”Suomi on sotilasliittoon kuulumaton maa”, mikä tarkoittaa yksiselitteisesti Natoa. Ruotsi pitää tiukemmin kiinni perinteisestä puolueettomuuspyrkimyksestään ja käyttää yhä muotoilua ”sotilaallisesti liittoutumaton” eli se ei halua EU:n kehittyvän sotilasliiton suuntaan.

Antti Rinteen ja sitä seuraten Sanna Marinin hallitusohjelmassa vuodelta 2019 on kirjaus:

> ”Ulko- ja turvallisuuspolitiikan tavoitteena on estää joutuminen sotilaalliseen konfliktiin. Suomi ei salli alueensa käyttämistä vihamielisiin tarkoituksiin muita valtioita vastaan.”

Epäilemättä pienen valtion selviytymistarinan ykköstavoite on välttää sotaan joutumista. Suomi ei omin toimin uhkaa ketään eikä salli muidenkaan toimia Suomesta käsin uhkaavasti. Sekin on pienen maan selviytymistarinaa.
Rinteen ja Marinin hallitusohjelma jatkuu:

> ”Suomi on sotilasliittoon kuulumaton maa, joka huolehtii oman puolustuksensa uskottavasta kyvystä. Suomen turvallisuus- ja ulkopolitiikan perustaan kuuluu kansallisen liikkumatilan ja valintamahdollisuuksien ylläpitäminen. Tämä säilyttää mahdollisuuden hakea Nato-jäsenyyttä.”

Hallitusohjelman ulko- ja turvallisuuspoliittisessa osiossa on joka sana kultavaa’alla punnittu. Diplomatiassa sanat ovat tekoja – ja aina kun hallitusohjelmia uusitaan, pääsevät kotimaiset kremlologit ja saivartelijat vauhtiin. Syynätään josko turvallisuuspolitiikassa havaittaisiin joku hienoinen värähdys tai jopa liikahdus. Totta kai ykköskysymys on Suomen suhde Natoon.

Rinteen ja Marinin hallitusohjelmat kirjaavat uskollisesti aiemmin omaksutun linjan kaikkine sanamuotoineen, mukaan lukien kuuluisa Nato-optio. Suomi pitää omissa käsissään oikeuden tehdä turvallisuusratkaisunsa ja voi halutessaan liittyä Natoon.

Poliittinen teoretisointi ja hiustenhalkominen on yhtä, käytännön toimet ovat toista. Sanna Marinin hallituksen vuonna 2020 hyväksytyssä ulko- ja turvallisuuspoliittisessa selonteossa asia pelkistetään:

> ”Suomi säilyttää mahdollisuuden liittoutua sotilaallisesti ja hakea Nato-jäsenyyttä. Yhteistyön kautta saavutetulla yhteensopivuudella varmistetaan, ettei mahdolliselle liittymiselle muodostu käytännön esteitä.”

16. TIHENEVÄ NATO-YHTEISTYÖ

Suomen Oslon-suurlähettiläs Kaarlo Yrjö-Koskinen ilmoitti kesäkuussa 1992 Helsinkiin, että Suomi oli juuri tullut tarkkailijajäseneksi Pohjois-Atlantin yhteistyöneuvostoon (NACC). Viesti otettiin hämmentyneenä vastaan.

Lähettiläälle oli annettu valtuudet ainoastaan seurata NACC:n kokousta ja tutustua järjestön toimintaan. Kyse oli Naton luomasta yhteistyöelimestä, joka oli rajattu entisille Varsovan liiton jäsenmaille. Puolueeton Suomi ei luontevasti kuuluisi tähän seurakuntaan jäsenenä, järkeiltiin Helsingissä.

Naton pääsihteeri Manfred Wörner ilahtui suomalaisdiplomaatin ilmestymisestä kokouspaikalle ja nuiji saman tien päätöksen Suomen tarkkailijastatuksesta. Puolueettomat Ruotsi, Itävalta ja Sveitsi eivät tulleet mukaan NACC:n toimintaan, mutta Venäjä siellä oli Varsovan liiton maiden joukossa. Ex-pääministeri Kalevi Sorsa virnuili myöhemmin, että Suomi kompuroi Naton sisälle vahingossa.

Jos Suomi astui haparoiden Naton ovesta eteiseen, niin myöhemmin on löytynyt enemmän määrätietoisuutta. Suomi liittyi 1994 Naton rauhankumppanuusohjelmaan (PfP) ja perään rauhanturvalakeja muutettiin, mikä mahdollisti suomalaisjoukkojen osallistumisen Nato-johtoisiin sotilasoperaatioihin.

Kalevi Sorsa virnuili, että Suomi kompuroi Naton sisälle vahingossa.

Alun perin rauhankumppanuuden tavoite oli kouluttautua ja osallistua rauhanturvatoimintaan sekä humanitaarisiin ja pelastusoperaatioihin. Jo vuonna 1996 Suomi meni mukaan Naton laajennettuun rauhankumppanuuteen, joka sisältää kriisinhallintaoperaatiot mukaan lukien rauhaanpakottaminen. Tähän ”terästettyyn” PfP-yhteistyöhön liittyy pitkälle viety sotilaallinen yhteensovittamisohjelma PARP (*Planning and Review Process*). Se on vuosi vuodelta yksityiskohtaisempi ohjausmekanismi, jolla Suomen armeijaa on yhdenmukaistettu Nato-maiden asevoimien suorituskykyihin ja toimintatapoihin.

PARP-prosessi alkoi pienimuotoisesti esimerkiksi suomalaisten sotilaiden nimilappujen siirtämisestä Nato-standardin mukaisesti univormun yhden rintataskun päältä toiselle puolelle ja ilmavoimien komentokielen muuttamisesta englanniksi ja käytettyjen mittayksiköiden vaihtamisesta senteistä tuumiksi. Sittemmin PARP-yhteensovitus on tarkoittanut asejärjestelmien kehittämistä toimimaan mahdollisimman mutkattomasti Nato-johtoisissa sotilasoperaatioissa. Asehankinnoissa tai viestintä- ja valvontajärjestelmiensä osalta Suomen puolustusvoimat eivät enää uusi kalustoaan muutoin kuin huomioimalla Nato-yhteensopivuuden.

Tavoitteena oli aluksi luoda Suomen asevoimille paras mahdollinen valmius osallistua kriisinhallintaan, oli sitten kyse Naton, EU:n tai YK:n johtamista operaatioista. Nykyisin Naton standardit, toimintamallit ja suorituskykyvaatimukset muodostavat perustan kaikelle kansainväliselle rauhanturvatoiminnalle ja kriisinhallinnalle mukaan lukien eurooppalainen puolustusyhteistyö.

Suomi liittyi Naton nopean toiminnan joukkoihin vuonna 2008. Ensimmäinen Nato-johtoinen operaatio, johon Suomi osallistui, alkoi Bosniassa vuonna 1996. Sittemmin on menty mukaan lähes kaikkiin Naton toimeenpanemiin kriisinhallintaoperaatioihin, kuten Kosovossa vuodesta 1999, Afganistanissa vuodesta 2003 ja Irakissa vuodesta 2018. Ainoa operaatio, johon Suomi ei osallistunut, oli Naton sotilasinterventio Libyaan vuonna 2011. Naton massiivinen ilmakampanja jakoi sotilasliiton jäsenvaltiotkin osan kieltäytyessä osallistumasta Libyan pommituksiin.

Nykyisin Naton standardit, toimintamallit ja suorituskykyvaatimukset muodostavat perustan kaikelle Suomen kansainväliselle rauhanturvatoiminnalle ja kriisinhallinalle mukaan lukien eurooppalainen puolustusyhteistyö.

Suomen asevoimien yhteensovittaminen Naton kanssa alkoi siis kriisinhallintakyvyistä. Sittemmin se on keskittynyt sotilaallisavun vastaanottovalmiuksiin. Enää pääpaino ei ole ulkomaille kriisinhallintatehtäviin lähetettävissä joukoissa, vaan tänä päivänä kyse on Suomen koko armeijan yhteensopivuudesta Nato-yhteistyöhön.

Nato pyrkii myös ottamaan tehostetussa PfP:ssa mukana olevat kumppaninsa, kuten Suomen ja Ruotsin, osaksi sotilasliiton omaa operatiivista suunnitteluprosessia. Tälle antaa lisämahdollisuuksia vuonna 2015 käynnistetty laajennettujen mahdollisuuksien kumppanuus (*Enhanced Opportunities Partnes*, EOP). Tähän entisestään syvennettyyn sotilasyhteistyöhön on Suomen lisäksi valittu Ruotsi, Georgia, Jordan ja Australia.

Pisimmälle viety yhteistyöformaatti, johon Nato on ei-jäsenvaltion kanssa ylipäätään ryhtynyt, on 30+2-kumppanuus Suomen ja Ruotsin välillä. Naton kanssa on tehty myös kriisi- ja sodanajan tietojenvaihtoa koskeva järjestely. Yhdysvaltojen kanssa Suomella on vielä sisäistä turvallisuutta koskeva yhteistyösopimus.

Oma lukunsa ovat kansainväliset sotaharjoitukset. Niihin Suomen puolustusvoimat ovat osallistuneet kasvavassa määrin ja entistä suuremmin joukoin. Ennen vuotta 1994 Suomi ei ollut käytännössä lainkaan mukana kansainvälisessä harjoitustoiminnassa. Kasvu on ollut tasaisen jyrkkää ja vuonna 2019 osallistuttiin jo 90 harjoitukseen. Koronan vuoksi määrät hieman laskivat. Keskimäärin Suomi on nykyisin kansainvälisissä sotaharjoituksissa yhdestä kahteen kertaa joka viikko eli käytännössä koko ajan ollaan jossain.

Alkuvaiheessa 1990-luvulla ja 2000-luvulla suomalaiset osallistuivat lähinnä Nato-johtoisiin sotaharjoituksiin. Ensin lähetettiin tarkkailijoita ja sitten osallistuttiin ulkomailla. Pian Naton sotilastarkkailijoita ja sotilaita kutsuttiin harjoituksiin Suomeen ja lopulta Nato-maiden kanssa on täällä järjestetty yhteisharjoituksia. Enää ei ole uutinen, jos amerikkalaiset erikoisjoukot harjoittelevat Suomessa hävittäjillään, laivastollaan tai panssaroiduilla miehistönkuljetusvaunuillaan. Suomi osallistuu nykyisin myös vaativimpiin Naton harjoituksiin, mukaan lukien artikla

Keskimäärin Suomi on nykyisin kansainvälisissä sotaharjoituksissa yhdestä kahteen kertaa joka viikko eli käytännössä koko ajan ollaan jossain.

viiden mukaiset. Kumppanimaana Suomi voi vaikuttaa alusta pitäen niiden suunnitteluun.

Perinteisesti Suomi on 1990-luvulta lähtien ollut mukana erilaisissa puolustusyhteistyöhankkeissa myös pohjoismaiden kesken. Helsingissä vuonna 2009 nämä yhteistyöaloitteet koottiin yhden katon alle NORDEFCO-järjestöksi. Sen puitteissa on kasvavasti järjestetty yhteisiä harjoituksia.

Vuosina 2016–2019 puolustusministeri Jussi Niinistön johdolla laadittiin vauhdilla kahden- ja monenkeskisiä sotilaallisia puitesopimuksia ja yhteisymmärryspöytäkirjoja eri länsimaiden kanssa. Päänavaajana toimi aloitteellisesti Yhdysvallat, jonka kanssa puolustusministeriö solmi kahdenkeskisen aiejulistuksen puolustusyhteistyöstä vuonna 2016. Tätä seuraten vastaavanlaisia puolustusministeriön allekirjoittamia yhteistyöjärjestelyjä on tehty yhdeksän muun maan kanssa, joista etäisimmät ovat Japani ja Israel.

Kahdenvälisiä puolustusjärjestelyjä täydentää kolmikantayhteistyö Suomi–Ruotsi–Yhdysvallat ja Suomi–Ruotsi–Norja. Kaiken tämän päälle Suomi liittyi vuosina 2017–2018 Iso-Britannian, Saksan ja Ranskan johtamiin erillisiin puolustus- ja interventiojoukkoihin. On paljon harjoiteltavaa. Kahdenvälisten sotaharjoitusten pääkumppaneita ovat Ruotsin ja Yhdysvaltojen asevoimat. EU:n järjestämiin harjoituksiin ovat suomalaiset osallistuneet vähemmän.

Merkitykseltään ja mittakaavaltaan suurimmat kansainväliset sotaharjoitukset ovat olleet Naton operoimia. Esimerkiksi Pohjoisella Jäämerellä 2018 järjestettyyn Naton *Trident Juncture* -harjoitukseen osallistui 600 suomalaista sotilasta. Vuoden 2022 massiivisessa 30 000 sotilaan *Cold Reponse* -harjoituksessa oli mukana 680 suomalaista.

Harjoitustoiminnan julkilausuttuna tavoitteena on kansainvälisten yhteistyövalmiuksien ja avunvastaanottokyvyn kehittäminen. Harjoitustoiminnalla on myös signaalivaikutus. Suuret Nato-johtoiset harjoitukset ovat aina myös voimannäyttöä. Siksi ne ovat omiaan lisäämään jännitettä ja vastakkainasettelua harjoitusalueen lähiympäristössä ja myös laajemmin.

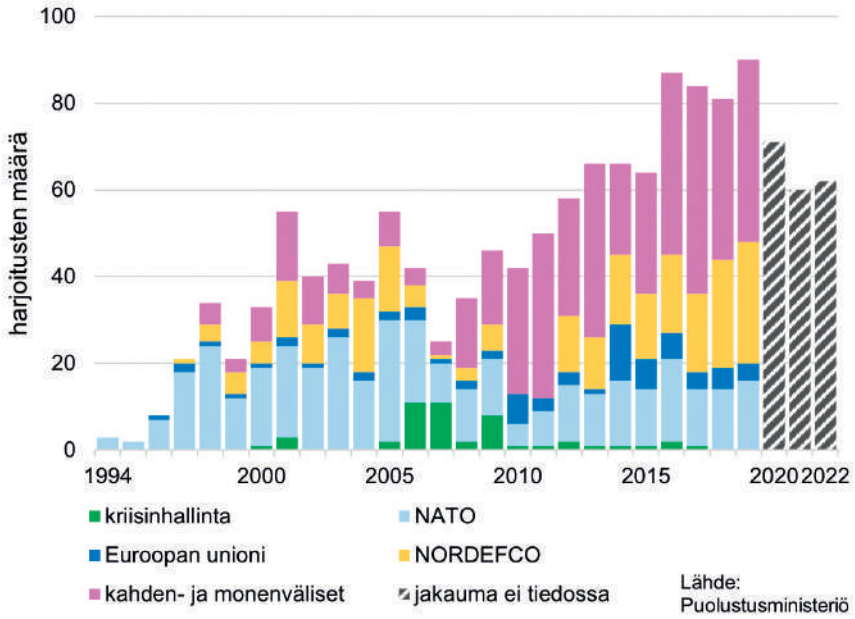
Suuret Nato-johtoiset harjoitukset ovat aina myös voimannäyttöä. Siksi ne ovat omiaan lisäämään jännitettä ja vastakkainasettelua harjoitusalueen lähiympäristössä ja myös laajemmin.

Vastapuolen sotaharjoitukset nähdään aina aggressiivisina, omat puolustuksellisina. Saksan ulkoministeri ja tuleva liittopresidentti Frank-Walter Steinmeier katsoi peiliin arvostellessaan vuonna 2016 Natoa ”sapelin kalistelusta”: ”Sotaharjoitusten sijaan meidän tulisi harjoittaa enemmän dialogia Venäjän kanssa.” Joidenkin arvioitsijoiden mielestä oli syntynyt ”Naton Saksa-ongelma”. Peiliin katsomisen paikkoja on monella puolella.

SUOMEN KANSAINVÄLINEN SOTILASYHTEISTYÖ

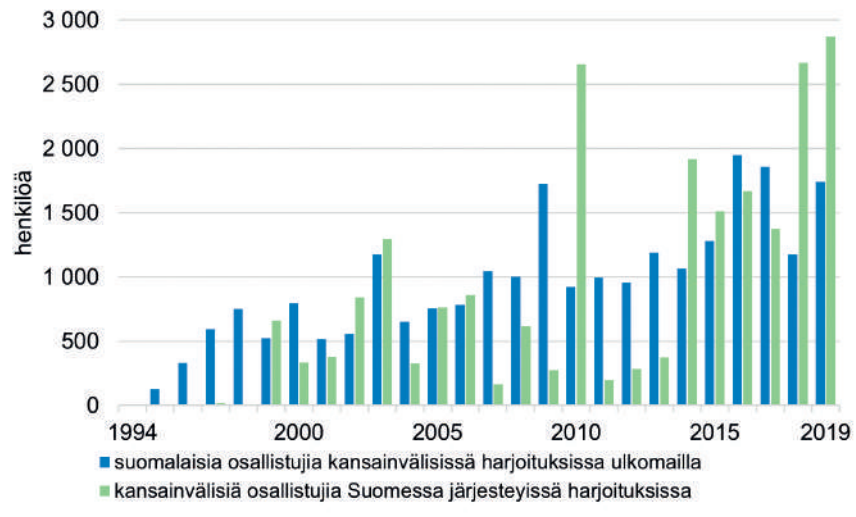
Yhteistyöjärjestely	Suomen liitty-minen
Kansainvälisten järjestöjen puolustusyhteistyö	
Naton kumppanuusyhteistyö	1994
EU:n yhteinen turvallisuus- ja puolustuspolitiikka	1995
Monenväliset järjestelyt	
Pohjoismainen puolustusyhteistyö NORDEFCO	1994
Brittien johtama puolustusjoukko JEF	2017
Saksan johtama puolustusryhmä FNC	2017
Ranskan interventiojoukko EI2	2018
Kahden- ja kolmenkeskiset puolustusasiakirjat	
Suomi-Yhdysvallat	2016
Suomi-Britannia	2016
Suomi-Viro	2017
Suomi-Puola	2017
Suomi-Saksa	2017
Suomi-Ruotsi	2018
Suomi-Ranska	2018
Suomi-Norja	2018
Suomi-Japani	2019
Suomi-Israel puolustusmateriaaliyhteistyö	2019
Suomi-Ruotsi-Yhdysvallat	2018
Suomi-Norja-Ruotsi	2020

Suomen osallistuminen kansainvälisiin sotaharjoituksiin 1994–2022

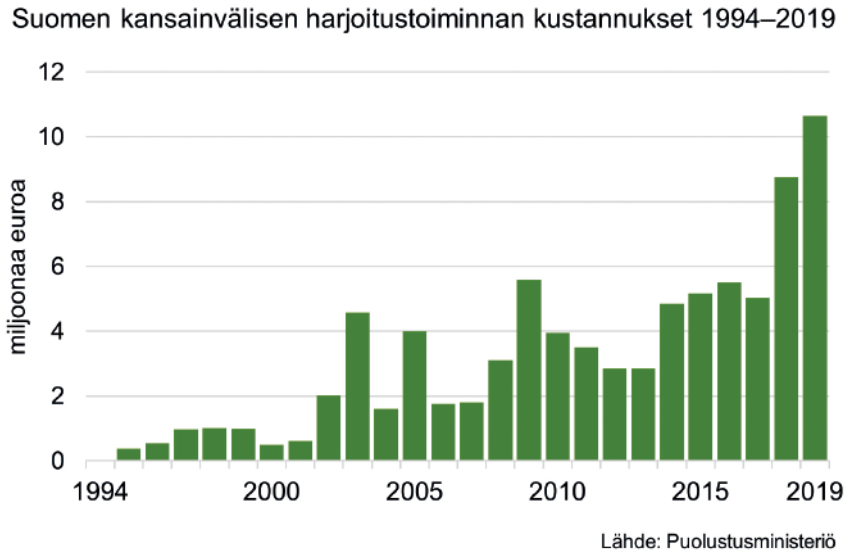

Lähde: Puolustusministeriö

Suomalaisten osallistuminen kansainvälisiin sotaharjoituksiin 1994–2019

Lähde: Puolustusministeriö

Suomi solmi Naton kanssa myös isäntämaasopimuksen vuonna 2014 vahvistettuine menettelytapoineen. Nato teki asiassa aloitteen. Asiakirja vastaa sotilasliiton standardeja ja toimintatapoja samanlaisissa järjestelyissä muissa maissa. Mistä on kysymys?

Isäntämaasopimuksella määrätään, miten Suomi konkreettisesti tukee maahan tulevia Nato-joukkoja sekä rauhan että sodan aikana. Sopimus ei sinällään velvoita Suomen alueen antamista sotilasliiton käyttöön, mutta se luo edellytykset Naton asevoimien läsnäololle ja sotilaallisille toimille, jos niin päätetään, puhutaan sitten maahantulosta, tukikohtien perustamisesta ja satamien, lentokenttien, ilmatilan tai maa- ja merialueiden käytöstä.

Sopimuksen artiklassa 1.2 määritellään, millaisia Naton sotilaallisia toimia Suomi isäntämaana maaperällään tarvittaessa tukee:

> ”Sotilastoimet kuten harjoitukset, koulutus, operaatiotestit ja vastaavat; taistelutoiminnot, mukaan lukien hyökkäys (*including attack*), joukkojen siirrot, huolto ja järjestelytoimet, jotka tarvitaan taistelutavoitteiden saavuttamiseksi.”

Isäntämaasopimus on yhteisymmärryspöytäkirja (*Memorandum of Understanding*), ei valtiosopimus, jonka vuoksi sitä ei koskaan tuotu eduskunnan hyväksyttäväksi. Se on kuitenkin katsottu niin merkittäväksi kansainväliseksi hallintosopimuksesi, että se liitettiin Suomen säädöskokoelmaan, tosin vain alkuperäisellä kielellään englanniksi.

Ruotsissa vastaava isäntämaasopimus hyväksyttiin valtiopäivillä, joka lisäsi siihen varaumia. Saattaa olla, että eduskuntakäsittelyssä olisi myös tehty varaumia ainakin 1.2 artiklaan. Tämän voidaan tulkita olevan ristiriidassa Suomen allekirjoittamien valtiosopimusten ja hallitusohjelmakirjausten kanssa, joiden mukaan Suomi ei salli alueensa käyttämistä vihamielisiin (hyökkäys) tarkoituksiin muita valtioita vastaan. Isäntämaasopimus ei myöskään kirjaimellisesti sulje Suomea pois ydinaseiden tuki- tai käyttöalueena.

Ongelmakohta on myös isäntämaasopimuksen liitteessä E, jossa tukitoimien katsotaan käynnistyvän, kun asiasta on yhdessä sovittu tai Nato siitä ilmoittaa. Naton joukot Suomessa toimisivat Nato-komentajan alaisuudessa. Ex-oikeusministerin ja oikeusasiamiehen Jacob Södermanin mukaan isäntämaasopimus pitäisi arvioida eduskunnan perustuslakivaliokunnassa, mikäli siinä vieraan vallan, vaikka liittosuhteisenkin, Suomen maaperällä olevaa sotavoimaa ei automaattisesti alisteta Suomen sotilasjohdolle.

Isäntämaasopimuksen mukaan Naton tukitoimien katsotaan käynnistyvän, kun asiasta on yhdessä sovittu tai Nato siitä ilmoittaa ja Naton joukot Suomessa toimisivat Nato-komentajan alaisuudessa.

Erkki Tuomioja toimi ulkoministerinä isäntämaasopimusta hyväksyttäessä. Hän on todennut kirjassaan *Suomi ja Nato* (2022) samaa kuin Söderman:

> ”Jälkeenpäin asiakirjaa tarkasteltuani on selvää, että niitä pitkälle meneviä oikeuksia, joita asiakirjan perusteella Nato-joukot kutsuttuinakin saavat toimiessaan Suomessa, ei voi niille antaa ilman, että se perustuisi todennäköisesti perustuslain säätämisjärjestyksessä hyväksyttyyn lainsäädäntöön.”

Isäntämaasopimus ei sinällään liu’uta Suomea kohti Naton jäsenyyttä. Se edistää kumppanuustavoitteita, mutta ei tuo turvatakuita eikä velvoita Suomea osallistumaan liittokunnan puolustamiseen tai antamaan omaa aluetta sen käyttöön.

Epäilemättä sopimus kuitenkin edesauttaa Suomen mahdollista Nato-jäsenyyttä luomalla käytännön yhteistyötä, jota sotilaallinen liittoutuminen edellyttää.

Nato-yhteistyön tiivistymien on ollut käytännönläheistä ja toiminnallista. Suomi on vuosi vuodelta hivuttautunut sotilasliiton kylkeen pienin askelin asevoimien teknisen ja jokapäiväisen yhteistyön kautta ja myös koulutuksen ja materiaaliyhteistyön avulla.

Suomi on vuosi vuodelta hivuttautunut sotilasliiton kylkeen pienin askelin asevoimien teknisen ja jokapäiväisen yhteistyön kautta.

Naton ja Suomen asevoimien yhteensovittamisen ja isäntämaasopimuksen kaltaisten järjestelyjen tehtävä on varmistaa, että mahdolliselle sotilaalliselle liittoutumiselle ei muodostu käytännön esteitä. Tätä täydentää tiivis harjoitustoiminta ja kriisinhallintaoperaatioihin osallistuminen. Aste-ero jatkuvasti syventyneen kumppanuuden ja Naton täysjäsenyyden välillä on puolustusvoimien tasolla pienentynyt vuosi vuodelta, ja nykyisin se on hävinnyt lähes olemattomiin.

Ollaanko tilanteessa, jossa Suomen puolustusvoimat ovat käytännössä täysin yhteensovitettu Nato-maiden asevoimien kanssa? Puolustushallinto on ikään kuin Naton jäsen, mutta Suomen tasavalta ei sitä ole. Onko täysin väärin sanoa, että Suomi on liitossa Naton kanssa, vaikka maa ei ole liittoutunut Natoon?

Onko täysin väärin sanoa, että Suomi on liitossa Naton kanssa, vaikka maa ei ole liittoutunut Natoon?

17. PIENET VIHREÄT MIEHET MUSTALLA ASIALLA

Pienet hiljaiset ja kohteliaat vihreät miehet ilmestyivät Simferepolin kansainväliselle lentokentälle 28. helmikuuta 2014. Viikossa nämä maastopukuihin naamioituneet, ilman kansallisia tunnuksia operoivat sotilaat olivat vallanneet koko Krimin niemimaan. Maailma haukkoi henkeään. Mitä tapahtui?

Pika pikaa Krimillä järjestettiin kansanäänestys, jossa 96,6 prosenttia äänioikeutetuista antoi tukensa Krimin liittämiseksi Venäjän federaatioon. Että, sillä lailla. Venäjän presidentti Vladimir Putin piti kansanäänestyksen jälkeen Kremlissä palavan puheen valtiollisen duuman jäsenille. Hän muistutti, että Vladimir Suuri, Kiovan Venäjän hallitsija, oli vuonna 988 vallannut Krimin ja ottanut siellä Khersonesoksessa, lähellä nykyistä Sevastopolia kristillisen kasteen. Venäjän valtakunnasta tuli ortodoksinen.

Katariina Suuri oli uudemman kerran vallannut Krimin vuonna 1783. Sitä vastoin lyhyenläntä ukrainalainen Nikita Hruštšov siirsi onnettomasti, krimiläisiltä itseltään kysymättä, historiallisen niemimaan Venäjän neuvostofederaatiosta Ukrainan neuvostotasavaltaan vuonna 1954. Nyt oli jälleen suurten tekojen aika, ja tällä kertaa krimiläisiltä oli kansanäänestyksellä kysytty, vakuutti Vladimir Putin Suuri herkistyneitä kuulijoitaan, duuman jäseniä.

Ympäröivä maailma ei ollut herkällä tuulella. Se kauhistui. Krimin valtaus tuomittiin kansainvälisen oikeuden ja Ukrainan alueellisen koskemattomuuden loukkauksena. Kansanäänestystä pidettiin manipuloituna, miehityksen oloissa järjestettynä. Venäjää vastaan asetettiin talouspakotteita. Se erotettiin G8-ryhmästä ja yhteistyö kansainvälisissä järjestöissä alkoi takkuilla. Venäjään ei luotettu. Naton osalta jo pidempään hiipunut yhteistyö Venäjän kanssa lakkasi kokonaan.

Venäjä yritti puolustaa Krimin miehitystä väittämällä vihreitä miehiä ”itsepuolustusjoukoiksi”, jotka olivat tulleet paikalle vastatakseen krimiläisten hätään ja avunpyyntöihin. Heitä uhkasivat ”uusfasistit” ja Kiovan hallitus, joka oli poistamassa venäjän kielen aseman virallisena alueellisena kielenä. Sitä paitsi Kiovan hallitus oli laiton, länsimaiden valtaan nostama ja oli viemässä Ukrainan Natoon, minkä Venäjä koki eksistentiaaliseksi uhaksi.

Argumentit eivät vakuuttaneet. Totta, että venäläismielinen presidentti Viktor Janukovytš oli syrjäytetty suurmielenosoitusten jälkeen, kun hän oli hylännyt vuonna 2013 EU:n ja Ukrainan välisen assosiaatio- ja vapaakauppasopimuksen. Totta myös, että unionin sinipohjainen tähtilippu siivitti Kiovan Maidanin aukion kansannousua, joka ei ainoastaan halunnut eurooppalaisempaa Ukrainaa, vaan demokraattisempaa ja korruptiosta vapaata maata. Ukraina on myös ilmaissut halunsa liittyä Natoon ja sotilasliitto on valmis jäsenyyteen, mutta ilman ennalta asetettua aikataulua. Kaikki nämä faktat ovat kuitenkin Ukrainan sisäisiä asioita ja sen suvereenin päätösvallan alaisia.

Venäjä on kokenut uhaksi ja lännen masinoimiksi ns. värivallankumoukset entisissä neuvostotasavalloissa. Georgian ruusuvallankumous vuonna 2004, Ukrainan oranssikumous vuonna 2005 ja samana vuonna Kirgisian tulppaanikumous johtivat vallanvaihdoksiin ja mursivat kussakin maassa autoritaarisia valtarakenteita. Mutta ei naapurimaiden kumousten uhka Venäjälle ole ollut niinkään geopoliittinen kuin sisäinen valtapoliittinen.

Ukrainan eurooppalaistuminen ei ole Venäjää horjuttava Naton vuoksi, vaan demokratian ja avoimen yhteiskunnan vuoksi. Eikä demokratian uhka kohdistu Venäjään ja sen kansaan, vaan maan valtarakenteisiin. Venäjän eliitin, ”kleptokratian”, voimaministeriöiden ja oligarkien vitaali etu on pitää autoritaariset hallinnot voimassa naapurissa, muutoin värikumous uhkaa Venäjää itseään. Maailma on integroitunut ja avoin, kansanvalta ja oikeudentunto leviävät yli rajojen.

Venäjä on pudonnut kyydistä. Sen toimet ovat seurausta omasta kyvyttömyydestä löytää menestyksekkäästi paikkaansa globalisoituvassa maailmassa. Lähtökohtaisesti maa on suurvalta, mutta kutistumalla sisäänpäin, se uhkaa jäädä yksin. Onko Venäjällä muita todellisia liittolaisia kuin asevoimansa? Sitä se käyttää ja kutistuu entisestään. Putinin ainoa liittolainen, Valko-Venäjän Aleksander Lukashenko, on hänkin enemmän laskelmoiva kuin uskollinen.

Venäjä on luonut käsitteet suvereeni demokratia ja oman tien politiikka, mutta tämä ei ole uskottavaa. Euroopassa, jossa maailman pienentyessä valtioiden väliset rajat ovat menettämässä merkitystään, Venäjä yrittää epätoivoisesti kontrolloida enklaavia sieltä ja rajamaata täältä, ja palauttaa paloja entisestä imperiumistaan. Sillä ei tosiasiassa ole merkitystä yhdentyvässä maailmassa. Näin ei luoda yhteistä, kestävää turvallisuutta.

Venäjä yrittää epätoivoisesti kontrolloida enklaavia sieltä ja rajamaata täältä, ja palauttaa paloja entisestä imperiumistaan.

Presidentti Sauli Niinistö joutui toteamaan Krimin miehityksen jälkeen vuonna 2014: ”On sellainen tunne, että olemme kylmän sodan partaalla. Sellainen kehitys ei kylläkään ole kenellekään hyväksi. Päinvastoin.”

Uuden Euroopan haaveet ja saavutukset kolmenkymmenen vuoden takaa murenivat pala palalta. Kansainvälinen jännitys kiristyi ja suurvaltojen sopimat asevalvontajärjestelyt purkautuivat toinen toisensa perään. Venäjä keskeytti tavanomaista aseistusta Euroopassa (TAE) koskevan sopimuksen toimeenpanon. Yhdysvallat vetäytyi keskipitkänmatkanohjuksia (INF) koskevasta sopimuksesta sekä tärkeimmästä luottamusta lisäävästä *Open Sky* -sopimuksesta. Euroopan turva-arkkitehtuurin ydin, ETYJ, tuli hedelmättömien ja raatelevien kiistojen foorumiksi. Ei ollut yhteistä käsitystä turvallisuudesta.

Presidentti Niinistö on yrittänyt tasapainoilla idän ja lännen suhteiden kiristyessä. Hän on puhunut Suomen turvallisuuden neljästä pilarista. Ne ovat kansallinen puolustus, läntinen integraatio, Venäjä-suhteet sekä YK ja -kansainvälisen järjestelmän sääntöpohjaisuus. Hän totesi suurlähettiläspäivillä eduskunnan pikkuparlamentissa vuonna 2015:

> ”En näe muuta vaihtoehtoa kuin sen, että vahvistamme näitä pilareita. Etumme ei olisi turvautua vain yhteen pilariin, vaikka se näyttäisi kuinkakin hienolta.”

Määrätietoisesti presidentti Niinistö on ollut valmis nojaamaan, mutta ei alistumaan yhteenkään pilareista. Päällimmäisenä on kaikissa tilanteissa varmistaa Suomen oma turvallisuus. Siksi kaikki toimet, jotka lisäävät lähiympäristömme vakautta ja lieventävät vastakkainasettelua, ovat tarpeen.

Krimin miehityksen jälkeen presidentti Niinistö otti rohkean askeleen. Ensimmäisenä läntisenä johtajana hän tapasi presidentti Putinin Sotšissa avatakseen dialogia ja vähentääkseen vastakkainasettelua. Lehdistö kritisoi ja palatessaan Niinistö sai lentokentällä vastaansa kysymyksen, onko Suomi jossain epäselvässä idän ja lännen välitilassa. Vastaus oli yksiselitteinen:

> ”Me olemme EU-liittoutunut maa. Asia on täysin selvä. Se on selvä meille, se on selvä muille EU-jäsenille ja se on selvä myös Venäjälle. Mutta se, että kuuluu jäsenenä Euroopan unioniin ei tarkoita sitä, etteikö ole naapuruussuhteita, joita myös on ylläpidettävä, vaikkei naapuri olisikaan jäsen.”

Paasikiveläinen pikkuvaltiorealismi oli kuultavissa presidentti Niinistön haastattelusta The Guardian -lehdelle marraskuussa 2014:

> ”Me emme voi muuttaa maantiedettä. Meillä on yli 1 300 kilometriä pitkä raja Venäjän kanssa. Se on enemmän kuin kaikkien muiden EU-maiden vastaavat rajat yhteensä. Nato-Venäjän raja kaksinkertaistuisi, jos Suomi liittyisi. Meidän täytyy olla tästä tietoisia.”

Oppositiojohtaja ja tuleva pääministeri Juha Sipilä tuki presidentin näkemystä ja kiteytti keskustapuolueen pitkän linjan Aamulehdelle marraskuussa 2014:

> ”Emme näe syytä Natoon liittymiselle, vaan liittoutumattomuus on Suomen paras valinta. On tärkeää, että Itämerestä ei tule Naton sisämerta. Ruotsin ja Suomen yhdessä muodostama liittoutumaton vyöhyke on maapallon turvallisin kolkka.”

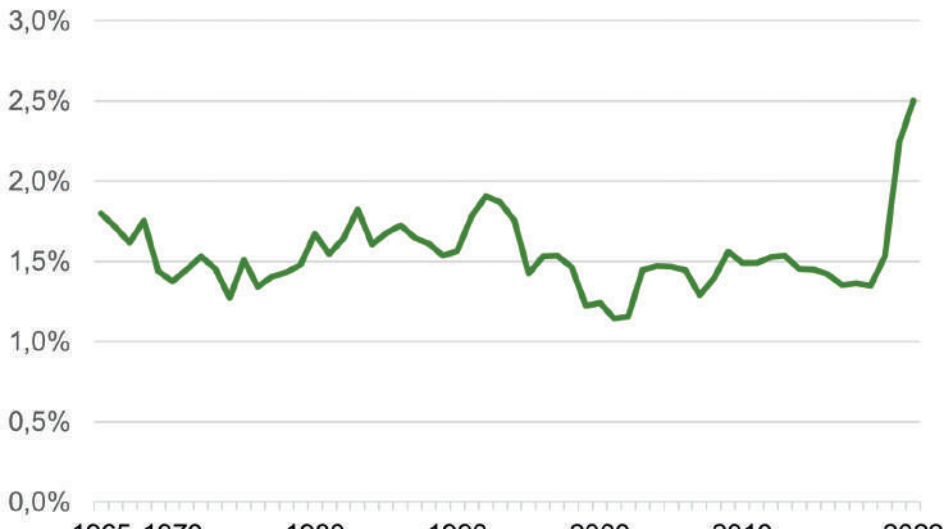
Juha Sipilä:
”Ruotsin ja Suomen yhdessä muodostama liittoutumaton vyöhyke on maapallon turvallisin kolkka.”

Onko Suomi liittotumaton vai sotilaallisesti liittotumaton – tämä turvallisuuspoliittisen jargonin munkkilatina – ei ole olennaista. Se on olennaista, että Sipilälle ja keskustalle Nato ei ole tila, johon päästään tai ei päästä, vaan se mitä liittoutuminen merkitsee turvallisuuden kannalta.

Sekä Sipilälle että Niinistölle oli selvää, että kaikissa oloissa oma puolustus on Suomen turvallisuuden ydinasia. Näin oli ollut niin kylmän sodan vastakkainasettelun purkauduttua kuin sen jälkeenkin.

Ruotsi toimi toisin. Se supisti asevoimiaan, purki alueellisen puolustusjärjestelmänsä ja lakkautti asevelvollisuuden vuodesta 2009 lähtien. Pääpainoksi tuli kansainväliseen kriisinhallintaan osallistuminen. Suomi ei luopunut alueellisesta puolustuksestaan eikä purkanut asevelvollisuutta. Kuten presidentti Tarja Halonen 2004 totesi Helsingin Sanomille:

Suomen puolustusmenot bruttokansantuotteesta 1965–2022

Lähde: SIPRI, puolustusministeriö

> ”Meillä on aika iso alue, ja ollaan sellaisessa geopoliittisessa tilanteessa, ettei me ihan tällaista ruotsalaista liikettä voida tehdä, jättää puolustusta naapurien varaan.”

Diplomaattinen tilannearvio tai ei, mutta presidentti Halonen tarkasteli Suomen asemaa perinteisen realistisesta näkökulmasta. Suomi ei halua profiloitua militaristisena maana, mutta puolustuksen riittävästä tasosta on pidetty kiinni. Puolustuspoliittisissa linjauksissa on laajalla yhteisymmärryksellä hyväksytty se, että puolustusmenot pidetään alle 1,5 prosenttia kansantuotteesta. Näin on toimittu viimeiset puoli vuosisataa ja pitkällä jänteellä menotrendi on ollut pikemminkin laskeva kuin nouseva.

Puolessa maailman itsenäisistä valtioista varustelumenot ovat alle 1,5 prosenttia bruttokansantuotteesta. Tuo 1,5 prosentin osuus on kriittinen raja myös Euroopan unionissa, sillä puolet jäsenmaista on sijoittanut aseisiin sitä vähemmän.

Varustelumenot BKTsta (%) EU-maissa 2019

Irlanti	0,3	Suomi	1,5
Luxemburg	0,6	Kypros	1,6
Malta	0,6	Kroatia	1,7
Itävalta	0,7	Slovakia	1,8
Belgia	0,9	Portugali	1,9
Ruotsi	1,1	Ranska	1,9
Slovenia	1,1	Latvia	2,0
Espanja	1,2	Liettua	2,0
Tsekki	1,2	Puola	2,0
Unkari	1,2	Romania	2,0
Alankomaat	1,3	Viro	2,1
Saksa	1,3	Kreikka	2,6
Tanska	1,3	Bulgaria	3,2
Italia	1,4		

Lähde: SIPRI Yearbook 2020

Suomi on kuitenkin tänään yksi maailman nopeimmin varustautuvista maista. Puolustusbudjetti nousi vuonna 2021 yli 50 prosenttia, ja pysyy korkealla tasolla ainakin puoli vuosikymmentä. Olemme vahvasti kilpavarustelun kierteessä mukana. Muuallakin, ainakin Euroopassa, puolustusmenot ovat nousussa Ukrainan tilanteen vuoksi.

Puolustusmenojen osuus Suomen bruttokansantuotteesta nousee pysyvästi yli kahden prosentin. Vuodeksi 2022 arvio on jo 2,5 prosenttia. Tällä tasolla se säilyy koko kehyskauden vuoteen 2025.

Euroopan unionissa Suomi on noussut sotilasmenojen osalta keskikastista aivan kärkeen, kolmen eniten varustautuvan maan joukkoon. Suomi jää Bulgarian ja Kreikan jälkeen, mutta lyö reippaasti kaikki muut. Suomi tulee sotilasmenoillaan ylittämään reilusti Nato-maille asetetun tavoitetason kaksi prosenttia kansantuotteesta, mitä valtaenemmistö Nato-maista ei ole tähän mennessä noudattanut.
Uusien hävittäjien hankinta on ollut suurin yksittäinen syy Suomen puolustusmenojen rajulle nousulle – ja nyt sitten Ukrainan sota.

18. 24. HELMIKUUTA 2022

”Arvoisa puhemies! Tämä on musta hetki Euroopan historiassa. Todistamme avointa hyökkäystä täysivaltaista YK:n jäsenvaltiota vastaan, itse asiassa perustajajäsentä vastaan.
Puhemies! Usko ihmiseen horjuu. Eino Leinon sanoin:

’On monta uskoa päällä maan,
ne toinen toistaan kiittää,
mut laulajalla yks usko on vaan,
se hälle saapi riittää:
Sen verran mi meissä on lempeä,
sen verran meissä on iäistä
ja sen verran meistä myös jäljelle jää,
kun päättyvi päivä tää.’

Puhemies! Paha ottaa nyt tilaa. Paljon, paljon ihmisiä kuolee. Minä olen sanaton. Vähemmillä sanoilla kysyy enemmän. Hiljaisuus on hengen kieltä.”

Eduskunnan täysistuntosali oli hetken täysin hiljaa. Puhemies Matti Vanhanen oli antanut minulle torstain kyselytunnilla puheenvuoron, mutta hallituksen jäsenistä kukaan ei vastannut puheenvuorooni. Jaoimme yhteisen tuskan vaikenemalla.

Olin itkenyt edellisenä iltana kotonani. Itkenyt katkerana ja toivottomana. Niin paljon meni kerralla murskaksi. Uskoni ihmiseen, ihanteisiini, elämään – kaikki mureni. Olin saanut tietää, että Ukrainan rajalla massiivista sotaharjoitusta käyvien venäläisdivisioonien joukkoon oli ilmaantunut siirrettäviä terveysasemia ja lääkintähenkilökuntaa. Olin saanut tietää, että Venäjän suurlähetystön katolta Kiovassa on laskettu Venäjän lippu. Itkin.

”Naamiot on riisuttu. Sen alta paljastuvat sodan kylmät kasvot.” Kalvakkana ja vakavana tasavallan presidentti Sauli Niinistö vastasi lehdistön kysymykseen, miten luonnehtia presidentti Putinia. Eikä syyttä. Avoin hyökkäys YK:n täysivaltaisen jäsenvaltion kimppuun on räikeä YK:n peruskirjan ja kansainvälisen oikeuden loukkaus.

Torstai 24. helmikuuta vuonna 2022 vavahdutti maailman. Me kaikki todistimme brutaalia hetkeä. Venäjän täysmittainen hyökkäys Ukrainaan muutti perustavalla tavalla globaalin turvallisuusympäristön. Kylmän sodan jälkeen 1990-luvulla luotu eurooppalainen turva-arkkitehtuuri mureni kertaiskulla. Sen perusperiaatteet kansallisesta suvereniteetista, alueellisesta koskemattomuudesta ja jakamattomasta turvallisuudesta menettivät Venäjän aggression seurauksena merkityksensä. Jäljelle jäi raaka aseellinen voima.

Seuraamme käsittämätöntä näytelmää. Presidentti Putin on nähnyt suurta vaivaa perustellakseen maailmalle, kuinka ukrainalaiset ovat itse asiassa venäläisiä. ”Olemme samaa kansaa”, meille avataan historiaa ja vakuutellaan. Jos näin olisi, niin miksi ylipäällikkö Putinin käskystä Venäjän armeija pommittaa omaa kansaansa, tuhoaa omia kaupunkejaan ja ajaa omia ihmisiä miljoonittain pakoon kotiseuduiltaan?

Ennen hyökkäystä Ukrainaan Putinin hallinto haikaili länneltä turvatakuita. Se vetosi ETYJn periaatteisiin yhteisestä turvallisuudesta, jossa omaa turvallisuutta ei haeta naapurin kustannuksella. Kun Venäjän armeija nyt murskaa Ukrainaa, kuka silloin on turvatakuiden tarpeessa ja mitä yhteinen turvallisuus tarkoittaa? Venäjän sotaretken tuloksena yhteinen turvallisuus on muuttunut yhteiseksi turvattomuudeksi.

Mitä vastaan Venäjä turvatakuita tarvitsee? Kyllä, Ukrainan eurooppalaistuminen on Venäjälle uhka. Ihmisoikeudet ja demokratia eivät tosin ole turvallisuusriski Venäjälle ja sen kansalle, mutta ne uhkaavat Venäjän autoritaarisia valtarakenteita. Siksi ukrainalaisten vastarinta ei ole vain itsepuolustusta, vaan he puolustavat samalla venäläisten oikeutta demokratiaan.

Tämä merkitsee väistämättä Venäjän nykyhallinnon loppua – ennemmin tai vielä ennemmin. Maanpakoon ajettu venäläinen liikemies ja pitkään vankilassa istunut Putinin vannoutunut vastustaja Mihail Hodorkovski totesi varmana: ”Ei ole epäilystäkään siitä, että Putin on järjettömällä päätöksellään nopeuttanut loppunsa alkua.”

Hänen mukaansa muutoksen tekevät venäläiset itse, eivät kaikkialla vainuavat ulkomaiset agentit. Putinin aika on ohitse. Hodorkovksi oli pitkään epäillyt, vaihtuisiko valta Venäjällä koskaan niin, että hän pääsisi kotiin. ”Nyt olen varma siitä.”

Se mikä jää, on Venäjän kansa ja maa, joka on pysyvästi Suomen naapuri – ja meidän pitää tulla toimeen keskenämme. Presidentti Putinin häikäilemätön hyökkäys Ukrainaan on kuitenkin muuttanut Suomen ja suomalaisten suhtautumisen nyky-Venäjään. Kansalaiset kokevat turvallisuutensa horjuvan. Sitä ei helpota, vaikka kuinka vakuutetaan, että suoraa uhkaa Suomeen ei ole.

Täysin riippumatta siitä kuinka Ukrainan sota päättyy, suomalaisten syvämuistiin jää avohaava siitä, kuinka Venäjä teki täysmittaisen hyökkäyksen naapurimaahansa. Kumpujen yöstä purkautuu suomalaisten muistikuviin traaginen oma kohtalomme: talvisota, jossa pieni maa jäi yksin taistelemaan olemassaolostaan torjuakseen suuren naapurin maahantunkeutumisen.

Täysin riippumatta siitä kuinka Ukrainan sota päättyy, suomalaisten syvämuistiin jää avohaava siitä, kuinka Venäjä teki täysmittaisen hyökkäyksen naapurimaahansa.

Ainakin yhdeltä osin talvisotamme muistuttaa Ukrainan sotaa. Stalin arvioi Suomen helpoksi valloituskohteeksi maan ollessa sisällissodan jäljiltä pahasti kahtiajakautunut. Putin myös arvioi Ukrainan jakautuneen kahtia.

Talvisodan ihme todisti Stalinille, että haastettaessa kansakunnan olemassaolo, suomalaiset olivat yhtä. Putin todistaa nyt samaa. Ukrainalaisten kansallinen identiteetti on täysin toista kuin koskaan aikaisemmin maan historiassa. Kansakunta on saanut tulikasteensa.

Talvisotaa voidaan luonnehtia Venäjän keisarikunnan hajoamisprosessin viimeiseksi jälkijäristykseksi. Aivan samoin Ukrainan sota on Neuvostoliiton hajoamisen viimeisin kuolinkouristus. Ukraina on lunastanut paikkansa kansakuntana kansa-

kuntien joukossa. Isovenäläisten johtama itäslaavien yhtenäisvaltio on historiaa. Siihen ei ole paluuta. Vähävenäläiset (ukrainalaiset) ovat oman tiensä valinneet.

Isovenäläisten johtama itäslaavien yhtenäisvaltio on historiaa. Siihen ei ole paluuta. Vähävenäläiset (ukrainalaiset) ovat oman tiensä valinneet.

Samoin ovat isovenäläisetkin valinneet oman tiensä ja yksinolon. Putin uhoaa, ettei Venäjä aio koskaan enää olla riippuvainen lännestä. Samaa vannotetaan Euroopassa, emme halua olla riippuvaisia Venäjästä. Pitkässä juoksussa kumpikin taho on väärässä. Maailmaa pienenee väkisin ja maantiede sitoo.

Euroopan neuvoston parlamentaarinen yleiskokous piti ylimääräisen istunnon Strasbourgissa 13. maaliskuuta 2022. Yksimielisesti 216–0 kokous halusi Venäjän vetäytyvän maanosan johtavasta ihmisoikeusjärjestöstä, Euroopan neuvostosta. Venäjän lippu laskettiin alas Euroopan neuvoston jäsenvaltioiden lippurivistä. Venäjä erosi järjestöstä.

Venäjän valtuuskunnan puheenjohtaja ja duuman varapuhemies Pjotr Tolstoi käytti pateettisen puheenvuoron: ”Jätämme järjestön, emmekä tule koskaan takaisin.” Vastasin hänelle Suomen valtuuskunnan puheenjohtajana:

> ”Pjotr, olet väärässä. Te tulette takaisin, sillä Venäjän kansa jakaa yhteiset arvomme ihmisoikeuksista, demokratiasta ja oikeusvaltiosta. Putinin aika käy vähiin. Sen jälkeen on vain yksi sana: Anteeksi, anteeksi ukrainalaiset, anteeksi venäläiset, anteeksi koko maailma.”

Jatkoin puhettani puistellen päätäni:

> ”Venäjä kääntää nyt selkänsä yhteiselle arvopohjallemme demokratiasta ja ihmisoikeuksista. Venäjän ja Euroopan väliselle rajalle lankeaa arvopohjainen rautaesirippu. Mikä surkeinta, tämä raja on Suomen itäraja.”

Tolstoi vastasi Moskovasta antaessaan haastattelun brittiläiselle ITV-televisiokanavalle:

> ”Suomi on täynnä hyttysiä. Jos Suomi liittyy Natoon, Venäjä takaa turvallisuutensa niin, ettei yksikään hyttynen halua lentää Suomesta rajallemme. Venäjä siirtää sinne riittävästi ohjuksia.”

Kollegani Pjotr Tolstoin uhkailu satutti. Kuinka maailmankuulun kirjailijan ja pasifistin, Leo Tolstoin, pojanpojanpojanpojasta on voinut tulla näin sotaisa. Mutta Pjotrin sanojen vaikutus on päinvastainen kuin oli tarkoitus. Yhtä vähän vakuutti Venäjän ulkoministeriön päätiedottajan Maria Zaharovan lausunto, jossa tämä totesi Suomen ja Ruotsin liittymisen Natoon johtavan Venäjän poliittisiin ja sotilaallisiin vastatoimiin. Tällaiset venäläispuheenvuorot kääntävät kyllä pään. Tähän asti olemme olleet vakuuttuneita, että Suomeen ei kohdistu suoraa sotilaallista uhkaa, mutta Tolstoin ja Zaharovan lausunnot realisoivat uhan.

Venäjän lippu poistettiin Euroopan neuvoston jäsenvaltioiden lippurivistä 13. maaliskuuta 2022.

19. SUOMI JA RUOTSI YHTÄ JALKAA?

”Suomen ja Ruotsin liittyminen Natoon johtaa poliittisiin ja sotilaallisiin vastatoimiin”, kerrotaan meille Moskovasta. Voiko asian selkeämmin sanoa? Suomen ja Ruotsin kohtalonyhteys on ilmeinen.

Venäjän hyökkäys Ukrainaan heikentää turvallisuutta koko Euroopassa. Myös Pohjolan balanssi on uudessa kulmassa. Sekä suomalaiset että ruotsalaiset päättäjät ovat vakavan paikan edessä. Liittoutuako sotilaallisesti vai ei? Ruotsissa on kyse vuoden 1812 perinnöstä ja poikkeuksellisen onnistuneesta puolueettomuuspolitiikasta. Maa on elänyt Sveitsin ohella pidemmän rauhanjakson kuin yksikään toinen Euroopan maa koskaan.

Suomessa ja Ruotsissa ymmärretään, että tavoiteltavaa olisi toimia yhtä jalkaa. Periaatteessa vaihtoehtoja on neljä. Oheinen nelikenttä kuvaa asetelman.

Ruotsin Nato-jäsenyys \ Suomen Nato-jäsenyys		**Ei**	**Kyllä**
	Ei	Suomi-Ruotsi puolustusliitto?	reunavaltiopolitiikka
	Kyllä	anomalia	Nato-jäsenyys, *Nordic Model*?

Sekä Suomessa että Ruotsissa tunnistetaan kansainvälisen turvallisuusympäristön muutos. Sen taitekohta oli 24. helmikuuta. Nyt haetaan uusia ratkaisuja.

Sotilaallisen liittoutumattomuuden jatkamista puoltaisi Pohjolan vakaa turvallisuustilanne. Täällä ei ole suoraa sotilaallista uhkaa, eikä omin toimin haluta vakautta horjuttaa. Muistissa on presidentti Niinistön aiempi arvio Putinin näkemyksestä: ”Venäläiset ovat tehneet hyvin selväksi, että kun he nyt katsovat rajan yli Suomeen, he näkevät suomalaisia. Jos olisimme NATOssa, he näkisivät vihollisia.”

Ympäröivä todellisuus on kuitenkin muuttunut. Euroopan turvajärjestelmä ei ole entisensä. Euroopassa on käynnissä täysmittainen hyökkäyssota ja koko maanosa kokee yhteisen turvattomuuden. Venäjän hallinto on listannut Euroopan unionin vihollistensa joukkoon. Tarttis tehdä jotain!

Voisivatko Suomi ja Ruotsi jatkaa sotilaallista liittoutumattomuuttaan liittotumalla keskenään? Vanha ajatus pohjoismaisesta puolustusliitosta olisi mahdollista toteuttaa kahden kesken. Tämän ratkaisun etsikkoaika taisi kuitenkin mennä Suomen vuoden 2021 hävittäjähankkeen ratkaisun myötä.

”Ruotsin kauaskantoisin puolustusyhteistyö tapahtuu Suomen kanssa. Maantiede ja sotilasstrategiset realiteetit alleviivaavat tarvetta jatkaa ja syventää yhteistyötä.” Näin totesi Ruotsin puolustusministeri Peter Hultqvist ruotsalaisen Gripenin markkinointitilaisuudessa helmikuussa 2021. Ruotsin ilmavoimien esikuntapäällikkö Anders Persson kiteytti asian: ”Jos valitsette Gripenin, olisimme kuin yhdet ilmavoimat kahdella komentajalla”.

Suomi ei valinnut Gripeniä. Valittiin F-35 hävittäjät Yhdysvalloista. Suomen ja Ruotsin välille ei synnytetty yksiä ilmavoimia kahdella komentajalla. Samalla taidettiin jättää synnyttämättä Suomen ja Ruotsin puolustusliitto.

Geopolitiikasta johtuen Ruotsin turvallisuusratkaisut vaikuttavat enemmän Suomeen kuin Suomen ratkaisut Ruotsiin.

Nato-jäsenyysratkaisussa ovat teoreettisesti olemassa myös ne vaihtoehdot, että jompikumpi naapureista liittoutuu ilman toista. Geopolitiikasta johtuen Ruotsin turvallisuusratkaisut vaikuttavat enemmän Suomeen kuin Suomen ratkaisut Ruotsiin.

Kun Ruotsi päätti liittyä Euroopan unioniin, Suomi oli käytännössä pakkoraossa. Sen oli jätettävä saman tien oma jäsenyyshakemuksensa. Jos Ruotsi päättäisi liittyä Natoon ei ole epäilystä, mitä Suomi päättäisi. Jos jäisimme sotilasliiton ulkopuolelle, tilanne olisi melkoinen anomalia. Suomi joutuisi etsimään kansainvälisiä turvatakuita à la Itävallan valtiosopimus varmistaakseen turvallisuutensa.

Geopolitiikasta johtuen Ruotsin ei olisi välttämätöntä liittyä Natoon, vaikka Suomi sen tekisi. Ruotsi voisi jäädä liittoutumattomuuspolitiikkaansa hyödyntäväksi maaksi. Se olisi keskellä yhtenäistä Nato-aluetta, jonka kanssa sillä jatkuu tiivis kumppanuus. Vastaavassa asemassa Euroopassa ovat puolueettomat Itävalta ja Sveitsi.

Ruotsin geopoliittinen asema suhteessa Venäjään saattaisi itse asiassa kohentua. Tähän Ruotsin ex-pääministeri Göran Persson viittasi TV-haastattelussa 31. maaliskuuta 2022. Hänen mukaansa Suomen Nato-päätös ei voi olla päätös Ruotsin puolesta tehdä ”onneton turvallisuuspoliittinen valinta”.

Suomen kannalta on oleellisen tärkeää löytää samansuuntaisuus Ruotsin kanssa. Nato-jäsenyys ilman Ruotsia asettaisi Suomen erikoiseen reunavaltioasemaan suhteessa Venäjään. Palaisimmeko 1920-luvun reunavaltiopolitiikkaan? Tätä leimasi tiivistyvä sotilasyhteistyö Puolan ja Baltian kanssa, joiden geopoliittinen asema koettiin yhtäläiseksi.

Nelikentän viimeisin vaihtoehto on Suomen ja Ruotsin samanaikainen liittoutuminen Natoon. Pohjoismaat muodostaisivat sotilasliitossa yhtenäisen kokonaisuuden. Maat ovat jo valmiiksi olleet tiiviissä puolustusyhteistyössä muun muassa NORDEFCOn puitteissa. Olisiko jatkossa yhteistyön mallina norjalainen puolustuksellinen liittoutuminen itse asetettuine Nato-rajoitteineen?

Naton perussopimusta allekirjoitettaessa yksikään jäsenvaltio ei ole tehnyt siihen varaumia. Sen sijaan erilaisin sopimusjärjestelyin on Naton asevoimien läsnäololle asetettu rajoitteita riippuen jäsenvaltion tarpeista ja tilanteesta. Saksan jälleenyhdistymisen yhteydessä sovittiin, ettei entisen Itä-Saksan alueelle sijoiteta ulkomaisia joukkoja eikä ydinaseita. Samoin entisten Varsovan liiton maiden

alueille ei sijoiteta vakinaisia Naton tukikohtia. Kun siellä kuitenkin on Nato-maiden joukkoja, ne kiertävät vuorotellen kohdemaasta toiseen.

Kuten edellä mainittiin, Norja ja Tanska liittyessään Natoon kielsivät ydinaseet ja pysyvät Nato-tukikohdat alueellaan rauhan aikana. Norja rajasi pohjoisessa Ruijan ”ei-provokatiivisen” puolustuksen alueeksi, jossa ei sallita Naton sotaharjoituksia. Olisiko näistä lähtökohdista luotavissa erityinen Pohjolan malli, *Nordic Model*, yhteistyölle Naton rakenteissa. Sen alustana voisi toimia NORDEFCO.

Naton ja Venäjän välinen 1 500 kilometrin raja, joka on raja Pohjoismaihin, ei perustuisi vastakkainasetteluun, vaan puolustuksellisuuteen. Se raja olisi lähtökohtaisesti yhteistyön raja, joka puolin ja toisin koettaisiin vakaaksi ja turvalliseksi.

Suomen ja Ruotsin liittyminen Natoon ei näistä lähtökohdista olisi Venäjän legitiimien turvallisuusintressien kannalta ongelma. Venäjällä tiedetään hyvin se tiivis yhteistyö ja kumppanuus, joka asevoimien tasolla Suomen, Ruotsin ja Naton välillä vallitsee. Jotkut ymmärtävät sen jo liitoksi Naton kanssa, vaikka maat poliittisesti eivät sotilasliittoon kuulukaan.

Näistä syistä Venäjä ei reagoine sotilaallisella aggressiolla poliittiseen ratkaisuun, joka johtaa kahden Pohjoismaan yhtä jalkaa Nato-jäsenyyteen. Epäilemättä Venäjä ilmaisee poliittisesti pettymyksensä Pohjolan balanssin siirtyessä uuteen tasapainotilaan, mutta suurvalta katsoo tulevaisuuteen. Vihanpito koillisiin naapureihin nähden johtaisi yhteisen rajan muuttumiseksi vastakkainasettelun ja pysyvän jännityksen rajaksi. Se ei ole kenenkään intresseissä. Ydinkysymys on vakituiset Naton tukikohdat ja ydinaseet.

Suomi ja Ruotsi joutuvat ratkaisemaan liittyessään Natoon, sallitaanko ydinaseiden sijoittaminen niiden maaperälle. Suomen lainsäädäntö on tässä suhteessa ehdoton. Suomen ydinenergialain 4 §: ”Ydinräjähteiden maahantuonti samoin kuin niiden valmistaminen, hallussapito ja räjäyttäminen on Suomessa kielletty.” Voimassa oleva lain määräys on selkeä.

Nato-jäseninä Suomi ja Ruotsi joutuvat ratkaisemaan liittyvätkö ne järjestön ydinasepolitiikan ytimeen, ydinasesuunnittelu-ryhmään (*Nuclear Planning Group*). Tätä sotilasliiton ylintä ydinase-elintä johtaa aina amerikkalainen kenraali ja siihen ei esimerkiksi Ranska kuulu.

Naton pelotepolitiikka nojaa tavanomaisten aseiden ohella erityisesti ydinaseisiin. Niitä on Yhdysvalloilla, Ranskalla ja Britannialla. Viisi jäsenmaata – Belgia, Alankomaat, Italia, Saksa ja Turkki – isännöivät amerikkalaisia taktisia ydinaseita. Niiden kuljetus- ja laukaisulavetteina toimivat aina amerikkalaiset hävittäjät, kuten F-35. Perusolettamuksena on, että kaikki Nato-maat ainakin periaatteessa hyväksyvät taktisten ydinaseiden sijoittamisen maaperälleen.

Poikkeuksia on, sillä jotkin jäsenvaltiot ovat asettaneet omaehtoisia rajoituksia ydinaseille. Tanskan ja Norjan lisäksi Espanja, Islanti ja Liettua ovat kieltäneet ydinaseet maaperällään myös sotatilanteessa. Espanjan hallitus on pinttyneen kriittinen joka kerta, kun brittilaivasto tuo ydinaseita kuljettavia koneitaan Gibraltariin.

Ruotsin ja Suomen pääministerit Magdalena Andersson ja Sanna Marin.

20. EI VAI KYLLÄ?

Toimittaja toisensa perään soittaa kansanedustajalle. Mikä on kantanne Suomen Nato-jäsenyyteen: kyllä, ei, en osaa sanoa?

Klurps! Viimeistelen parhaillani kirjaa voidakseni vastata. En halua hetken mielijohteesta tai tarkoitushakuisesti muodostaa kantaani tähän Suomen turvallisuuspolitiikan suurstrategiseen kysymykseen. Kysehän on vuosisadan päätöksestä.

Ei vai kyllä?

”Kyllä”, sitä puoltaa pienen maan tarve saada kollektiivista suojaa, jos se joutuisi Ukrainan tavoin kohtaaman yksin hyökkäyksen tai sen uhan.

”Ei”, sitä puoltaa pienen maan ajautuminen sotilasliitossa osaksi mahdollista suurvaltavastakkainasettelua – ja rajamaana vielä etumaastoon ensi-iskun kohteeksi.

”En osaa sanoa”, mutta minusta tuntuu, että osaan sanoa.

Sen osaan sanoa, että Suomen Nato-kannanmuodostuksessa ei voida eikä pidä sivuuttaa Venäjää. Jäsenyyden kannattajille Venäjä ja sen toimet puhuvat jäsenyyden puolesta. Jäsenyyden vastustajille Venäjä ja sen toimet puhuvat jäsenyyttä vastaan. Yhteistä molemmille kannoille on huoli Suomen turvallisuudesta.

Presidentti Niinistö on toppuutellut kiihkoilua ja jyrkkää vastakkainasettelua Suomen Nato-jäsenyyskeskustelussa. Hän on peräänkuuluttanut malttia ja dialogia. Uuden vuoden puheessaan hän viisaasti kiteytti: ”Suomen turvallisuudesta ei soisi tulevan repivää riidan lähdettä.”

On kaksi koulukuntaa, joilla lähestyä Nato-jäsenyyskysymystä. Yksi pitää Suomen Nato-jäsenyyttä päämääränä, toinen keinona.

Ensimmäinen koulukunta katsoo Naton ikään kuin tilaksi, jonne ovi on auki tai kiinni. Puhutaan sisään pääsemisestä tai muutoin jäädään ulos rannalle. On ymmärrettävä oikea hetki, jolloin kammariin vilahtaa. Nyt voidaan vain harmitella, että tilaisuus jäi käyttämättä esimerkiksi Venäjän heikkouden aikana 1990-luvulla. Eteiseenkään ei pidä jäädä roikkumaan. Täysjäsenyys kaikilla kattauksilla on otettava vastaan, ettei myöhemmäksi vain jää joitain vielä avattavia ovia.

Toinen koulukunta arvioi Natoa ensisijaisesti keinona. Kysymys on Suomen turvallisuudesta ja kansakunnan suvereenista olemassaolosta. Tarjoaako sotilaallinen liittoutuminen vai liittoutumattomuus paremmat edellytykset ja pienemmät riskit pitää Suomi sotien ulkopuolella? Absoluuttista turvaa ei ole. Mitään ei menetetty, että Naton ovesta ei vilahdettu sisään jo 1990-luvulla. Olemme voineet elää vakaata rauhanjaksoa pisimpään Suomen historiassa toisen maailmansodan jälkeen. Naton ruokapöydässäkin istuttaessa on mietittävä, ottaako täyden kattauksen. Sotilasliiton koko arsenaali ydinaseet mukaan luettuna voi olla liian tuhti annos Suomen olemassaolon kannalta.

Tiedän, kumpaan koulukuntaan itse kuulun. Minä arvioin Nato-jäsenyyttä ensi sijassa siitä lähtökohdasta, mitä se merkitsee Suomen turvallisuudelle.

Presidentti Niinistö sanoi saman asian Helsingin Sanomille 14. huhtikuuta 2022:

> ”Haluan korostaa, että tässä tehdään nyt Suomen turvallisuuden kannalta ratkaisua. Se ei ole keneltäkään pois. Ratkaisu ei ole ketään vastaan. Se on meidän puolesta.”

Vahvistuuko turvallisuus Nato-jäsenyyden myötä? Naton takana oleva sotilasmahti ja siihen nojautuvat turvatakuut ovat vastaansanomaton pidäke ketä tahansa hyökkääjää vastaan. Mutta onko yhden pidäke toisen uhka?

Historia ei ainakaan kerro, että yhteenkään Nato-sopimuksen 5. artiklan piirissä olevaan maahan olisi hyökätty. Tosin Nato-maat Turkki ja Kreikka ovat varustautuneet hampaisiin asti toistensa muodostamaa uhkaa vastaan. Nato-jäsenyys lienee rauhoittanut kumpaakin.

Mutta historia kertoo, että Nato on hyökännyt ja tehnyt sotilasinterventioita oman alueensa ulkopuolella. Tosin jakautuneena. Jäsenvaltiolla ei ole pakkoa osallistua Naton sotilastoimiin. Velvoittavuus syntyy omasta tahdosta ja tarpeista.

Senkin historia kertoo, että Suomi ei tosiasiassa ole tähän asti tarvinnut 5. artiklan turvatakuita. Monet arvioivat, että jos Suomi liittyisi Natoon, niin 5. artiklan turvatakuut saattavat olla hyvinkin tarpeen. Vastakkainasettelun eskaloitumista pitää kaikin tavoin välttää. Se on Suomen elintärkeä turvallisuusetu.

Suomi ei tosiasiassa ole tähän asti tarvinnut 5. artiklan turvatakuita. Jos Suomi liittyisi Natoon, niin 5. artiklan turvatakuut saattavat olla hyvinkin tarpeen.

En ensimmäistä kertaa pohdi Suomen Nato-jäsenyyttä. Eduskunnassa käytiin 1990-luvun lopulla vilkas Nato-keskustelu. Pelättiin Suomen jäävän epämääräiselle harmaalle vyöhykkeelle Itä-Euroopan maiden hakeutuessa suojaan Naton kammareihin. Kirjoitin kirjassani *Nahkurin orsilla* (1998), että on kovin hämmentävää, kun puhutaan harmaista vyöhykkeistä, ongelmallisista viiteryhmistä, arvoyhteisöstä ja identiteetistä, Naton ovien sulkeutumisesta ja poissaoloista päätöksentekopöydissä. Mutta ei puhuta tärkeimmästä, turvallisuudesta.

Esitin kuusi kysymystä:

1. Varaudummeko turvallisuuden horjumiseen tavalla, joka itse horjuttaa turvallisuutta?

2. Haluammeko jyrkentää raja-aitaa itärajallamme?

3. Joudummeko sidoksiin konflikteihin, joiden osapuolia emme haluaisi olla?

4. Onko Suomi rinnasteinen itäisen Keski-Euroopan maihin turvatakuiden haikailijana?

5. Luovatko omat päätöksemme uusia sotilaallisia jakolinjoja ja vastakkainasettelua Eurooppaan?

6. Ovatko turvallisuusriskimme ensi sijassa muita kuin sotilaallisia?

Kirjassani pohdiskelin turvallisuuspoliittisen keskustelun jämähtämistä vanhoihin uomiin ja menneen todellisuuden ajatusmalleihin. Ei nähdä turvallisuusympäristön muutosta, eikä hahmoteta laajaa turvallisuuskäsitettä. On jumiuduttu kylmän sodan aikaiseen etupiiripolitiikkaan ja sen viholliskuviin. Mieleen tulevat vanhat kenraalit, joilla on taipumus suunnitella jo käytyjä sotia. Annetaan uusiin kysymyksiin vanhoja vastauksia. Johtopäätökset ovat loogiset, mutta eivät enää tästä ajasta.

> ”Tehokas turvallisuuspolitiikka edellyttää muutakin kuin valtion rajojen puolustamista ase kädessä vihollisarmeijaa vastaan. Todelliset turvallisuusriskit ja ulkoiset vaarat nyky-Euroopassa ovat aivan muita kuin valtioiden alueellista koskemattomuutta uhkaavia valloitussotia.”

Argumentointini kirjassa oli niin varma, että se herätti epäilyn argumentista. Kenraalit suunnittelevat käytyjä sotia? Olemme jumiutuneet vanhaan etupiiripolitiikkaan ja sen viholliskuviin? Alueellista koskemattomuutta uhkaavia valloitussotia?

Venäjän hyökkäys Ukrainaan horjutti perusrakenteita. Nyt kaivataan vanhoihin kysymyksiin uusia vastauksia. Tarvitaan loogisia johtopäätöksiä ja nimenomaan tässä ajassa.

Venäjän käynnistämä sota Ukrainassa on romuttanut keskinäisen luottamuksen eurooppalaisessa turvajärjestelmässä. Kun hyökkäys naapuriin voidaan perustella yhdellä tavoin, se voidaan tarvittaessa perustella toiseen suuntaan toisella tavoin. Perustelut löytyvät, jos päämäärä tiedetään. Jos yhteisiä pelisääntöjä rikkoo kerran, voidaan niitä rikkoa toisenkin kerran. Olemme menettäneet jakamattoman turvallisuuden ja saaneet yhteisen turvattomuuden. Kansainvälinen turvallisuusympäristö on muuttunut.

Nyt kaivataan vanhoihin kysymyksiin uusia vastauksia. Tarvitaan loogisia johtopäätöksiä ja nimenomaan tässä ajassa.

Vaikka suora sotilaallinen uhka Suomeen ei ole todellisuutta, niin tunne uhasta on. Ihmisten mielen muutos on myös perustavanlaatuinen muutos turvallisuusympäristössämme. Se vaikuttaa ratkaisevasti päätöksentekoon, elämmehän avoimessa demokratiassa. Kansalaismielipide Suomessa kääntyi kertaheitolla päälaelleen Nato-vastaisuudesta Nato-myönteisyyteen. Muutos on käsinkosketeltava, vaikka – kumma kyllä – yli 65-vuotiaat jätettiin monissa gallupeissa mielipidekyselyn ulkopuolelle. Kansakunnan neljäsosan näkemyksellä ei ole merkitystä?!

Olemme olleet tarkkoja, ettei ulkopuolelta käsin trollata ja vaikuteta mielipiteisiin Suomen Nato-kannanmuodostuksessa ja päätöksenteossa, ei ainakaan Venäjältä. Tässä on täysin epäonnistuttu. Ylivoimaisesti vaikuttavin trolli – ja vielä venäläinen – on ollut presidentti Putin. Hänen toimensa muokkasivat ratkaisevasti suomalaisten mielipiteet Nato-jäsenyydestä. Ne, jotka ovat ajaneet Suomen liittoutumista Natoon, eivät olisi mistään voineet saada vakuuttavampaa puolestapuhujaa asialleen.

Ne taas, jotka pitävät Suomen sotilaallista liittoutumattomuutta parhaana ratkaisuna pysyttäytyä suurvaltakonfliktien ulkopuolella ja siten varmistaa oma turvallisuus ja Itämeren alueen vakaus, eivät voi kuin kauhistella Vladimir Putinin toimia. Hyökkäys Ukrainaan on kaikilla mittareilla arvioituna myös Venäjän pidemmän välin intressien vastaista, puhumattakaan koko Euroopan turvallisuusintresseistä.

Ei vai kyllä?

Pienessä maassa on viisasta vaalia ulko- ja turvallisuuspolitiikassa kansallista yhteisymmärrystä. On yritettävä välttää sisäisiä jakolinjoja, jotta niitä ei voida ulkoapäin käyttää hyväksi. Samassa juoksuhaudassa sitä viime kädessä ollaan. Riippumatta Nato-jäsenyysratkaisusta meidän on huolehdittava pienen maamme, Suomen ja suomalaisten selviytymisestä myös tulevaisuudessa.

Politiikka on mahdollisen taidetta, oli Ruotsin pääministerin Olof Palmen tunnuslause. Naton pääsihteeri ja EU:n ensimmäinen ulko- ja turvallisuuspolitiikan korkea edustaja, espanjalainen Javier Solana kehitteli unionille inhimillisen turvallisuuden doktriinin *(Human Security Doctrine for Europe)*. Muistan, kun Javier esitteli näkemyksiään meille puoluetovereilleen Brysselissä vuonna 2003 laatiessamme unionille perustuslakia tulevaisuuskonventissa.

EU:n inhimillisen turvallisuuden doktriinin peruspilarit ovat:

- Kaiken lähtökohta on ihmisoikeuksien ja elämän kunnioittaminen.
- Siviileillä, ei kenraaleilla, on johtovastuu turvallisuudesta päätettäessä.
- Monenkeskisyys ja kansainvälinen oikeus ohjaavat toimintaa.
- Paikallisen väestön tarpeet on koko ajan huomioitava.
- Määräävää on ihmisten turvallisuus, jota valtioiden turvallisuus tukee.
- Oikeusvaltio sitoo kaikkien, myös sotilaiden toimintaa.
- Voimankäyttö on rajoitettua, sen tehtävä on suojella ihmistä, ei vain sotilaita.

Javier Solana, entinen Espanjan ulkoministeri ja Naton pääsihteeri.

Javier Solana oli ja on ihanteellinen ja vakuuttava. Tuo entinen rauhanaktivisti oli nuoruudessaan vastustanut Espanjan Nato-jäsenyyttä, amerikkalaisia sotilastukikohtia maassaan ja ydinaseita. Solana on myös allekirjoittanut poliittisen uransa jälkeen vetoomuksen maailman nykyisille johtajille yhtymisestä YK:n ydinasekieltosopimukseen. Hänen, Espanjan entisen ulkomisterin kotimaa, on asettanut varauman Nato-jäsenyydelleen. Se ei salli ydinaseita sijoitettavan maaperälleen.

***

Ei vai kyllä?

Tunnen Javierin. Olen hänen kanssaan samaa mieltä.

PS.

Minäkin olen ihanteellinen. Uskon ihmiseen ja elämään. Muistan, kuinka 1990-luvulla puhuttiin Venäjän mahdollisesta Nato-jäsenyydestä. En voinut muuta kuin todeta, miten helppoa olisi käydä keskustelua Suomen Nato-jäsenyydestä, jos Venäjä olisi sotilasliiton jäsen.

Se päivä tulee, jolloin Venäjä on Naton jäsen. Ne arvot, jotka me jaamme ihmisoikeuksista, demokratiasta ja oikeusvaltiosta ovat viime kädessä universaaleja. Venäläisetkin haluavat jakaa ne kanssamme. Tuona päivänä ei Euroopassa ole enää sotilasliittoja. Euroopan yhteinen koti ei tarvitse sotilasliittoa itseään vastaan.

Suomen suurlippu 100-metrisessä tangossa Haminassa. Ulkovaltojen lahja 100-vuotiaalle Suomelle. Upea pienen maan selviytymistarina!

www.tsl.fi

KIMMO KILJUNEN

PIENEN MAAN SELVIYTYMISTARINA

– ei ja kyllä sotilaalliselle liittoutumiselle

KIMMO KILJUNEN

”Pieni ja iso mies törmäsivät kapeassa tunnelissa. Minä en mölöjä väistä, uhosi iso. Minä väistän, huikkasi pieni.” Näin presidentti Mauno Koivisto kuvasi raadollisen realistisesti pienen maan selviytymistarinan reunaehdot.

Torstaina 24. helmikuuta 2022 Euroopan yhteinen turvallisuus muuttui kertaheitolla yhteiseksi turvattomuudeksi. Venäjä hyökkäsi Ukrainaan. Suomessa havahduttiin uuteen todellisuuteen.

Pitäisikö hakea kollektiivista suojaa liittymällä Natoon? Vai olisiko kestävämpää jättää sitoutumatta sotilasliittoon ja mahdollisiin suurvaltojen vastakkainasetteluihin? Niissä saattaisimme joutua etumaastoon ja ensi-iskujen kohteeksi.

Olemme törmänneet Suomen turvallisuuspolitiikan suurstrategiseen haasteeseen. Tehdään vuosisadan päätöstä. Tämä kirja kertoo Suomen pitkästä ja vaateliaasta selviytymistarinasta. Kautta aikojen päättäjämme ovat painineet samojen kysymysten kanssa, joita kohtaamme tänään.

Tuleeko Suomen sanoa kyllä vai ei sotilaalliselle liittoutumiselle – ja mitä sen jälkeen?

Teos on osa Työväen Sivistysliitto TSL:n turvallisuuspoliittista julkaisusarjaa. VTT Kimmo Kiljunen on SDP:n kansanedustaja ja tietokirjailija. Hän on julkaissut parikymmentä kirjaa kotimaisesta ja kansainvälisestä politiikasta. Kiljunen on eduskunnan ulkoasiain-, puolustus- ja suuren valiokunnan jäsen sekä Euroopan neuvoston Suomen valtuuskunnan puheenjohtaja.

ISBN: 978-952-393-065-0
KL: 92.7 & 39

9 789523 930650 >

TSL Työväen Sivistysliitto

into